

Unga sjunga med de gamla!

En jämförande analys av grundläggande värderingar och uppfattningar om demokrati och politik bland blivande vuxna från 24 länder

Thorleif Pettersson
Teologiska institutionen, Uppsala Universitet

Augusti 2008

Svensk Kärnbränslehantering AB

Swedish Nuclear Fuel
and Waste Management Co
Box 250, SE-101 24 Stockholm
Tel +46 8 459 84 00

Unga sjunga med de gamla!

En jämförande analys av grundläggande värderingar och uppfattningar om demokrati och politik bland blivande vuxna från 24 länder

Thorleif Pettersson

Teologiska institutionen, Uppsala Universitet

Augusti 2008

Delrapport från projektet "Mot aktivism eller ointresse? Svenska ungdomars syn på demokrati och teknologi i ett internationellt och longitudinellt perspektiv".

Denna rapport har gjorts på uppdrag av SKB. Slutsatser och framförda åsikter i rapporten är författarens egna och behöver nödvändigtvis inte sammanfalla med SKB:s.

En pdf-version av rapporten kan laddas ner från www.skb.se.

Förord

Svensk Kärnbränslehantering AB, SKB, har till uppgift att slutligt omhänderta använda kärnbränsle från de svenska kärnkraftverken så att människors hälsa och miljö skyddas på kort och lång sikt. I slutet av 1970-talet påbörjades ett omfattande arbete i syfte att utveckla en metod och finna en lämplig plats för ett slutförvar. Sedan år 1992 har ett stegvis upplagt lokaliseringsarbete bedrivits och nyligen avslutades platsundersökningarna i Östhammars och Oskarshamns kommuner. SKB går nu in i ett nytt skede av sin verksamhet. Under 2009 kommer vi att välja plats och därefter ansöka om tillstånd att få uppföra och driva ett slutförvar för använt kärnbränsle. Projektet som helhet beräknas vara avslutat under andra hälften av detta århundrade.

Uppgiften att omhänderta det använda kärnbränslet är komplex och ställer höga krav på teknisk och naturvetenskaplig kompetens. Efterhand växte insikten fram att det använda kärnbränslets omhändertagande även är en viktig samhällsangelägenhet. Det använda kärnbränslet ska förvaras betryggande under mycket lång tid. Det väcker många skilda typer av frågor som berör en vid krets av människor, från den enskilda medborgaren i kommunen till beslutsfattare på olika nivåer. Hur kan området kring förvarsplatsen, lokalt och i regionen, komma att påverkas ekonomiskt, befolkningsmässigt och kulturellt? Hur sker samordningen och avvägningen mellan miljöhänsyn, riskhantering och samhällseffekter ut?

Vilka attityder till kärnavfallet har medborgarna, i platsundersökningskommunerna och i Sverige i stort? Hur resonerar människor kring hur hembygd och framtid kan komma att påverkas av ett slutförvar under långa tidsrymder? Hur ser ungdomar på frågor om demokrati, miljö, vetenskap och teknologi?

Vilka överväganden ligger bakom Sveriges och andra länders val av strategier för hantering av använt kärnbränsle? Hur förhåller sig den nationella lagstiftningen till EU:s regelsystem? Vilka omvärldsförändringar – på kort och lång sikt – ekonomiska, politiska eller tekniska kan påverka svenska beslut om kärnavfallshanteringen.

Andra frågor som ställs är hur den mediala opinionen och den politiska debatten om kärnavfallet har förändrats sedan 1950-talet. Ser debatten olika ut på det nationella planet jämfört med i platsundersökningskommunerna? Vilka etiska och filosofiska perspektiv lyfts fram och av vem?

Ovanstående är exempel på frågeställningar som behöver belysas från samhällsvetenskapliga, beteendevetenskapliga och humanistiska perspektiv. År 2002 började SKB forma sitt program för samhällsforskning med syfte att:

- Bredda perspektivet på kärnbränsleprogrammets samhällsaspekter. Därmed underlättas möjligheterna att utvärdera och bedöma programmet i ett större sammanhang.
- Ge djupare kunskap och bättre underlag för plats- och projektanknutna utredningar och analyser. Därmed utnyttjas kunskap och resultat från samhällsforskningen till att höja kvalitén på beslutsunderlagen.
- Bidra med underlag och analyser till forskning som rör samhällsaspekter av stora industri- och infrastrukturprojekt. Därmed kan kärnbränsleprogrammets erfarenheter tas tillvara för andra likartade projekt.

Fyra områden utkristalliserades som särskilt relevanta:

- Socioekonomisk påverkan – Samhällsekonomiska effekter.
- Beslutsprocesser – Governance.
- Opinion och attityder – Psykosociala effekter.
- Omvärldsförändringar.

Under våren 2004 tillsattes en Beredningsgrupp bestående av forskare och representanter från SKB. De forskare som ingår i gruppen är professor Boel Berner, Linköpings Universitet, professor Britt-Marie Drottz Sjöberg, Norges Teknisk-Naturvetenskaplige Universitet i Trondheim och professor Einar Holm, Umeå Universitet. Till Beredningsgruppens huvudsakliga uppgifter hör att bedöma ansökningar samt att regelbundet granska arbetets vetenskapliga kvalitet och relevans. Därutöver granskas SKB:s samhällsforskning bland annat av Statens kärnkraftinspektion (SKI), Statens strålskyddsinstitut (SSI) och Kärnavfallsrådet (före detta d KASAM) inom ramen för SKB:s forskningsprogram (Fud).

Huvudinriktningen för de forskningsområden som SKB finansierar är mot tillämpad forskning där forskarna ges stort utrymme att själva precisera de frågeställningar som är av vetenskapligt intresse. För närvarande är tolv forskningsprojekt avslutade och tre pågår^{*)}. Alla projekt slutrapporteras inom ramen för SKB:s R-rapportserie där föreliggande rapport är en del. Det material som presenteras i rapporterna är forskarnas egna texter. Författarna är ansvariga för innehåll, upplägg och slutsatser. Rapporterna nås via SKB:s webbplats, www.skb.se.

Svensk Kärnbränslehantering AB

Kristina Vikström

Ansvarig för samhällsforskningsprogrammet

^{*)}Våren 2008 genomfördes ytterligare en utlysning av forskningsmedel inom samhällsprogrammet.

Kort sammanfattning¹

Rapporten kombinerar fyra teoretiska perspektiv på hur ungdomar förhåller sig demokrati och politik genom att sätta in dem i ett dynamiskt förändringsperspektiv, se dem som formade av den svenska politiska kulturen, jämföra dem med deras äldre landsmän och analysera deras syn på demokrati och politik som uttryck för deras grundläggande värderingar. Som empiriskt underlag används materialen från två stora intervjuundersökningar som har genomförts i 24 länder. I centrum för analyserna står de som kallas blivande vuxna. Dessa är mellan 18 och 27 år och uppfyller inte mer än ett av kriterierna att vara gift, att ha barn och att ha heltidsarbete.

För att studera betydelsen av de blivande vuxnas grundläggande värderingar analyserar rapporten för det första deras emancipativa och självöverskridande värderingar och för det andra deras förändringsbenägenhet och sekulära rationella värderingar. Sverige visar sig vara ett särfall med höga värden i båda dessa dimensioner. De svenska ungdomarnas förhållningssätt till demokrati och politik utspelas således på en annorlunda kulturell arena.

Rapporten analyserar hur engagerade de blivande vuxna är i politiken, hur prodemokratiska de är, vad de förväntar sig av ett demokratiskt styrelseskick, hur de utvärderar demokratin i det egna landet, hur optimistiska de är om demokratins utveckling och hur de ser på det demokratiska medborgarskapet. Ett genomgående resultat för de 24 länderna är att skillnaderna mellan de blivande vuxna och de övriga vuxna är mindre än skillnaderna mellan länderna. Svenskarna har en jämförelsevis mycket positiv syn på demokrati och politik, och avståndet mellan de svenska blivande vuxna och de övriga vuxna är mindre än i andra länder. Man behöver därför inte vara pessimistisk om att de svenska ungdomarna skulle leda utvecklingen bort från den svenska politiska traditionen.

Rapporten visar att synen på demokrati och medborgarskap har förändrats i riktning mot en mer individorienterad syn, från ett samhällscentrerat demokratibegrepp till ett individorienterat, från en undersåtlig och/eller solidarisk syn på medborgarskapet till ett mer aktivistiskt förhållningssätt. Denna förändring är mest tydlig för Sveriges del. Förändringen analyseras utifrån en centrum-periferi-modell som utgår från att de förändrade synsätten sprids från de resursstarka i samhällets centrum till de resurssvaga i samhällets periferi.

¹ En mer utförlig sammanfattning återfinns i slutet av rapporten. Efter sammanfattningen följer en kort diskussion av hur denna rapport förhåller sig till en annan delrapport som har skrivits inom samma projekt /Sandberg 2008/.

Brief summary

Keeping the faith!

A comparative analysis of basic values and attitudes toward democracy and politics among young adults from 24 countries

The report combines four theoretical perspectives on how young people view democracy and politics by putting them in a dynamic perspective of change, regarding them as being formed by the Swedish political culture, comparing them with their older countrymen and analyzing their view of democracy and politics as expressions of their basic values. Material from two large interview surveys conducted in 24 countries was used as an empirical basis. The focus of the analyses is on what are called “nascent adults”. Nascent adults are persons between the ages of 18 and 27 years who satisfy no more than one of the criteria of being married, having children and having a full-time job.

In order to study the importance of the basic values of the nascent adults, the report analyzes firstly their emancipative and self-transcending values and secondly their openness to change and secular rational values. Sweden turned out to be a special case with high values in these two dimensions. The attitudes of Swedish young people to democracy and politics are thus played out on a different cultural arena.

The report analyzes how engaged the nascent adults are in politics, how pro-democratic they are, what they expect of a democratic form of government, how they rate democracy in their own country, how optimistic they are about the development of democracy, and how they view democratic citizenship. A universal finding for the 24 countries is that the differences between the nascent adults and the other adults are less than the differences between the countries. By comparison, Swedes have a very positive view of democracy and politics, and the gap between Swedish nascent adults and other adults is smaller than in other countries. There is therefore no reason for pessimism regarding the possibility that Swedish young people might be moving away from the Swedish political tradition.

The report shows that general views of democracy and citizenship have changed in the direction of greater individualism – from a society-oriented concept of democracy to a more individual-oriented one, from a subject and/or solidary view of citizenship to a more activist attitude. This change is most evident in Sweden. The change is analyzed from a centre-periphery model, which assumes that the change in attitude spreads from privileged individuals in the centre of society to less privileged ones in the periphery of society.

Innehåll

1	Fyra perspektiv på hur unga människor ser på politik och demokrati	9
2	Två internationella intervjuundersökningar	13
2.1	World Values Survey	13
2.2	International Social Survey Program	13
2.3	Länder som både har genomfört ISSP och WVS	14
3	Vilka ska räknas som ungdomar?	17
4	Grundläggande värderingar	21
4.1	Grundläggande värderingar enligt Shalom Schwartz modell	21
4.2	Grundläggande värderingar enligt Ronald Ingleharts modell	22
4.3	Sambandet mellan Ingleharts och Schwartz modeller	23
4.4	Värderingsprofiler för 24 länder	26
4.5	Grundläggande värderingar i olika åldersgrupper	27
5	Ungdomars förhållningssätt till demokrati och politik	35
5.1	Politiskt engagemang och anslutning till ett demokratiskt styrelseskick	36
5.2	Tolkar de blivande vuxna demokrati på ett annorlunda sätt?	42
5.3	Utvärdering av det egna landets demokratiska styrelseskick	51
5.4	Optimism och pessimism om hur demokratin kommer att utvecklas	55
5.5	Medborgarskap i ett demokratiskt samhälle	59
6	En alltmer individorienterad syn på medborgarskap och demokrati?	69
6.1	Förändring av grundläggande värderingar	69
6.2	Förändringar i synen på medborgarskapet	73
7	Sammanfattning av rapporten	77
8	En delstudie om hur inställningen till demokrati har förändrats över tid	81
	Referenser	83
	Appendix	87

1 Fyra perspektiv på hur unga människor ser på politik och demokrati

Den här rapporten kommer att diskutera hur unga människor ser på politik och demokrati. Resultaten kommer från ett delprojekt som har bedrivits inom ramen för ett stort samhällsforskningsprogram som bedrivs av Svensk Kärnbränslehantering AB, SKB. I programmet ingår att studera sådana opinioner och attityder som har betydelse för hur använt kärnbränsle från de svenska kärnkraftsverken ska hanteras. Avsikten är att studierna bland annat ska bredda perspektivet på kärnbränsleprogrammets samhällsaspekter. Genom att vara del av detta forskningsprogram berör rapporten en viktig och långsiktig samhällsfråga.

En viktig problematik i samband långsiktiga politiska beslut handlar om huruvida besluten kommer att ha bestående legitimitet. Problematiken är särskilt brännande då besluten är oåterkalleliga och inte kan rivas upp och göras ogjorda. Ju mer oåterkalleligt ett beslut är, desto viktigare är det att kommande generationer kommer att sluta upp bakom beslutet och anse att det är legitimt. Samtidigt är det utomordentligt svårt att veta hur de kommande generationerna kan komma att förhålla sig till de frågor som det långsiktiga beslutet handlar om. Men att det nästan är omöjligt att ha säker kunskap om sådana saker betyder inte att man ska avstå från att reda ut de möjligheter till kunskap som trots allt kan finnas.

Rapporten handlar om hur dagens svenska ungdomar förhåller sig till politik och demokrati, och den syftar således ytterst till att ge ett samhällsvetenskapligt perspektiv på den långsiktiga legitimiteten hos hanteringen av det använda kärnbränslet från de svenska kärnkraftsverken. Mot den bakgrunden är det viktigt att betona att det finns många skäl att vara kritisk till sådana prognoser som bygger på att morgondagens vuxna kommer att vara mer eller mindre automatiska kopior av dagens ungdomar. Detta utesluter dock inte att kunskap om hur dagens unga ser på politik och demokrati kan vara relevant för dem som har att bekymra sig om hur svenska folkets förhållningssätt till det svenska kärnkraftsprogrammet kan komma att förändras, i varje fall om man ser saken i ett medellångt tidsperspektiv. Det har med andra ord sitt intresse att försöka ge en så adekvat bild som möjligt av hur dagens unga ser på demokrati och politik även om bilden inte ger en alltigenom rättvisande beskrivning av morgondagens vuxna.

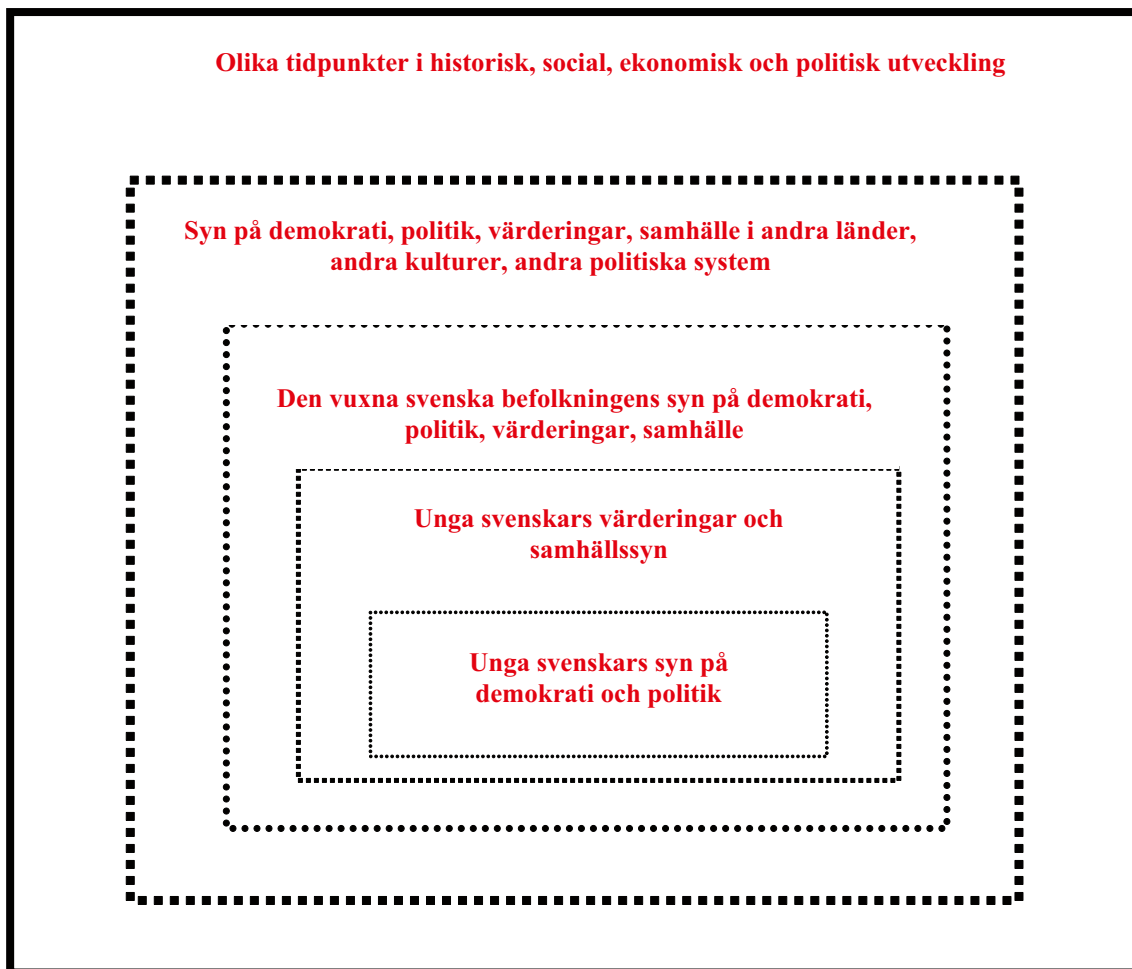
För att ge en så adekvat bild som möjligt av hur dagens svenska ungdomar ser på demokrati och politik kommer rapporten att diskutera deras synsätt med hjälp av fyra teoretiska perspektiv. För *det första* utgår rapporten från att ungdomarnas syn på demokrati och politik inte formas i ett kulturellt och värderingsmässigt vakuum. Hur de ser på demokrati och politik bör i stället hänga samman med deras allmänna samhällssyn och vilka grundläggande värderingar de omfattar. Men för att förstå ungdomarnas allmänna samhällssyn och grundläggande värderingar bör man *för det andra* också att ta hänsyn till att de har formats av (den politiska) kulturen i det samhälle de lever i. För att få en rättvisande bild av vilka värderingar dagens svenska ungdomar har och hur de ser på demokrati och politik kommer rapporten därför att jämföra dem med ungdomar från andra länder. För att citera den italienske statsvetaren Giovanni Sartori: ”Den som enbart känner till ett enda land känner inte till något” /Sartori 1991, 245/.² Men ett sådant jämförande perspektiv är inte tillräckligt. För att få en så adekvat förståelse som möjligt av hur dagens svenska ungdomar ser på demokrati och politik bör man *för det tredje* också jämföra dem med andra ålderskategorier. För att parafrasera citatet ovan: ”Den som enbart känner till en enda åldersgrupp känner inte till någon”. Men det räcker inte med dessa jämförelser. För att få en så relevant bild som möjligt av hur dagens svenska ungdomar ser på politik och demokrati bör man *för det fjärde* beakta vilka skillnader och likheter som finns mellan dagens och gårdagens ungdomar. För att återigen parafrasera citat ovan kan man säga att den som enbart känner till en enda tidpunkt i historien inte känner till någon. Om man vill få en så adekvat bild av ungdomarnas syn på demokrati och politik som möjligt bör man med andra ord också sätta in dem i ett dynamiskt förändringsperspektiv.

² I rapporten är alla citat på främmande språk översatta till svenska.

I detta sammanhang är det som redan nämnts viktigt att betona att rapporten *inte* utgår från att ungdomarnas syn på demokrati och politik skulle vara för evigt fastlåsta av de faktorer och processer som är förbundna med de fyra teoretiska perspektiven. Människor utvecklas och förändras, och nya omständigheter kan leda till nya synsätt. Hur ungdomar ser på politik och demokrati kan exempelvis påverkas av olika försök att förändra deras synsätt genom medvetna undervisnings- och informationsinsatser. Hur man inom den grundläggande utbildningen utformar undervisningen i dessa frågor och vilka kunskaper som förmedlas till ungdomarna genom olika kanaler och olika didaktiska angreppssätt har med andra ord betydelse för deras framtida synsätt /Pettersson 2007, jämför Reinders och Youniss 2006/. ”Nyare forskning har visat att kunskaper om politik har betydelse för hur man förhåller sig till demokratins principer, vilken inställning man har till politiska sakfrågor och hur aktiv man är i politiken. Det finns också många belägg för att det politiska deltagandet påverkas av vilka kunskaper man har uppnått” /Galston 2001, 217/. Det är viktigt att redan i början av rapporten betona denna utgångspunkt eftersom den leder tankarna bort från enkla förhandsantaganden om att de ungas syn på demokrati och politik skulle vara en mer eller mindre automatisk följd av ”blinda” orsaksfaktorer som man inte kan påverka och/eller att ungdomarna med någon naturnödvändighet kommer att behålla sina nuvarande synsätt som vuxna. Rapporten ska med andra ord *inte* läsas som någon slags obeveklig diagnos av vilka synsätt ungdomarna kommer att omfatta längre fram i livet, utan i stället som underlag för reflexion om hur man på olika sätt skulle kunna förstärka en önskvärd utveckling och försvåra vad som skulle kunna få problematiska följder. En sådan syn på resultaten motiveras ytterligare av den teori om ungdomstiden som presenteras längre fram i rapporten.

Sammanfattningsvis kommer således rapporten att diskutera fyra perspektiv på hur dagens svenska ungdomar ser på demokrati och politik. De fyra perspektiven innebär att ungdomarnas synsätt ska analyseras mot bakgrund av vilka värderingar de omfattar, i vilken nationell kontext de lever, hur deras synsätt förhåller sig till synsätten hos andra åldersgrupper och hur den politiska kulturen som de är en del av har förändrats över tid. En grafisk illustration av min analysmodell skisseras i figur 1-1. Man kan likna modellen vid en serie kinesiska askar där de ungas syn på demokrati och politik finns i den innersta asken. I figuren skiljs de olika askarna från varandra med hjälp av prickade linjer som illustrerar att innehållet i en viss ask både påverkas av och påverkar vad som finns i de andra askarna. En övergripande utgångspunkt för att man ska kunna öppna den innersta asken (det vill säga för att man ska kunna ”förstå” de ungas syn på demokrati och politik) är att man först måste ha öppnat de andra askarna. I den yttersta asken finns olika moment i omvärldens historiska, sociala, ekonomiska och politiska utveckling. Den asken bygger på tanken att ”allt” är tidsbundet, och att alla former av socialt liv måste förstås som uttryck för en bestämd fas i en lång utvecklingskedja. För att få en så riktig bild som möjligt av en speciell situation måste man med andra ord se den i ljuset av hur motsvarande situation har sett ut vid andra tidpunkter. I den andra asken ryms i princip hela det internationella samfundet. Den asken visar att Sverige både formas av och formar sin omvärld. För att förstå en viss situation i den svenska kontexten måste man med andra ord se den i sin internationella kontext. Först då får man en adekvat bild av vad som både skiljer och förenar den svenska situationen från motsvarande situationer i andra länder. I den ”svenska” asken finns den svenska befolkningen i sin helhet. Den asken är nödvändig eftersom man enbart kan se vad som utmärker de unga genom att jämföra dem med andra åldersgrupper. I den näst innersta asken finns sedan de ungas värderingar och samhällssyn. Den asken bygger på antagandet att de ungas syn på demokrati och politik inte finns i ett värderingsmässigt vakuum, utan att i stället deras synsätt åtminstone till viss del är en integrerad del av deras grundläggande värderingar och mer generella samhällssyn. När också den asken har blivit öppnad har man skapat tillräckliga förutsättningar för en så adekvat förståelse som möjligt av innehållet i den innersta asken, det vill säga de ungas syn på demokrati och politik.

Beskrivningen av analysmodellen är förenklad och stiliserad, och rapporten kommer inte alltid att göra en tydlig åtskillnad mellan de enskilda askarna. Man kan exempelvis lägga märke till att modellen inte säger något om betydelsen av sociala bakgrundsfaktorer som utbildning, inkomst, förvärvsarbete, civilstånd, kön eller boendemiljö. Detta är emellertid delvis en synvilla eftersom flera av dessa faktorer kommer att beaktas i jämförelserna mellan de olika åldersgrupperna.

Figur 1-1. En grafisk illustration av analysmodellen.

Detta kommer att framgå längre fram i rapporten. De olika askarna kommer heller inte att öppnas i en strikt ordningsföljd från den yttersta asken till den innersta. Ibland talar praktiska och utrymmesmässiga skäl för att det är enklare att först öppna en inre ask för att därigenom få tillräckliga förutsättningar för att öppna en yttre på ett adekvat sätt. Men detta hindrar inte att rapporten likväl har som övergripande utgångspunkt att innehållet i de fyra yttersta askarna är en nödvändig förutsättning för att få att man ska få så god förståelse som möjligt av innehållet i den innersta asken, det vill säga de svenska ungdomarnas syn på demokrati och politik.

Som inledning till de analyser som beskrivs ovan kommer nästa avsnitt att beskriva de empiriska material som ligger till grund för de kommande analyserna. Den beskrivningen kommer i sin tur att fungera som bakgrund för en diskussion av hur man lämpligen bör avgränsa dem som skulle vara "ungdomar".

2 Två internationella intervjuundersökningar

Min analysmodell för studiet av hur unga människor ser på demokrati och politik förutsätter att det finns jämförbara material från olika tidpunkter (den yttersta asken), olika länder (den näst yttersta asken), den vuxna svenska befolkningen (den tredje asken), de svenska ungdomarnas värderingar och samhällssyn (den fjärde asken) samt slutligen de svenska ungdomarnas syn på demokrati och politik (den innersta asken). Det säger sig självt att sådana material inte växer på träd. Det finns emellertid två stora material som kan användas för att öppna alla fem askarna. Det är de materialen som rapporten bygger på.

De resultat som redovisas i denna rapport bygger således på materialen från två nyligen genomförda stora internationella intervjuundersökningar, nämligen the *World Values Survey* (WVS) och the *International Social Survey Program* (ISSP). Dessa undersökningar kan kortfattat beskrivas på följande sätt.

2.1 World Values Survey

Under de senaste 25 åren har jag arbetat inom ett stort internationellt forskningsprojekt som brukar kallas ”The World Values Survey” (WVS). I Europa brukar projektet kallas ”The European Values Study” (EVS). Under slutet av 1970-talet blev en mindre grupp kulturforskare intresserade av att studera den europeiska *kulturella* integrationen, det vill säga den slags integration som har med folkliga livsstilar och värderingsmönster att göra. Som komplement till studier av den ekonomiska och politiska integrationen mellan de europeiska länderna ville gruppen undersöka vilka skillnader och likheter som fanns mellan de europeiska befolkningarna när det gällde deras grundläggande värderingar och livsåskådningar. Forskargruppen började därför samla in stora intervju-material om vad befolkningarna från en rad europeiska länder tyckte och tänkte om politik och ekonomi, arbete och fritid, familj och könsroller, relationer mellan barn och föräldrar, religion och moral. För att undersöka hur de kulturella skillnaderna mellan länderna förändrades över tid fortsatte gruppen att genomföra samma undersökningar med jämna intervall (se exempelvis /Arts et al. 2003, kap 1/). Materialen från dessa undersökningar samlades in vid personliga besöksintervjuer med hjälp av strukturerade intervjuformulär.

Under projektets snart 30-åriga livstid har det vuxit långt utanför Europas gränser och det är numer en av de största kulturvetenskapliga jämförande studier som någonsin har genomförts. Allt som allt har ett 80-tal länder medverkat i projektet. Fem stora omgångar med personliga besöksintervjuer har genomförts åren 1981, 1990, 1995, 2000 och 2006 med representativa befolkningsurval om 1 000–2 000 intervju-personer i varje land. Den senaste materialinsamlingen avslutades den 31 december 2007. Mer detaljerad information om World Values Survey återfinns på projektets hemsida www.worldvaluessurvey.org.

2.2 International Social Survey Program

International Social Survey Program (ISSP) växte fram i början av 1980-talet som ett samarbete mellan en mindre grupp samhällsforskare från Australien, Storbritannien, Västtyskland och USA. Den första undersökningsomgången genomfördes år 1985. Projektet har således arbetat under en dryg 20-årsperiod. Nu har projektet vuxit och det omfattar ett 40-tal länder. Alla större västländer medverkar i projektet. Andra medverkande länder kommer från Östeuropa, Asien och Sydamerika.

I likhet med World Values Survey genomför International Social Survey Program stora intervjuundersökningar med representativa befolkningsurval från en rad länder. Oftast samlas materialet in genom personliga besöksintervjuer. De återkommande materialinsamlingarna inom International Social Survey Program är inriktade på avgränsade frågeområden. Den första materialinsamlingen år 1985 var inriktad på "Role of government", den andra på "Social networks and support systems", den tredje på "Social inequality", etc. Till skillnad mot World Values Survey är således de enskilda undersökningarna inom International Social Survey Program inriktade på ett speciellt tema. En fördel med denna uppläggning är att man får mer detaljerade material om det speciella temat, medan en nackdel är att man inte kan jämföra hur människors uppfattningar inom skilda områden som exempelvis politik eller arbetsliv hänger samman. En annan skillnad mellan World Values Survey och International Social Survey Program är att den förstnämnda är inriktad på att studera allmängiltiga grundläggande värderingar och hur dessa förändras över tid. International Social Survey Program är å sin sida i första hand intresserad av mer avgränsade och "sakfrågeinriktade" områden. Allmän information om ISSP återfinns på projektets hemsida <http://www.issp.org/>.

2.3 Länder som både har genomfört ISSP och WVS

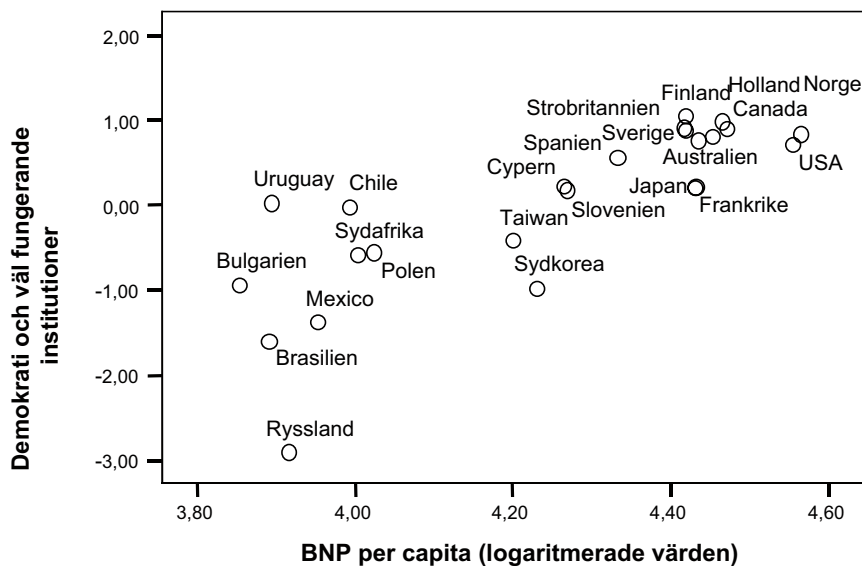
Den intervjuomgång som International Social Survey Program genomförde år 2004 hade som tema medborgarskap, demokrati och politik. Den intervjuomgång som World Values Survey genomförde år 2006 innehöll en rad frågor om samma saker som 2004 års ISSP-undersökning. De båda undersökningarna kompletterar därför varandra på ett intressant sätt. Eftersom var och en av de båda undersökningarna dessutom i 24 fall genomfördes i samma länder, inklusive Sverige, har jag valt att bygga denna rapport på de material som samlades in av dem. Det möjliggör förhoppningsvis en fylligare och mer heltäckande diskussion av hur ungdomar förhåller sig till demokrati och till politik. Att de aktuella ISSP- och WVS-undersökningarna genomfördes med två års mellanrum tror jag inte innebär något större problem.

De länder som deltog i båda undersökningarna var i bokstavsordning: Australien, Brasilien, Bulgarien, Canada, Chile, Cypern, Finland, Frankrike, Japan, Mexiko, Nederländerna, Norge, Polen, Ryssland, Slovenien, Spanien, Storbritannien, Sverige, Sydafrika, Sydkorea, Taiwan, Tyskland, Uruguay och USA. Antalet svarspersoner i respektive länder i de båda undersökningarna redovisas i tabell A1 i Appendix. Det genomsnittliga antalet intervjupersoner per land i WVS-undersökningarna var 1 331, medan motsvarande antal i ISSP-undersökningarna var 1 493. Det är med andra ord omfattande material från de 24 länderna som kommer att analyseras.

De 24 länderna spänner över en stor räckvidd, både när det gäller hur väl demokratin och de samhällseliga institutionerna i de aktuella länderna fungerar och hur långt de har hunnit i sin ekonomiska utveckling. Som mått på hur väl demokratin fungerar kommer jag att arbeta med ett index som bygger på två indikatorer. De två indikatorerna är, för det första det så kallade polity-indexet och för det andra det sammanslagna indexet från Freedom House. En detaljerad utvärdering av en rad olika demokratimått har visat att en kombination av just dessa båda index ger den bästa beskrivningen av hur väl demokratin i olika länder fungerar /Hadenius och Teorell 2005/. Indikatorn för väl fungerande institutioner bygger på en sammanslagning av flera välkända index.³ Som ett övergripande mått på graden av ekonomisk utveckling kommer jag att använda BNP per capita. För att skalan inte ska bli alltför utdragen har jag valt att logaritmera uppgifterna om BNP.⁴ Figur 2-1 visar hur de 24 länderna fördelar sig när det gäller hur väl de demokratiska och samhällseliga institutionerna fungerar och graden av ekonomisk utveckling.

³ Knack och Kugler Index of objective indicators of good governance, Rule of law index, Voice and accountability index och Government effectiveness index. Samtliga uppgifter för de båda indexen har hämtats från Quality of government institute data bank, Göteborgs universitet.

⁴ Uppgifterna avser BNP per capita i US dollar.

Figur 2-1. Ekonomisk utveckling, demokrati och väl fungerande institutioner i 24 länder. Data från Quality of government institute.

När det gäller graden av ekonomisk utveckling visar figur 2-1 att de aktuella länderna kan rangordnas från Bulgarien till Norge och USA, och när det gäller väl fungerande politiska institutioner och statliga myndigheter från Ryssland till Norge, Holland, Finland och Storbritannien. Att det finns så stor variation mellan länderna i dessa båda hänseenden är en viktig förutsättning för att man ska kunna analysera vilka samband som finns mellan ekonomiska och politiska strukturella faktorer å ena sidan och subjektiva föreställningar om demokrati och politik å den andra. Dessa samband kan sedan i sin tur öka förståelsen för vad den samhälleliga kontexten betyder för ungdomarnas syn på demokrati och politik. I detta sammanhang bör man dock notera att det finns ett mycket starkt samband mellan graden av demokratisering och ekonomisk utveckling ($r = 0,80$; $p < 0,001$). Detta starka samband betyder bland annat att det av rena statistiska skäl är svårt att göra detaljerade analyser av vilket inflytande var och en av de båda dimensionerna har, oberoende av den andra. I flera av de kommande analyserna nöjer jag mig därför med att undersöka den sammantagna betydelsen av de båda aspekterna.

3 Vilka ska räknas som ungdomar?

För att kunna analysera hur dagens unga svenskar ser på demokrati och politik måste man först avgöra vilka som ska räknas som ungdomar. Vid en första anblick kan det tyckas vara enkelt att besvara den frågan. Men eftersom det knappast finns någon allmänt vedertagen mall för vilka som ska betraktas som ungdomar är uppgiften mer komplicerad än så. Inledningsvis kommer jag därför att diskutera tre tänkbara strategier för att avgöra frågan.

Som allmän inledning kan man konstatera att begreppet ”ungdom” är av jämförelsevis sent datum och att föreställningen om en särskild ungdomskategori växte fram under 1900-talets första decennier /Berggren 1995/. Denna ”nya” medborgarkategori började ses både som ett hot mot den bestående ordningen och som en potentiell källa till samhällets förnyelse och utveckling. Detta är fortfarande två återkommande teman i ungdomsforskningen. Ungdomarna brukar antingen ses i ett optimistiskt eller ett pessimistiskt perspektiv, som anledning till hopp om en bättre framtid eller som en hotande anledning till en sämre. Under de senaste decennierna har ungdomskategorin fått ökad betydelse. Man kan exempelvis peka på framväxten av en storskalig kommersiell ungdomsindustri och dagens ökande intresse för den dynamiska och mångfacetterade ungdomskulturen som tecken på denna ökade betydelse.

En till synes enkel strategi för att avgöra vilka som ska räknas som ungdomar skulle kunna vara att se vad som sägs i något välrenommerat uppslagsverk. Man skulle exempelvis i anslutning till Nationalencyklopedin kunna bestämma sig för att de som är i de övre tonåren och de tidiga 20-åren (det vill säga de som är mellan 16 och 21 år gamla) utgör gruppen ungdomar. Ett avgörande skäl till att jag *inte* väljer den strategin är emellertid att det inom ungdomsforskningen knappast finns några sådana entydiga och teoretiskt väl förankrade åldersgränser för vilka som ska anses vara ungdomar. Ett annat skäl till varför jag inte väljer en sådan strategi är att de empiriska materialen från WVS- och ISSP-undersökningarna har en nedre åldersgräns vid 18 år och att jag därför skulle få alltför få svarspersoner som är mellan 18 och 21 år för att analyser av denna grupp skulle vara meningsfulla. Ett tredje skäl till varför jag inte väljer en sådan strategi är att de demografiska strukturerna i de 24 länderna är mycket olika. I länder som har en åldrad befolkning finns jämförelsevis få personer i de yngsta åldersintervallen, medan de yngsta åldersintervallen utgör en betydligt större grupp i länder som har en ung befolkning. Med den aktuella indelningsgrunden skulle med andra ord ungdomsgruppen bli olika stor i de olika länderna. Det finns med andra ord flera skäl till varför jag inte väljer att följa Nationalencyklopedins rekommendation om att de som är mellan 18 och 21 år ska betraktas som ungdomar.

För att komma runt problemet med att ungdomsgrupperna skulle bli olika stora i de olika länderna kunde en alternativ strategi vara att i vart och ett av de 24 länderna dela in svarspersonerna i ett mindre antal *lika stora* grupper utifrån deras ålder. Om man exempelvis skulle välja att dela in svarspersonerna från vart och ett av de aktuella länderna i sex åldersgrupper skulle var och en av grupperna bli tillräckligt stor för jämförande analyser (minst 150 svarspersoner i varje grupp från varje land). Med denna utgångspunkt skulle således den yngsta gruppen (”ungdomsgruppen”) utgöras av den yngsta sjättedelen av svarspersonerna i respektive land, oavsett åldern på dem som ingår i gruppen. Denna strategi skulle således bygga på en relativ syn på vilka åldrar som konstituerar ”ungdomar”, och vilka årsklasser som ingår i ungdomsgruppen skulle variera från land till land, beroende på landets demografiska struktur. Ett problem med ett sådant förfaringsätt är emellertid att det inte finns några bärande teoretiska argument för varför i detta fall ungdomskategorin i länder som Mexico, Ryssland och Sydafrika skulle ha en övre åldersgräns vid 23 år, medan den övre åldersgränsen i länder som Sverige, Norge och USA skulle vara fem år högre (28 år).

Det finns därför anledning att söka efter en tredje och mer teoretiskt motiverad strategi för att avgöra vilka som ska räknas som ungdomar och vilka som ska sägas vara vuxna. Här kan man notera att de senaste decennierna har sett en påtaglig förskjutning när det gäller vilka som betraktas som ungdomar. Om man utgår från att ungdomstiden tar slut och vuxenåldern

börjar då man har bildat familj, etablerat sig inom arbetslivet och fått ett eget boende finner man nämligen att ungdomstiden har skjutits uppåt i åldrarna. Utifrån sådana socio-strukturella kriterier har ungdomstiden förlängts, i varje fall i västvärlden. Men man kan också utgå från mer subjektiva kriterier när man ska avgöra vilka som ska räknas som unga. Man kan till exempel ta hänsyn till vid vilken ålder unga människor börjar se sig själva som autonoma individer med rätt till självbestämmande, det vill säga som vuxna. Om man väljer en sådan utgångspunkt och utgår från kulturella och identitetsrelaterade aspekter finner man att ungdomstiden snarast har skjutits nedåt och att övergången från att tillhöra ungdomsgruppen till vara vuxen börjar inträffa vid allt lägre åldrar. De aspekter som unga människor brukar utgå från när det gäller att se sig själva som vuxna handlar om att ta ansvar för sina egna handlingar, att fatta egna beslut oberoende av andra, att ta ansvar för andra samt att inte vara ekonomiskt beroende av andra /Arnett 2006, 116/. Med tanke på att det finns så många olika kriterier för hur länge ungdomstiden varar är det inte särskilt förvånande att det finns mycket skilda uppfattningar, både om hur lång den är, när den inträffar och hur dessa båda aspekter har förändrats över tid /jämför Ekman och Todosijevic 2003, 46/.

Det är heller inte förvånande att det finns tydliga skillnader mellan olika kulturella regioner när det gäller vilka som betraktas som ungdomar. I Sydostasien och Afrika brukar man anse att ungdomstiden varar fram till mitten av 30-årsåldern. I västvärlden brukar man däremot anta att den slutar under den andra hälften av 20-årsåldern (se www.centerforyouth.org/Encyclopedia/). Den som ska jämföra ungdomar från dessa regioner står därför inför ett besvärligt avvägningsproblem: Ska man välja att arbeta med olika åldersintervall för olika regioner, ska man använda samma åldersintervall för samtliga regioner och därigenom bortse från de gängse synsätten inom vissa eller ska man göra någon slags kompromiss mellan de skilda synsätten och jämföra ålderskategorier som egentligen inte är helt adekvata i någon enda?

Inom ungdomsforskningen har man försökt lösa denna problematik genom att införa en ”ny” ungdomskategori. På engelska brukar kategorin kallas ”emerging adults” (se exempelvis /Arnett 2004/). På svenska kan man säga ”blivande vuxna”. Ibland säger man också ”unga vuxna”. Denna nya ungdomstid sägs inträffa mellan den egentliga tonårs- eller ungdomstiden (adolescensen) och vuxenåldern, och den antas vara en konsekvens av de socioekonomiska strukturella förändringar som har inträffat under de senaste decennierna i så gott som alla delar av världen. Övergången från industrisamhälle till tjänste- och kunskapssamhälle har inneburit ökade krav på förlängd utbildning, vilket i sin tur har resulterat i ett försenat inträde i yrkeslivet. Samtidigt har preventivmedel och födelsekontroll lett till större acceptans av sexuella förbindelser utan att leva i ett varaktigt förhållande, vilket i sin tur har lett till uppskjuten familjebildning och senarelagt barnafödande. Allt detta har påverkat etableringen som vuxen. ”Att gå från att vara ung till att bli vuxen är en process i flera olika steg – det handlar om att avsluta sin utbildning, skaffa ett arbete, få tag i en egen bostad, hitta en partner och så småningom kanske få barn” /Ungdomsstyrelsen 2005, 29/. Tidigare brukade detta etableringsmönster följa en fast sekvens från att avsluta sin utbildning, via att etablera sig på arbetsmarknaden, till att skaffa egen bostad, bilda familj och få barn. Detta fasta etableringsmönster har emellertid börjat brytas upp i olika delsekvenser. Detta har i sin tur gjort det svårare att avgöra när processen skulle vara avslutad. Ett sätt att komma till rätta med denna problematik kan vara att utgå från hur många ”delmål” på vägen till att bli vuxen som de unga har genomgått.

Parallellt med dessa socio-strukturella förändringar har en framväxande individualism medfört att de unga har fått ökad valfrihet när det gäller att utforma sina liv och att söka en personlig identitet. Denna valfrihet har lett till känslor av att befinna sig ”mitt emellan” barndom och vuxenhet, en period då en hel värld av nya möjligheter öppnar sig /Arnett 2007/. Denna nya ungdomsperiod sägs ta sin början under de sena tonåren (18–19 år) och sluta någon gång mellan 25- och 30-årsåldern, ibland till och med senare. Förenklat kan man säga att de blivande vuxna får större frihet att göra sådant som de inte tilläts göra som (yngre) tonåringar, samtidigt som de inte behöver uppfylla de vuxnas alla förpliktelser. De blivande vuxna prövar i stället olika alternativ och deras uppfattningar i olika samhällsfrågor har knappast blivit utmejslade och funnit sin slutliga form. ”... perioden från de sena tonåren till 25-årsåldern är för merparten av dem som lever i de industrialiserade länderna en flytande, ostrukturerad och oviss period” /Arnett 2006, 113/. Eftersom tiden som blivande vuxen har en sådan karaktär är det svårt, för att inte säga omöjligt, att göra några entydiga prognoser om hur framtidens medborgare kommer

att se på demokrati och politik utifrån vad dagens blivande vuxna tycker och tänker om sådana saker. Deras skiftande och föränderliga uppfattningar bör i stället ses som en provkarta över vad den närmaste framtiden skulle kunna innebära i dessa hänseenden och som ett underlag bland flera för den som önskar påverka utvecklingen i en viss riktning, till exempel att fördjupa uppslutningen runt ett demokratiskt styrelseskick.

För att få ytterligare underlag för att välja mellan den andra strategin (att utgå från den yngsta av sex lika stora åldersgrupper oavsett vilka åldersintervall dessa innehåller) och den tredje (att utgå från den mer teoretiskt bestämda kategorin ”blivande vuxna”) har jag undersökt vilka resultat de båda strategierna resulterar i om man tar sin utgångspunkt i materialet från WVS-undersökningarna i de 24 länder som analyseras i denna rapport. När det gäller att avgränsa kategorin ”blivande vuxna”) har jag vid denna prövning valt att inkludera dem som är mellan 18 och 27 år, och som inte uppvisar mer än en enda av de tre strukturella egenskaper på att vara vuxen som nämndes ovan, det vill säga att ha heltidsarbete, att vara gift och att ha barn.⁵ ”Som ’ungdom’ har man i allmänhet ingen egen familj, och man ingår i allmänhet inte heller i de traditionella ekonomiska strukturerna” /Ekman och Todosijevic 2003, 46/.

Resultaten för de två strategierna för att avgränsa en speciell ungdomsgrupp kan således mynna ut i fyra möjliga utfall för de enskilda svarspersonerna:

1. Svarspersonen visar sig tillhöra ungdomskategorin enligt båda strategierna.
2. Svarspersonen visar sig tillhöra kategorin blivande vuxna, men inte den yngsta åldersgruppen.
3. Svarspersonen visar sig tillhöra den yngsta åldersgruppen, men inte kategorin blivande vuxna.
4. Svarspersonen visar sig inte vara ungdom enligt någondera av de båda strategierna.

Avsikten med dessa jämförelser är således att undersöka i vilken utsträckning de båda strategierna för att avgränsa en särskild ungdomsgrupp sammanfaller och ger ett likartat resultat eller ej. Svaret återfinns i tabell 3-1. Den övergripande bilden är att man i stort sett får samma resultat, oavsett vilken strategi man väljer. Det bör dock observeras att det finns ett inte försumbart antal svarspersoner som uppfyller villkoren för att räknas som blivande vuxna, trots att de inte tillhör den yngsta sjättedelen i sina respektive hemländer. För Sveriges vidkommande visar sig exempelvis att drygt tre procent tillhör kategorin blivande vuxna, trots att de inte tillhör den yngsta sjättedelen av svarspersonerna.

Om man gör mer detaljerade analyser visar sig inte särskilt oväntat att ju äldre svarspersonerna (befolkningarna) från ett visst land är, desto större är den andel som inte räknas som blivande vuxna enligt någondera av de båda strategierna. Dessutom visar det sig att den andel som inte tillhör kategorin blivande vuxna, trots att de tillhör den yngsta åldersgruppen, tenderar att vara större i de länder som har de yngsta svarspersonerna (befolkningarna). Det gäller exempelvis Brasilien, Sydafrika och Cypern. Ju yngre befolkningen är i ett land, desto lägre förefaller med andra ord trösklarna vara för de unga att etablera sig som vuxna. Omvänt gäller att länder med genomsnittligt äldre svarspersoner (befolkningar) visar genomsnittligt större andelar av blivande vuxna som inte tillhör den yngsta åldersgruppen. Detta gäller exempelvis för Tyskland, Australien, Japan och USA. I länder med en åldrad befolkning skulle med andra ord trösklarna för att etablera sig som vuxen vara högre. Ju större den äldre delen av befolkningen, desto svårare att etablera sig som vuxen.

Skillnaderna mellan de båda strategierna för att avgränsa kategorin ungdomar är emellertid trots de olikheter som nämns ovan begränsade, och i stort kan man konstatera att de båda indelningsgrunderna tenderar att sammanfalla. De som är blivande vuxna visar sig till största delen också tillhöra den yngsta ålderskategorin och vice versa. Av det skälet är det närmast en smaksak vilken indelningsgrund man använder. Eftersom kategorin blivande vuxna är mer teoretiskt förankrad väljer jag emellertid att bygga mina analyser på denna utgångspunkt. Jag

⁵ Materialet från WVS-undersökningarna innehåller tyvärr inga uppgifter om huruvida man har ett eget boende.

Tabell 3-1. Resultat av en kombinerad indelning i fyra ålderskategorier enligt två olika indelningskriterier. Resultat från den senaste WVS-omgången i 24 länder.

	Totalt antal svarspersoner	Unga enligt båda kriterierna (%)	Ej yngst, men unga i social position (%)	Yngst, men ej unga i social position (%)	Inte unga enligt något kriterium (%)	Totalt per land (%)
Sverige	983	14,1	3,1	–	82,8	100,0
Australien	1 360	10,5	5,9	–	83,6	100,0
Brasilien	1 487	15,5	1,7	6,7	76,0	100,0
Bulgarien	993	9,9	5,7	–	84,4	100,0
Canada	2 047	12,4	4,2	–	83,5	100,0
Chile	983	15,2	2,2	3,8	78,8	100,0
Cypern	1 036	14,4	0,8	7,5	77,3	100,0
Finland	992	14,0	2,2	–	83,8	100,0
Frankrike	959	14,7	1,8	1,3	82,3	100,0
Japan	1 096	9,9	6,6	–	83,5	100,0
Mexiko	1 554	13,5	3,8	4,4	78,2	100,0
Nederländerna	989	14,4	1,4	1,4	82,8	100,0
Norge	1 025	13,8	3,4	–	82,8	100,0
Polen	978	16,1	1,3	2,8	79,9	100,0
Ryssland	1 935	13,5	2,6	2,6	81,3	100,0
Slovenien	1 008	16,2	0,7	1,8	81,3	100,0
Spanien	1 164	15,0	2,1	1,5	81,3	100,0
Storbritannien	972	12,8	3,0	1,3	82,9	100,0
Sydafrika	2 791	16,4	1,1	5,9	76,6	100,0
Sydkorea	1 198	16,4	0,6	1,2	81,8	100,0
Taiwan	1 209	15,5	1,5	2,0	81,1	100,0
Tyskland	1 996	11,1	5,6	–	83,3	100,0
Uruguay	975	13,2	3,4	1,7	81,6	100,0
USA	1 212	9,8	6,4	–	83,8	100,0
Alla länder	30 932	13,7	3,0	2,1	81,2	100,0

kommer med andra ord att identifiera dem som är mellan 18 och 27 år och som inte uppfyller mer än ett av kriterierna att vara gift, att ha barn och att ha heltidsarbete som ”blivande vuxna”. Denna kategori får med de motiveringar som givits ovan utgöra den ungdomskategori som står i centrum för denna rapport.

I några analyser kommer jag att jämföra de blivande vuxna med den vuxna delen av svarspersonerna (det vill säga de som är mellan 28 och 75 år). I andra analyser kommer jag att jämföra de blivande vuxna med fem successiva åldersgrupper av de vuxna. Indelningen i dessa successiva ålderskategorier har jag gjort för vart och ett av de medverkande länderna på så sätt att varje grupp ska omfatta lika stora andelar svarspersoner i det aktuella landet. Detta innebär att en och samma grupp (till exempel den yngsta gruppen vuxna) kommer att spänna över delvis olika åldersintervall i de 24 länderna. Förhållandet sammanhänger för det första med att länderna har olika åldersstrukturer. I länder med en jämförelsevis ung befolkning omfattar de yngsta åldersgrupperna ett mindre antal årsklasser och de äldre åldersgrupperna ett större antal. I länder med en jämförelsevis äldre befolkning är mönstret omvänt. Men för det andra beror spannen i de olika åldersklasserna också på att hur representativ datainsamlingen i de aktuella länderna kom att bli när det gäller intervjupersonernas ålder, både när det gäller hur urvalen av intervjupersoner konstruerades och hur stor svarsfrekvensen i olika årsklasser kom att bli. I länder där intervjuarbetet lyckades bättre bland de äldre än de yngre, omfattar de yngsta åldersklasserna jämförelsevis fler årsklasser än de äldsta. Det är svårt att ha någon bestämd uppfattning om vilken betydelse dessa båda faktorer har haft för resultaten.

4 Grundläggande värderingar⁶

Min analysmodell innebär att ungdomarnas förhållningssätt till demokrati och politik ska ses mot bakgrund av vilka grundläggande värderingar de omfattar. Grundläggande värderingar kan nämligen sägas fungera som ett slags ”mentalt lim” som binder samman människors uppfattningar och synsätt i olika delfrågor till någotsånär sammanhållna helheter, också när det gäller deras syn på demokrati och politik. Grundläggande värderingar brukar definieras som ”de mest renodlade och fundamentala värderingsdimensioner som förklarar alla de synsätt och trosföreställningar, livsstilar och beteendemönster som finns bland stora grupper av människor från en rad olika länder” /Vinken et al. 2004: 8/. För att ge en enkel bild av vad som menas med grundläggande värderingar kan man säga att människors inställning till politiska sakfrågor hålls samman av deras orientering på en allmän ”vänster-höger”-skala. En vänsterorientering kan exempelvis visa sig genom att man förordar en stark offentlig sektor i stället för privata lösningar, jämförelsevis små löneskillnader i stället för stora lönedifferenser, kommunala bostadsföretag i stället för privata hyresvärdar, etc. En sådan ”vänster-höger”-orientering kan sägas vara exempel på en grundläggande värdering som är begränsad till politikens värld. När det gäller relationerna mellan kvinnor och män kan en jämlik inställning sägas vara ett slags grundläggande värdering som visar sig i att man förordar att kvinnor och män ska ta samma ansvar för barnens fostran, att kvinnor ska ha samma möjligheter att göra karriär som männen, att männen ska ha samma ansvar för hemmets skötsel som kvinnorna, etc. När jag i den här rapporten talar om grundläggande värderingar avser jag emellertid en ännu mer abstrakt nivå där uppfattningar inom en rad olika åsiktsdomäner som exempelvis politik, relationer mellan kvinnor och män, arbetslivsförhållanden, religiösa och moraliska spörsmål hålls samman till något sånär sammanhållna storheter. Man skulle därför kunna använda uttryck som ”samhälls-syn” eller ”livsåskådning” som synonymer till begreppet grundläggande värderingar.

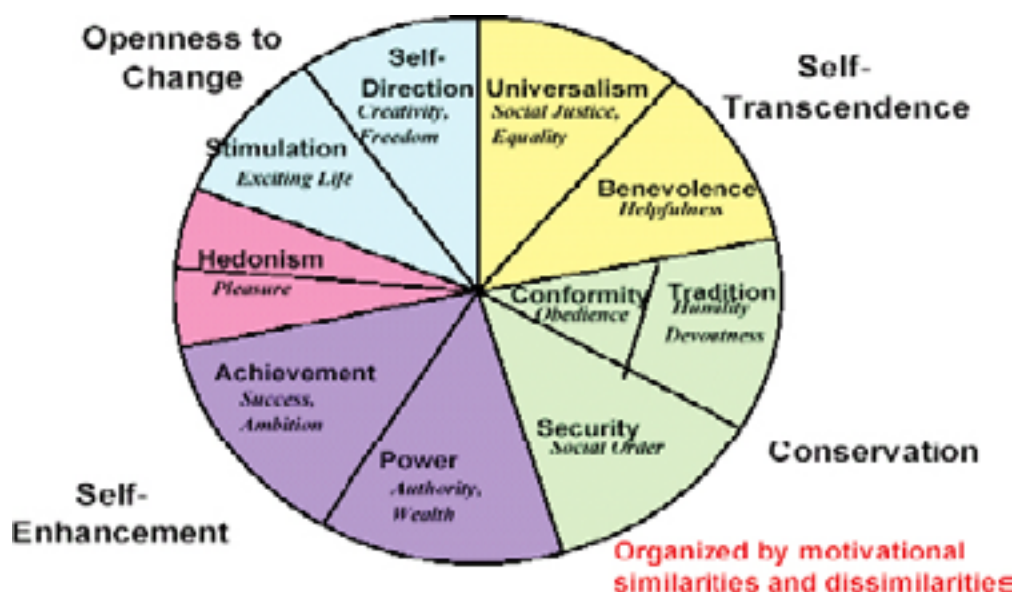
En mycket viktig problematik i samband med grundläggande värderingar gäller hur man ska gå till väga när för att undersöka dem. Det finns olika angreppssätt att välja mellan. Den här rapporten kommer att bygga på en kombination av två av dessa. De beskrivs kortfattat i följande avsnitt.

4.1 Grundläggande värderingar enligt Shalom Schwartz modell

En välkänd metod för att studera grundläggande värderingar har utarbetats av den israeliske socialpsykologen Shalom Schwartz. Han utgår från att ett samhälles grundläggande värderingar ger riktlinjer för hur samhället ska komma till rätta med tre mer eller mindre ofrånkomliga grundproblem som varje samhälle står inför. Dessa gäller för det första hur samhället ska förhålla sig till sin omvärld, för det andra hur samhällsmedlemmarna ska förhålla sig till samhället och dess auktoriteter, och för det tredje hur de enskilda individerna ska förhålla sig till varandra (se exempelvis /Schwartz 1999, 2004, 2006, 2007/). Schwartz antar vidare att dessa tre grundproblem hanteras genom olika kombinationer av tio olika grundvärden. Dessa bildar i sin tur en organisk helhet med två överordnade och grundläggande värderingsorienteringar. En grafisk modell kan illustrera hur Schwartz modell är uppbyggd. Modellen visas av figur 4-1.

Schwartz modell bygger således på tio olika värderingar som finns på olika avstånd från varandra på cirkelns omkrets. Avstånden visar hur ”besläktade” eller likartade de aktuella värderingarna är. I modellen är de tio värderingarna dessutom organiserade i två övergripande konstellationer som bildar varandras motsatser. Rättvisa (social justice) och jämlikhet

⁶ Detta avsnitt bygger till viss del på /Pettersson 2006/ respektive /Pettersson och Nurmela 2007/.

Figur 4-1. En grafisk illustration av Shalom Schwartz modell för grundläggande värderingar. Bilden har hämtats från hemsidan för European Social Survey: <http://naticent02.uuhost.uk.uu.net/>.

(equality) bildar tillsammans med medkänsla och solidaritet (benevolence) vad Schwartz kallar *självöverskridande värderingar* (self-transcendence). Motsatsen till sådana självöverskridande värderingar är att prioritera *egen framgång* (self-enhancement), något som visar sig genom att man tycker att det är viktigt att ha auktoritet och materiella tillgångar (power) och av att man lägger stor vikt vid att uppnå de mål man har formulerat för sig själv (achievement). Ett annat motsatspar återfinns mellan å ena sidan sådana värderingar som prioriterar att *bevara det befintliga* (conservation) och å andra sidan sådana som prioriterar *förändring*. Viljan att bevara det befintliga visar sig genom att man värdesätter säkerhet (security), konformitet (conformity) och de rådande kulturella traditionerna (tradition). Motsatsen till att bevara det befintliga är *förändringsbenägenhet* (openness to change) som bygger på att man värdesätter kreativitet, frihet, spänning och hedonistisk njutning.

En poäng med Schwartz modell för grundläggande värderingar är att den inte förutsätter att människor antingen skulle bejaka eller förkasta en given värdering utan att de istället kan omfatta de olika värderingarna med olika intensitet. Utifrån en sådan uppfattning och den aktuella modellen skiljer således Schwartz mellan två överordnade och bipolära grundläggande värderingsorienteringar. Dessa är för det första *självöverskridande värderingar visavi en hög värdering av egen framgång* och för det andra *förändringsbenägenhet visavi en vilja att bevara det befintliga*.

4.2 Grundläggande värderingar enligt Ronald Ingleharts modell

En annan modell för vad som skulle vara människors grundläggande värderingar har framförts av den amerikanske statsvetaren Ronald Inglehart /Inglehart 1990, 1997, Inglehart och Baker 2000, Inglehart och Welzel 2005/. Till skillnad från Schwartz utgår Inglehart inte från några detaljerade förhandsantaganden om att människors grundläggande värderingar har formats för att komma till rätta med på förhand preciserade samhällsproblem. Hans utgångspunkt har i stället varit att analysera stora intervjumaterial som visar vilka värderingar människor från en rad olika länder de facto har gett uttryck för. Utifrån resultaten av dessa analyser har han där- efter skapat en modell för två generella värderingsdimensioner, som till skillnad från Schwartz dimensioner, har en empirisk induktiv karaktär. De är resultat av avancerade statistiska analyser där Inglehart har sökt efter de bakomliggande tankemönster eller förhållningsätt som ”knyter

samman” människors faktiska uppfattningar och åsikter i en rad olika delfrågor till mer eller mindre sammanhållna helheter. Ingleharts båda grundläggande värderingsdimensioner kan beskrivas på följande sätt:

Traditionella värderingar: En stark uppslutning runt de traditionella värderingarna utmärks bland annat av att gudstro spelar en central roll i ens liv, att man anser att det är mycket viktigt att lära barn lydnad och respekt för religion, att man tycker det vore bra om man fick större respekt för auktoriteter, att man ogillar abort samt av att man är stolt över sin nationella tillhörighet. Sammanfattningsvis brukar man säga att den traditionella värdeorienteringen är centrerad kring en hög värdering kring de tre värdeauktoriteterna ”religion, familj och fädernesland”. Motsatsen till traditionella värderingar brukar kallas sekulära-rationella.

Emancipativa frihetsvärden (self-expression values): De emancipativa frihetsvärdena utmärks bland annat av att individuell identitet och integritet prioriteras framför ekonomisk säkerhet och trygghet, av subjektiv livstillfredsställelse, av att man accepterar skilda sociala minoriteter som människor med avvikande sexuell läggning, av stort förtroende och stark tillit till andra och av att man deltar aktivt i olika typer av protesthandlingar som exempelvis namninsamlingar och köpbojkotter. Motsatsen till de emancipativa frihetsvärdena brukar kallas överlevnadsvärden (survival values).

Det är viktigt att notera att Ingleharts båda grundläggande värderingsdimensioner är relativt robusta och okänsliga för vilka speciella indikatorer man råkar välja för en viss analys. Även om man byter ut de indikatorer som brukar användas mot andra får man som regel samma resultat. Jag har exempelvis gjort en analys med så gott som *s* i de mycket stora material som Inglehart har arbetat med. Analysen resulterade i två dimensioner som visade mycket stora likheter med de två dimensioner som beskrevs ovan och som bygger på enbart 10 indikatorer.⁷ Sådana resultat är viktiga eftersom de visar att de aktuella värderingsdimensionerna har en mer generell innebörd än vad en ”närsynt” tolkning av de speciella indikatorer som används i en viss analys kan antyda. Liknande resultat har legat till grund för att man har sagt att de traditionella värderingarna utgör en delmängd av en bred värderingsdimension som är centrerad runt ”normativa-religiösa” värdeauktoriteter och att de emancipativa frihetsvärdena ingår i en lika bred delmängd av ”social-liberala” grundvärderingar /Arts et al. 2003, kap 2/.

Sammanfattningsvis kan man således konstatera att även om det också finns andra alternativ så kan sökandet efter människors grundläggande värderingar bygga på endera av två modeller för vad som är viktigt och grundläggande. Man kan antingen välja att utgå från Shalom Schwartz modell för vad som är grundläggande värderingar eller från Ronald Ingleharts modell för samma sak. En principiellt viktig fråga handlar därför i sin tur om i vilken utsträckning de två modellerna ger olika resultat. Eftersom den senaste omgången av World Values Survey innehöll frågebatterier för båda modellerna utgör materialet från den omgången en bra grund för att analysera denna kulturteoretiskt viktiga problematik.

4.3 Sambandet mellan Ingleharts och Schwartz modeller

När det gäller att undersöka de grundläggande värderingar som Schwartz modell pekar ut finns olika undersökningsmetoder att tillgå. Det material som har samlats in av World Values Survey bygger på korta beskrivningar av fiktiva personer som omfattar Schwartz tio grundvärden (se figur 4-1). Ett exempel på en sådan personbeskrivning är följande: ”Att komma på nya idéer och vara kreativ är viktigt för den här personen som vill göra saker på sitt eget sätt.” Den person som beskrivs så är exempel på en förändringsbenägen individ. Sedan intervjupersonerna har fått ta del av en sådan beskrivning får de ange i vilken utsträckning de själva liknar den beskrivna personen. Metoden har visat sig fungera väl och ge tillförlitliga resultat. Det framgår av materialet från en nyligen genomförd stor europeisk samhällsstudie European Social Survey, /se Schwartz 2007/. En nedkortad variant av denna metod ingick i 2006 års frågeformulär för

⁷ Korrelationskoefficienterna är 0,64 respektive 0,70; $p < 0,001$ i båda fallen. De aktuella analyserna byggde på ett mycket stort antal svarspersoner (cirka 35 000).

World Values Survey. Batteriet med dessa frågor återfinns i Appendix.⁸ Utan att gå in på statistiska detaljer kan nämnas att denna nedkortade version har visat sig fungera jämförelsevis väl i jämförelse med den fullständiga varianten /Pettersson 2005, Pettersson och Nurmela 2007/.

När det gäller Ronald Ingleharts modell för att undersöka grundläggande värderingar har frågeformulären för World Values Survey sedan länge innehållit de oftast använda intervjufrågorna. I den här rapporten har jag valt att arbeta med fyra indikatorer för att undersöka de emancipativa frihetsvärdena. Indikatorerna gäller för det första horisontell social tillit (man tycker sig kunna lita på människor man inte känner, människor man träffar för första gången och människor med en annan nationalitet), för det andra tolerans för minoriteter (homosexuella), för det tredje aktivt deltagande i olika typer av protesthandlingar (att skriva på en namnsamling, delta i en laglig demonstration, delta i bojkotter, köpstrejker) och för det fjärde en postmaterialistisk inställning, som innebär att man lägger större vikt vid att ge människor mer att säga till om och att skydda yttrandefriheten än vid att upprätthålla lag och ordning och att motverka inflation. På motsvarande sätt har jag valt att studera de traditionella värderingarna med fyra andra indikatorer. Dessa avser för det första religion (hur viktig Gud är i ens liv), för det andra ett omvänt autonomiindex (viktigare att lära barn lydnad och en religiös tro än oberoende och beslutsamhet), för det tredje nationell stolthet samt för det fjärde hur angeläget det vore med större respekt för auktoriteter. Att jag har valt att arbeta med just dessa indikatorer för Ingleharts båda värderingsdimensioner hänger bland annat samman med att jag har velat få jämförbarhet med tidigare studier, (se exempelvis / Pettersson och Esmer 2005/ och där angiven litteratur). De intervjufrågor som har använts för att konstruera de aktuella indikatorerna redovisas i Appendix.

Tabell 4-1 visar resultat från tre faktoranalyser av materialet från den senaste WVS-omgången. Den första analysen visar resultaten för de tio indikatorerna för Schwartz modell, och den andra för de åtta indikatorerna för Ingleharts modell. Resultaten visar de förväntade strukturerna hos de båda indikatorgrupperna, och att både Schwartz och Ingleharts modeller fungerar väl i det nu aktuella materialet från de 24 länderna. Något annat var heller inte att vänta. Den tredje analysen som visar hur Schwartz och Ingleharts modeller förhåller sig till varandra är av större intresse, eftersom det för närvarande inte har funnits några motsvarande analyser av hur de båda modellerna förhåller sig till varandra. Hypotetiskt ligger det nära till hands att anta att Schwartz förändringsbenägenhet visavi viljan att bevara det befintliga bör visa en positiv relation till Ingleharts sekulära rationella värderingar. Däremot är det svårare att ha någon bestämd uppfattning om hur Schwartz självöverskridande värderingar bör förhålla sig till Ingleharts emancipativa frihetsvärden, eftersom de senare har ett drag av individualism som skulle kunna innebära en spänning mot Schwartz självöverskridande värderingar med deras betoning av det gemensamma bästa.

Resultaten i tabell 4-1 visar emellertid att förmodan om en spänning mellan Schwartz självöverskridande värderingar och Ingleharts emancipativa frihetsvärden inte har något empiriskt stöd av det nu aktuella materialet. Ingleharts emancipativa frihetsvärden visar sig således sammanfalla med Schwartz självöverskridande värderingar. På motsvarande sätt visar sig att Ingleharts sekulära rationella värderingar sammanfaller med Schwartz öppenhet för förändring. Materialet från den senaste WVS-omgången – som är det första större material som gör det möjligt att jämföra hur Schwartz och Ingleharts modeller förhåller sig till varandra när man studerar stora befolkningsurval från en rad olika länder – visar med andra ord att två av de mest använda modellerna för grundläggande värderingar sammanfaller på ett delvis oväntat sätt. Detta resultat har i sin tur betydelse för hur man ska tolka de aktuella värderingsdimensionerna. Resultaten kan nämligen sägas visa att Schwartz självöverskridande värderingar får ett mer aktivistiskt drag genom sin koppling till Ingleharts emancipativa frihetsvärden, samtidigt som de sistnämnda genom sin koppling till Schwartz självöverskridande värderingar får en starkare betoning av det gemensamma bästa och en mindre renodlad egocentrisk innebörd.

⁸ Observera att de frågor som återges i Appendix i flera fall ingår som delar i större frågebatterier som inte redovisas. För att få en helt rättvisande bild av de aktuella frågorna bör de emellertid ses i sitt sammanhang i frågeformuläret. Av utrymmesskäl redovisas dock detta inte i sin helhet. Det är också viktigt att ha i åtanke att intervjufrågorna lästes upp av intervjuarna. Det innebär att frågorna är konstruerade för ett sådant förfaringssätt. Den som är intresserad av hur frågorna var formulerade i det engelska masterformuläret hänvisas till World Values Survey hemsida.

Tabell 4-1. Resultat av tre varimax-roterade faktoranalyser av indikatorer för Shalom Schwartz respektive Ronald Ingleharts modeller för grundläggande värderingar. Material för 49 länder från den senaste WVS-undersökningen (n = cirka 67 000).

Tabell 4-1A. Resultat för 10 indikatorer från Schwartz modell.

Viktiga värderingar som man anser vara viktiga för egen del	Faktorladdning faktor 1	Faktorladdning faktor 2
Att gå sin egen väg	0,55	0,20
Att bli stimulerad	0,56	0,27
Att vara konform	-0,68	-0,03
Att betona trygghet	-0,47	-0,10
Att bevara traditioner	-0,57	-21
Att gå utöver sig själv	-0,12	0,67
Att visa hjälpsamhet	-0,05	0,66
Att få egen framgång	0,09	-0,71
Att ha inflytande över andra	-0,08	-0,49

Faktor 1: Förändringsbenägenhet visavi att bevara det befintliga.

Faktor 2: Självöverskridande värderingar visavi egen framgång.

Tabell 4-1B. Resultat för 8 indikatorer från Ingleharts modell.

Indikatorer på grundläggande värderingar	Faktorladdning faktor 1	Faktorladdning faktor 2
Gud ej viktig i det egna livet	0,70	-0,20
Ej personlig underordning	0,64	-0,07
Svag nationell identitet	0,64	0,10
Önskar ej mer respekt för auktoriteter	0,55	-0,02
Litar på andra	-0,15	0,62
Social aktivism (protester)	0,11	0,62
Postmaterialism	0,01	0,60
Accepterar avvikande beteenden	0,32	0,62

Faktor 1: Sekulära rationella värderingar.

Faktor 2: Emancipativa frihetsvärden.

Tabell 4-1C: Resultat för en kombination av Schwartz och Ingleharts modeller

Värderingsdimensioner enligt Schwartz respektive Ingleharts modell	Faktorladdning faktor 1	Faktorladdning faktor 2
Schwartz: Förändringsbenägenhet vs att bevara	0,77	0,27
Inglehart: Sekulära rationella värderingar	0,76	-0,19
Schwartz: Självöverskridande vs egen framgång	0,24	0,72
Inglehart: Emancipativa frihetsvärden	-0,15	0,78

Faktor 1: Förändringsbenägenhet och sekulära rationella värderingar

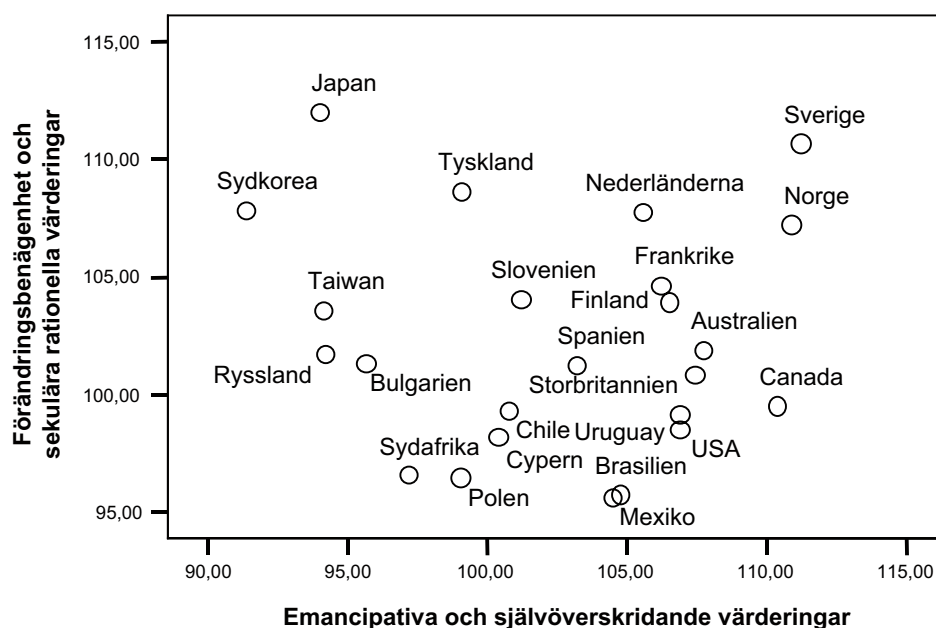
Faktor 2: Självöverskridande, emancipativa frihetsvärden

4.4 Värderingsprofiler för 24 länder

För att övergå till de 24 länder som analyseras i denna rapport visar figur 4-2 att det finns betydande skillnader dem emellan i de båda grundläggande värderingsdimensioner som är resultat av de sammanslagna Schwartz-Inglehart-modellerna. De båda axlarna i figur 4-2 bygger på skalor som har konstruerats för få ett medelvärde om 100 och en standardavvikelse om 10 för det sammanlagda materialet från de 24 länderna. Eftersom materialet från de medverkande länderna har så stor omfattning, kan man något förenklat säga att ett avstånd om ett drygt skalsteg mellan två länder visar en statistiskt säkerställd skillnad i den aktuella värderingsdimensionen. För Sveriges del kan man därför konstatera att det med ett enda undantag finns en säkerställd skillnad i båda värderingsdimensionerna till vart och ett av de övriga 23 länderna. Undantaget är att avståndet i de emancipativa och självöverskridande värderingarna till Norge inte är tillräckligt stort för att vara statistiskt säkerställt.

Ländernas placering i figur 4-2 hänger som väntat samman med hur långt länderna har kommit i sin ekonomiska utveckling respektive hur väl deras myndigheter och demokratiska institutioner fungerar. I ett tidigare avsnitt (se figur 2-1) visade jag att det finns betydande skillnader mellan de 24 länderna i dessa båda hänseenden. Ju högre BNP per capita och ju bättre fungerande myndigheter och demokratiska institutioner, desto högre värden visar länderna vid de båda grundläggande värderingsdimensionerna. Man kan således konstatera att Sverige är något av ett särfall, både när det gäller landets kulturella profil och hur väl dess myndigheter och politiska institutioner fungerar. Att Sverige visar sig vara något av ett särfall när man jämför olika länders värderingsprofiler bekräftar resultat från tidigare studier. En analys av WVS-materialet från år 2000 visade exempelvis att Sverige hade det största avståndet av samtliga medverkande länder till mittpunkten på en kulturkarta, som i princip var konstruerad på samma sätt som figur 4-2. Inget annat land hade så långt avstånd till kulturkartans mittpunkt som Sverige. Svenskarna sades därför visa "den mest atypiska och avvikande värdeprofilen av alla" /Pettersson och Esmer 2005, 18/.

Svenska ungdomars förhållningssätt till demokrati och politik utspelas med andra ord på en mycket speciell kulturell arena. För att få en adekvat bild av hur de ser på politik och demokrati är det följaktligen viktigt att ta hänsyn till denna speciella kulturella kontext. En utgångspunkt för den här rapporten är ju att grundläggande värderingar påverkar vilka uppfattningar man har

Figur 4-2. Medelvärden för två grundläggande värderingsdimensioner i 24 länder. Resultat från den senaste WVS-undersökningen.

när det gäller demokrati och politik. Svenskarna bör därför också ha annorlunda förhållningssätt till politik och demokrati än övriga nationaliteter. I den mån de blivande vuxna skulle visa sig ha andra värderingar än de äldre åldersgrupperna, borde de på motsvarande sätt också ha andra synsätt på demokrati och politik. Med det konstaterandet övergår jag till att jämföra värderingsprofiler hos olika åldersgrupper.

4.5 Grundläggande värderingar i olika åldersgrupper

När det gäller Ingleharts båda grundläggande värderingar brukar de yngre åldersgrupperna regelmässigt visa starkare uppslutning kring både de emancipativa frihetsvärdena och de sekulära rationella värderingarna. För att förklara dessa ålderskillnader brukar man peka på att de yngre åldersgrupperna som regel har format sina grundläggande värderingar under mer gynnsamma betingelser än de äldre åldersgrupperna (se exempelvis /Pettersson 1988, Inglehart 1997, Inglehart och Welzel 2005/). Enligt detta synsätt etableras människors grundläggande värderingar under deras formbara ungdomsår för att därefter förbli mer eller mindre intakta under resten av individernas livslopp. Uppväxtmiljöns utformning skulle således ha avgörande betydelse, framför allt när det gäller i vilken utsträckning den tillhandahåller förutsättningar för existentiell säkerhet och överlevnad. När man är hungrig och törstig är mat och vatten viktiga värden; när man är mätt och otörstig skulle i stället andra saker som exempelvis de emancipativa frihetsvärdena bli mer angelägna. Individer som formas under mer gynnsamma förhållanden skulle därför lägga större vikt vid horisontell social tillit till andra, goda sociala relationer, social öppenhet och acceptans av olika minoriteter, samarbete och personlig integritet /Inglehart 1990, 1997, Inglehart och Welzel 2005/. De som formas under mer knapphändiga och osäkra förhållanden skulle däremot anpassa sina grundläggande värderingar till den situation de lever i och i stället prioritera materiella livsvillkor. ”Genom att anpassa sina förväntningar koncentrerar man sig på det som man har störst behov av och man undviker därigenom att slösa kraft på att försöka nå det omöjliga” /Welzel et al. 2002, 397/.

Ronald Inglehart har också framfört mer perceptionsteoretiska förklaringar till den aktuella mekanismen /Inglehart och Oyserman 2004/. Individer som befinner sig i hotande situationer sägs bli (temporärt) mer inriktade på att undvika den hotande faran, medan de som befinner sig i situationer som lovar framgång och gynnsamma livsbetingelser sägs bli mer inriktade på de positiva aspekterna. Ett sådant perceptionsteoretiskt perspektiv kan lösa upp den livslånga determinism, som åtminstone delvis ligger i Ingleharts socialisationsteoretiska antaganden.

Shalom Schwartz har till en skillnad från Inglehart formulerat en mer dynamisk modell för vilka faktorer som påverkar individernas grundläggande värderingar. Även om också han utgår från att människor anpassar sina värderingar till sina livsvillkor, utgår Schwartz från att de är mindre ”fastlåsta” av de situationer som rådde under deras uppväxtår och mer påverkade av de situationer de möter senare i livet, till exempel på grund av vilka sociala roller de befinner sig i, vilka förväntningar och sanktioner de möts av och vilka färdigheter de tillägnat sig (se exempelvis /Schwartz 2005/). När det gäller betydelsen av ålder framhåller Schwartz att de äldre tenderar att bli alltmer inbäddade i olika typer av sociala nätverk, att de blir mer beroende av de vanor man har tillägnat sig och allt mindre exponerade för nya stimulerande utmaningar och förändringar. Dessa omständigheter sägs leda till att äldre människor som regel är mindre inriktade på förändring och i stället har en starkare vilja bevara de nuvarande förhållandena oförändrade. Samtidigt framhåller Schwartz att familjebildning, fler personliga kontakter och yrkesmässiga samarbeten är kopplade till en ökad betoning av det ”gemensamma bästa” och en svagare inriktning på egen framgång /Schwartz 2007/.

Om man ser till den sammanslagna Inglehart-Schwartz-modellen för grundläggande värderingar kan man således konstatera att både Inglehart och Schwartz, med något olika motiveringar, utgår från att de yngre bör vara mer förändringsbenägna och mer attraherade av sekulära-rationella värderingar än vad de äldre åldersgrupperna är. Däremot har de motsatta uppfattningar om vilka

ålderskillnader man kan förvänta vid de självöverskridande och emancipativa värderingarna. Enligt Inglehart bör de yngre visa högre värden än de äldre; enligt Schwartz bör förhållandet vara det omvända.

Tabell 4-2 visar att materialet från de länder som analyseras i denna rapport stöder Schwartz modell.⁹ Sedan man tagit hänsyn till inflytandet från övriga faktorer på både makro- och mikronivå visar resultaten från en så kallad hierarkisk regressionsanalys, att både de självöverskridande och emancipativa frihetsvärdena och den sekulära förändringsbenägenheten har ett positivt samband med ålder. De äldre tenderar med andra ord att ha högre värden än de yngre i båda dessa dimensioner. När det gäller förändringsbenägenheten och de sekulära rationella värderingarna stöder resultaten således den hypotes som både Inglehart och Schwartz har framfört. De yngre visar högre värden än de äldre. Denna tendens är statistiskt helt säkerställd. När det däremot gäller de självöverskridande och emancipativa frihetsvärdena, stöder resultaten Schwartz hypotes om att dessa ska vara starkast företrädda bland de äldre. Också denna tendens är statistiskt helt säkerställd. Dessa samband mellan ålder och grundläggande värderingar är intressanta i sig och kan ligga till grund för en fördjupad diskussion av vilka likheter och skillnader som finns mellan Ingleharts och Schwartz modeller för grundläggande värderingar. För den här rapporten har resultaten emellertid större betydelse för vilka skillnader som kan finnas mellan hur yngre och äldre ser på demokrati och politik. I den mån de båda grundläggande värderingsdimensionerna har betydelse för deras synsätt bör det finnas motsvarande ålderskillnader i dessa.

Eftersom denna rapport är speciellt inriktad på synsätt hos gruppen blivande vuxna, har det sitt intresse att nämna att de ålderssamband som framgick av tabell 4-2 också visar sig om man i stället för att analysera ålder i termer av antal levnadsår i stället analyserar tillhörighet till två

Tabell 4-2. Resultat från en hierarkisk regressionsanalys med två grundläggande värderingsdimensioner som beroende variabler och graden av ekonomisk utveckling och graden av väl fungerande institutioner på makronivå respektive kön, utbildning, inkomst och ålder på individnivå som oberoende variabler. Resultat för 23 länder från den senaste WVS-undersökningen. Ostandardiserade regressionskoefficienter med sina respektive medelfel inom parentestecken.

	Självöverskridande och emancipativa frihetsvärden		Förändringsbenägenhet och sekulära rationella värderingar	
Faktorer på makronivå:				
BNP per capita (logaritmerad)	-7,57 (8,13)	ej signifikant	23,11 (5,18)	p < 0,001
Väl fungerande institutioner	0,37 (0,16)	p < 0,05	-0,29 (0,11)	p < 0,02
Faktorer på individnivå:				
Kön	1,70 (0,23)	p < 0,001	-2,10 (0,14)	p < 0,001
Utbildning	0,22 (0,04)	p < 0,001	0,17 (0,02)	p < 0,001
Hushållsinkomst	0,07 (0,03)	p < 0,05	0,30 (0,06)	p < 0,001
Ålder	0,04 (0,01)	p < 0,001	-0,19 (0,01)	p < 0,001

Antal enheter: Makronivå 23; individnivå 21 899.

Antal frihetsgrader för faktorer på makronivå: 20.

Antal frihetsgrader för faktorer på individnivå: 22.

Variabler på makronivå: Se kommentarer till figur 2-1.

Variabler på individnivå: Kön: 1 = män, 2 = kvinnor; utbildning operationaliserad som ålder vid avslutad utbildning, hushållsinkomst operationaliserad på 10 gradig skala med landsspecifika intervall (deciler), ålder operationaliserad som antal levnadsår.

⁹ Efter som de aktuella kontrollvariablerna på landsnivå inte finns tillgängliga för Taiwan, ingår materialet från detta land inte i de analyser som redovisas i tabell 4-2.

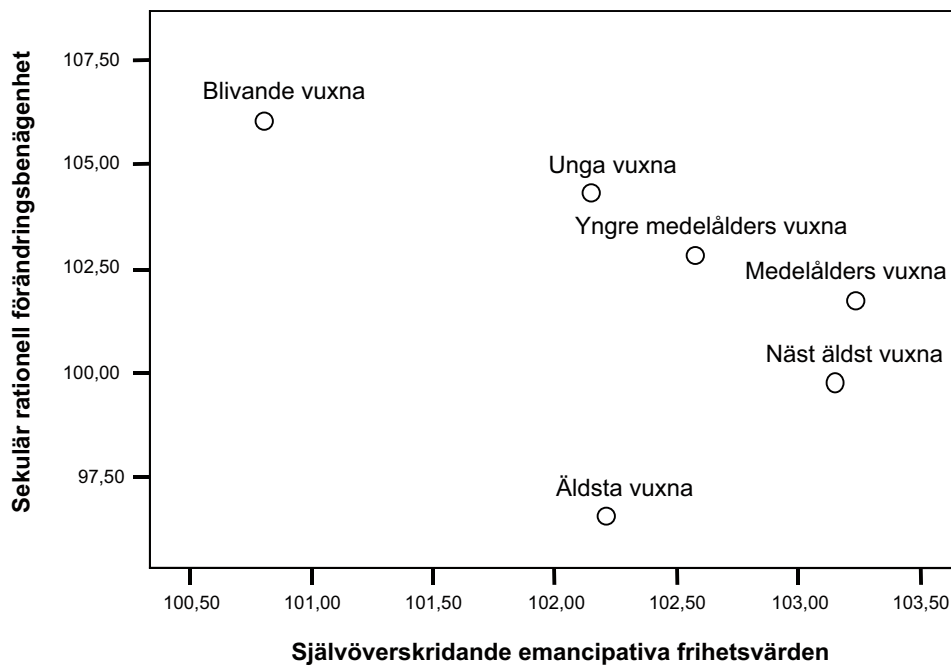
grupper, där den ena gruppen utgörs av blivande vuxna i enlighet med de kriterier som nämndes tidigare i rapporten och den andra de övriga svarspersonerna. Oavsett om man talar om ålder i termer av antal levnadsår eller som tillhörighet till gruppen blivande vuxna, framkommer således att de yngre har en svagare uppslutning kring de emancipativa och självöverskridande värderingarna och en starkare uppslutning runt den sekulära förändringsbenägenheten.

Innan jag övergår till att diskutera uppfattningar om demokrati och politik och hur dessa hänger samman med individernas ålder och grundläggande värderingar förtjänar de övriga resultaten i tabell 4-2 några korta kommentarer. När det gäller förhållanden på samhällsnivå visar sig således att graden av ekonomisk utveckling *inte* har någon säkerställd betydelse för nivåerna för de självöverskridande och emancipativa frihetsvärdena, sedan man tar tagit hänsyn till de aktuella faktorerna på individnivå. Detta resultat stämmer inte överens med Ingleharts modell, som tvärtom antar att nivån för de emancipativa frihetsvärdena har ett positivt samband med ländernas ekonomiska utveckling. Inglehart antar att bättre materiella livsvillkor (det vill säga bättre ekonomisk utveckling) skulle resultera i ökad existentiell säkerhet, vilket i sin tur skulle ge ökad uppslutning kring de emancipativa frihetsvärdena. Denna hypotes får således inte stöd av resultaten i tabell 4-2. Vid förändringsbenägenheten och de rationella sekulära värderingarna finns dock ett samband med graden av ekonomisk utveckling. Ju mer ekonomiskt utvecklat ett land är, desto större förändringsbenägenhet. Detta resultat stämmer med Ingleharts modell. När det gäller hur väl de samhälliga institutionerna fungerar visar sig vidare ett motsatt mönster vid de båda värderingsdimensionerna. Vid de självöverskridande och emancipativa frihetsvärdena är sambandet positivt, medan sambandet vid den förändringsbenägna inställningen är negativt. Ju bättre institutionerna fungerar, desto större uppslutning kring de självöverskridande värderingarna och desto svagare förändringsbenägenhet. Det förstnämnda sambandet ligger i linje med hypoteser som säger att väl fungerande institutioner är en viktig förutsättning för en god medborgaranda med sådana kvaliteter som de emancipativa frihetsvärdena betonar, inte minst horisontellt förtroende för andra /Rothstein 2003/.

För att kommentera de individuella faktorerna visar det sig att kvinnor har högre värden i de självöverskridande och emancipativa frihetsvärdena, medan män ligger högre vid de förändringsinriktade sekulära rationella värderingarna.¹⁰ Resultatet stämmer överens med mer schablonmässiga uppfattningar om skillnader mellan mans- och kvinnorollerna; männen tenderar att vara aktiva ”doers” medan kvinnorna skulle vara mer inriktade på det gemensamma bästa. Utbildning och inkomst visar däremot ett likartat mönster vid de båda värderingsdimensionerna. De med högre utbildning och bättre inkomster visar större uppslutning kring både de självöverskridande och emancipativa frihetsvärdena och de förändringsinriktade sekulära rationella. Också dessa resultat ligger i linje med vad tidigare forskning har visat.

För att återgå till betydelsen av ålder redovisar figur 4-3 en mer detaljerad bild av hur sex åldersgrupper förhåller sig till de båda grundläggande värderingsdimensionerna. Den yngsta åldersgruppen utgörs av de blivande vuxna, det vill säga en grupp som har en övre åldersgräns om 27 år. De som är äldre än så har delats in i fem successiva åldersgrupper. Indelningen har gjorts så att de fem grupperna ska vara lika stora i vart och ett av de deltagande länderna (jämför tidigare i rapporten om detta). När det gäller förändringsbenägenhet och rationella sekulära värderingar är skillnaderna mellan åldersgrupperna linjära. Resultaten visar med andra ord successivt minskande värden, från de blivande vuxna till de äldsta. De blivande vuxna är således mest förändringsbenägna och de äldsta minst. Vid de självöverskridande och emancipativa frihetsvärdena har däremot det linjära sambandet ersatts av ett kurvilineariskt mönster. Värdena ökar successivt från de blivande vuxna fram till de medelålders vuxna för att därefter minska igen. Det är dock viktigt att notera att de blivande vuxna har det allra lägsta värdet av alla grupper. De blivande vuxna är med andra ord minst attraherade av de självöverskridande emancipativa frihetsvärdena.

¹⁰ Vid könsvariabeln har männen givits värdet 1 och kvinnorna värdet 2.

Figur 4-3. Värden i två grundläggande värdedimensioner för sex åldersgrupper. Resultat från den senaste WVS-omgången i 24 länder.

Det är viktigt att betona att resultaten i figur 4-3 tecknar den sammanlagda bilden för de 24 länder som analyseras i denna rapport och att resultatet för ett enskilt land därför kan avvika från det allmänna mönstret. Det finns därför anledning att mana till försiktighet när det gäller att generalisera de aktuella ålderskillnaderna till ett enskilt land. Eftersom denna rapport är inriktad på hur synsätten hos de blivande vuxna skiljer sig från resten av den vuxna befolkningen visar tabell 4-3 resultat för vilka skillnader som finns mellan dessa båda grupper i vart och ett av de 24 länderna vid de båda grundläggande värderingsdimensionerna. Tabellen visar att ålderskillnaderna vid den sekulära-rationella förändringsbenägenheten är genomgående. I vart och ett av de 24 länderna är de blivande vuxna mer förändringsbenägna och sekulärt rationella än den vuxna befolkningen. Dessa skillnader är statistiskt säkerställda. När det däremot gäller de självöverskridande och emancipativa frihetsvärdena är bilden mer splittrad. I 20 av länderna är medelvärdena visserligen lägre för de blivande vuxna än för den vuxna befolkningen, men det är enbart i nio länder som skillnaderna är tillräckligt stora för att vara statistiskt säkerställda. I ett land (Spanien) visar däremot de blivande vuxna högre värden än den vuxna befolkningen.

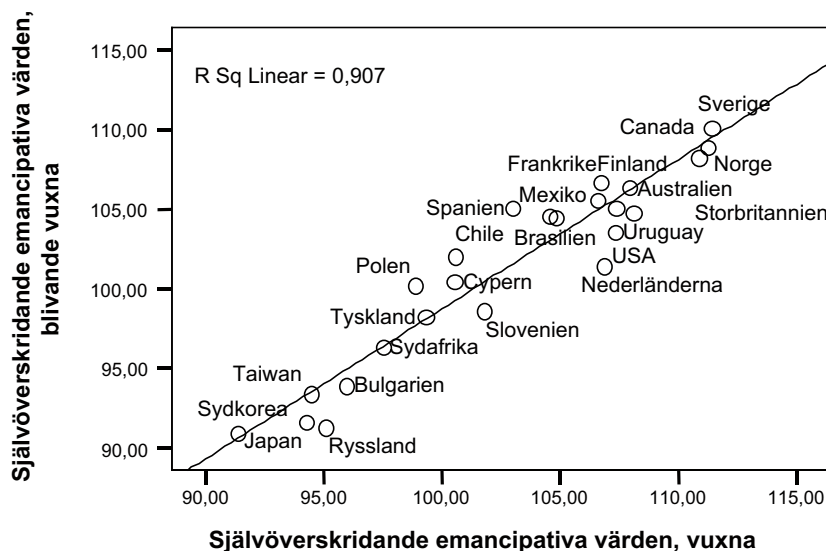
Sammanfattningsvis kan man konstatera att det finns en genomgående skillnad mellan de blivande vuxna och den vuxna befolkningen när det gäller den sekulära-rationella förändringsbenägenheten. De blivande vuxna är mer förändringsbenägna och sekulärt rationella. Däremot visar resultaten enbart en partiell tendens till att de blivande vuxna skulle ha en svagare uppslutning runt de emancipativa och självöverskridande värderingarna. I flera av länderna, inklusive Sverige, är denna tendens inte tillräckligt stark för att vara statistiskt säkerställd. Samma sak visar sig för övrigt om man kontrollerar för skillnader mellan de båda åldersgrupperna när det gäller könstillhörighet, utbildning och hushållsinkomst. Parentetiskt kan också nämnas att ”den omvända” skillnaden för Spaniens del elimineras vid den sistnämnda analysen. För svenskt vidkommande är det avslutningsvis viktigt att notera att de blivande vuxna *inte* skiljer sig från den övriga vuxna befolkningen vid de självöverskridande och emancipativa frihetsvärdena. Man kan med andra ord inte säga att de svenska blivande vuxna skulle vara mindre intresserade av det gemensamma bästa än de övriga vuxna.

Tabell 4-3. Medelvärden för två grundläggande värderingsdimensioner bland blivande vuxna och övriga vuxna i 24 länder. Resultat från den senaste WVS-undersökningen.

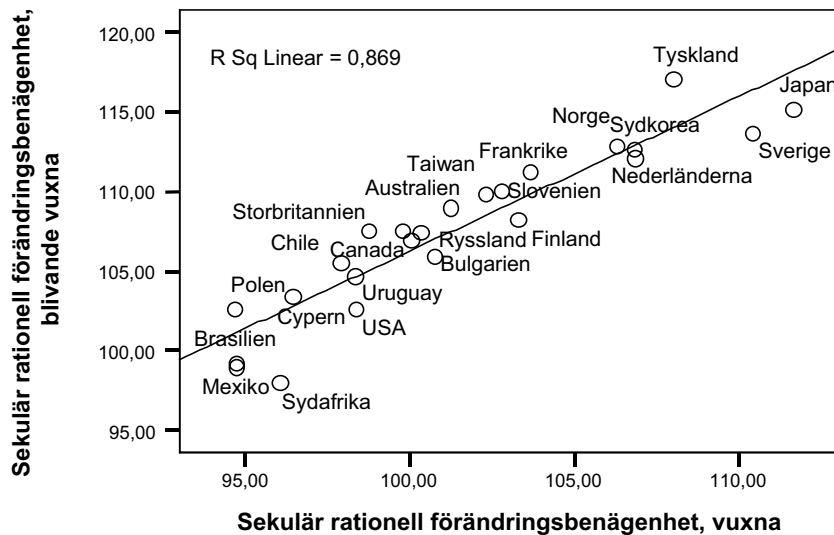
	Självöverskridande frihetsvärden			Sekulär förändringsbenägenhet		
	Blivande vuxna	Övriga vuxna	Skillnad?	Blivande vuxna	Övriga vuxna	Skillnad?
Sverige	110,1	111,4	Nej ¹⁾	113,7	110,4	Ja, p < 0,001
Australien	106,4	107,9	Nej ¹⁾	109,0	101,2	Ja, p < 0,001
Brasilien	104,5	104,8	Nej	99,2	94,7	Ja, p < 0,001
Bulgarien	93,9	96,0	Nej ¹⁾	105,9	100,7	Ja, p < 0,001
Canada	108,2	110,9	Ja, p < 0,001	107,5	98,7	Ja, p < 0,001
Chile	102,0	100,5	Nej ¹⁾	105,6	97,9	Ja, p < 0,001
Cypern	100,4	100,5	Nej	103,4	96,4	Ja, p < 0,001
Finland	106,7	106,7	Nej	108,2	103,3	Ja, p < 0,001
Frankrike	105,6	106,6	Nej	111,3	103,6	Ja, p < 0,001
Japan	91,6	94,3	Ja, p < 0,001	115,2	111,7	Ja, p < 0,001
Mexiko	104,6	104,5	Nej	99,0	94,7	Ja, p < 0,001
Nederländerna	101,4	106,8	Ja, p < 0,001	112,1	106,8	Ja, p < 0,001
Norge	108,9	111,2	Ja, p < 0,01	112,9	106,3	Ja, p < 0,001
Polen	100,2	98,9	Nej	102,7	94,6	Ja, p < 0,001
Ryssland	91,3	95,1	Ja, p < 0,02	107,0	100,0	Ja, p < 0,001
Slovenien	98,6	101,8	Ja, p < 0,001	110,1	102,8	Ja, p < 0,001
Spanien	105,0	103,0	Ja, p < 0,01	107,4	100,3	Ja, p < 0,001
Storbritannien	104,7	108,1	Ja, p < 0,001	107,6	99,8	Ja, p < 0,001
Sydafrika	96,3	97,5	Ja, p < 0,01	98,0	96,0	Ja, p < 0,001
Sydkorea	91,0	91,4	Nej	112,7	106,8	Ja, p < 0,001
Taiwan	93,4	94,5	Nej ¹⁾	109,9	102,3	Ja, p < 0,001
Tyskland	98,2	99,3	Nej	117,1	108,0	Ja, p < 0,001
Uruguay	105,1	107,3	Ja, p < 0,02	104,7	98,3	Ja, p < 0,001
USA	103,6	107,3	Ja, p < 0,001	102,6	98,3	Ja, p < 0,001
Alla länder	100,8	102,7	Ja, p < 0,001	106,1	101,1	Ja, p < 0,001

¹⁾ Den förväntade skillnaden säkerställd vid ensidigt test och/eller efter kontroll för inflytande från könstillhörighet, utbildning och hushållsinkomst (p < 0,05).

Oavsett vilka skillnader som finns mellan de blivande vuxna och de övriga vuxna är det viktigt att uppmärksamma ytterligare en aspekt av resultaten. Förhållandet redovisas i grafisk form i figurerna 4-4A och 4-4B. Figurerna visar att man i allt väsentligt får samma rangordning mellan länderna, oavsett om man rangordnar dem efter värdena för de blivande vuxna eller de övriga vuxna. För att knyta till rubriken för rapporten, kan man med andra ord konstatera att de unga sjunger som de gamla när det gäller de båda värderingsdimensionerna. Resultatet stöder Shalom Schwartz tes om att man får samma rangordning mellan länder, så länge man rangordnar dem med hänsyn till en och samma kategori av svars personer /Schwartz 2005/. I Schwartz fall har det visat sig att man kan generalisera rangordningen utifrån resultaten för universitetsstuderande från olika länder till att också gälla för de vuxna befolkningarna i deras helhet. Ett liknande synsätt har för övrigt förts fram av den välkände värderingsforskaren Geert Hofstede /Hofstede 2001/. Bortsett från detta visar figurerna 4-4A och 4-4B att man får en likartad rangordning mellan länderna, oavsett om man rangordnar dem enligt de blivande vuxna eller de övriga vuxna. Det är dock viktigt att tillägga att denna slutsats enbart avser rangordningar mellan länder och att den varken utesluter smärre tillfälliga skillnader mellan de blivande vuxna och de övriga vuxna inom ett och samma land eller mer systematiska och genomgående skillnader.

Figur 4-4A. Självöverskridande emancipativa värden hos två åldersgrupper. Resultat från den senaste WVS-omgången i 24 länder.

Figur 4-4B. Sekulär rationell förändringsbenägenhet hos två åldersgrupper. Resultat från den senaste WVS-omgången i 24 länder.

Resultaten visar enbart att skillnaderna mellan länderna är större än åldersskillnaderna inom länderna.

Om det finns skillnader eller inte mellan hur de blivande vuxna och den övriga vuxna befolkningen förhåller sig till de båda värderingsdimensionerna är en sak för sig. En annan sak är hur stora dessa skillnader är. Ju större skillnaderna är, desto mer sannolikt är det att de leder till skilda synsätt på demokrati och politik i de båda befolkningsgrupperna. En annan problematik gäller vilka faktorer som skulle kunna förklara varför värderingsskillnaderna mellan de båda grupperna är olika stora. Några analyser, som jag väljer att inte redogöra för i detalj, visar ett positivt samband mellan å ena sidan hur stark den ekonomiska tillväxten var under perioden 1990–2004¹¹ för de aktuella länderna och å andra sidan de blivande vuxnas sammanlagda försprång uttryckt i antal skalsteg vid de båda värderingsdimensionerna /jämför Inglehart 1997,

¹¹ Statistik enligt Human Development Report 2006; uppgiften för Taiwan är skattad från inhemsk ekonomisk statistik.

143f/ Ju starkare ekonomisk tillväxt, desto större värderingsklyfta mellan de blivande vuxna och den vuxna befolkningen (korrelationskoefficienten för de 24 länderna är 0,52; $p < 0,01$). Eftersom Sverige i jämförelse med de övriga länderna visade en jämförelsevis måttlig ekonomisk tillväxt under den aktuella perioden är följaktligen värderingsklyftan mellan de båda svenska åldersgrupperna jämförelsevis begränsad. Att värderingsavståndet mellan de båda svenska åldersgrupperna är så pass begränsat ger i sin tur upphov till en hypotes, att skillnaderna mellan de blivande vuxna och den vuxna befolkningen i Sverige – när det gäller deras syn på demokrati och politik – också bör vara mindre än i flertalet av de övriga länderna. Något liknande bör gälla för USA, Nederländerna, Japan och Sydafrika.

Bortsett från vilka faktorer som påverkar värderingsklyftan mellan de blivande vuxna och den vuxna befolkningen kan man emellertid avslutningsvis konstatera att i den mån den sekulära förändringsbenägenheten och de självöverskridande värderingarna har betydelse för hur man ser på demokrati och politik så bör man förvänta sig motsvarande skillnader i dessa hänseenden mellan de blivande vuxna och den vuxna delen av befolkningen. Men med tanke på att värderingsskillnaderna mellan de båda svenska ålderskategorierna var begränsade bör man samtidigt vara försiktig med att okritiskt utgå från att de svenska åldersgrupperna skulle ha mycket skilda uppfattningar om demokrati och politik. Det är därför hög tid att börja analysera denna problematik. Fram tills nu har jag enbart öppnat några av de yttre askarna i min analysmodell för att därigenom underlätta förståelsen av vad som kan döljas i den innersta asken.

5 Ungdomars förhållningssätt till demokrati och politik

En utvärdering av den svenska forskningen om ungdomar, demokrati och politik konstaterade med viss förvåning att svenska statsvetare inte hade ägnat särskilt stor möda åt att studera hur ungdomar förhåller sig till demokrati och politik. I första hand skulle det i stället ha varit pedagoger och sociologer som har visat intresse för sådana frågor /Ekman och Todosijevic 2003, 16, jämför Oskarsson 1998/. Ungdomsstyrelsens rapporter om de ungas situation är ett annat exempel på studier av hur svenska ungdomar förhåller sig till politikens värld. Det gäller inte minst den attityd- och värderingsstudie som genomfördes år 2007 /Ungdomsstyrelsen 2007/. Om man ser till den internationella forskningen finns däremot fler studier att referera till. För att göra en lång historia kort och förenklad nöjer jag mig med att konstatera att dessa studier ofta har byggt på endera av två i grunden motsatta synsätt. Dessa synsätt kan exemplifieras av följande karaktäristik av två internationellt framstående forskare inom detta område. ”Ronald Inglehart har hos ungdomarna tyckt sig finna det främsta förkroppsligandet av överflödssamhällets postmaterialistiska värderingar av deltagande, frigörelse och idealism. Robert Putnam ser i ungdomarna snarare medborgare som är besynnerligt ointresserade av politik, skeptiska till såväl politiker som medmänniskor, cyniska om politiken samt föga benägna till varaktig social organisering” /Amnå och Munck 2003, 192/. Dessa olika perspektiv på hur unga människor förhåller sig till politik och demokrati har vuxit fram från en lång rad undersökningar i skilda politiska kontexter. Här är inte platsen att diskutera alla dessa studier, särskilt som detta skulle förutsätta en betydligt större beläsenhet än vad jag kan göra anspråk på.

Jag nöjer mig därför med att konstatera att man kan få mycket skilda bilder av hur ungdomar förhåller sig till politik och demokrati, beroende på vilka aspekter som man väljer att studera. Om man ser till konventionella former för politiskt deltagande får man en bild; om man däremot ser till okonventionella och nya former kan man få en annan. På motsvarande sätt kan studier i de fattiga nya demokratierna visa ett förhållande, medan undersökningar i de rika och etablerade demokratierna kan visa ett annat. Och på liknande sätt kan studier av konkreta beteenden inom politikens värld visa en bild, medan undersökningar av ideologiska ställningstaganden kan visa en annan. Det är därför svårt att peka på några generella skillnader mellan ungdomar och vuxna när det gäller den mångfald av beteenden och uppfattningar som ryms inom olika typer av politiska system.

Det återstår med andra ord att se i vilken utsträckning mina analyser kommer att resultera i någon sammanhållen bild eller inte av hur de blivande vuxna förhåller sig till politik och demokrati. Analyserna kommer att gälla deras demokratiska grundsyn och politiska engagemang, deras uppfattningar om vad som är nödvändiga kännetecken på ett demokratiskt styrelseskick, hur optimistiska de är om hur demokratin kommer att utvecklas och hur de ser på det demokratiska medborgarskapet. I enlighet med min analysmodell kommer dessa jämförelser att undersöka i vilken utsträckning de ungas synsätt i dessa frågor påverkas av deras grundläggande värderingar, i vilken mån de unga skiljer sig från andra åldersgrupper, i vilken utsträckning den svenska politiska kulturen skiljer sig från den politiska kulturen i andra länder samt i vilken utsträckning dagens mönster är annorlunda än gårdagens. Rapporten kommer med andra ord att redovisa resultat för en rad olika sidor av hur de unga förhåller sig till politik och demokrati.

5.1 Politiskt engagemang och anslutning till ett demokratiskt styrelseskick

Två aspekter av hur de blivande vuxna förhåller sig till politik och demokrati handlar om hur involverade de är i politiken och hur de förhåller sig till ett demokratiskt styrelseskick som sådant. Den första aspekten är affektiv och handlingsinriktad, den andra ideologisk och principiell.

För att undersöka den förstnämnda aspekten har jag valt att bygga på fyra intervjufrågor i WVS-formuläret. Två av frågorna handlar om hur viktig politik är i det egna livet respektive hur intresserad man är av politik. De två andra frågorna handlar om vilket förtroende man känner för det nationella parlamentet (riksdagen) respektive de politiska partierna. Hur dessa frågor var formulerade framgår av Appendix. Tabell 5-1A visar resultatet av en faktoranalys av hur svarspersonerna har svarat på dessa fyra frågor.¹² Analysen visar att de två förstnämnda frågorna kan användas för att mäta hur involverade svarspersonerna är i politiken och de två sistnämnda för att studera vilket förtroende de känner för två av de viktigaste politiska institutionerna.

För att analysera hur svarspersonerna förhåller sig till ett demokratiskt styrelseskick har jag valt att bygga på svaren till fem andra frågor. Tre av frågorna handlar om hur man ser på några icke-demokratiska styrelseskick, nämligen om det vore bättre att låta experter och inte riksdag och regering besluta, att ha en stark ledare som inte behöver bekymra sig om allmänna val, respektive att försvarsmakten tar över. De två andra frågorna handlar om hur viktigt man tycker att det är att leva i ett demokratiskt samhälle respektive hur bra man tycker det är att ha ett demokratiskt politiskt system. Formuleringen av dessa fem frågor framgår av Appendix. Den faktoranalys som redovisas i tabell 5-1B visar att de tre förstnämnda frågorna kan användas för att studera hur man förhåller sig till icke-demokratiska sätt att styra ett land och de två sistnämnda för att analysera svarspersonernas prodemokratiska förhållningssätt.

Tabell 5-1C visar resultatet från en faktoranalys av ”andra ordningen” där jag har analyserat hur svarspersonernas resultat i de fyra dimensioner som nämns ovan hänger ihop. De fyra dimensionerna är således hur involverade de är i politiken, vilket förtroende de känner för de politiska institutionerna, hur starkt de tar avstånd från de tre icke-demokratiska alternativen att styra ett land samt hur starkt de sluter upp runt ett demokratiskt styrelseskick. Denna analys kan sägas vara en slags parallell till den analys som jag genomförde för att undersöka relationerna mellan Ingleharts och Shalom Schwartz modeller för grundläggande värderingar. Resultatet visar att de fyra dimensionerna sammanfaller i två överordnade dimensioner. Den första fångar en allmän prodemokratisk grundhållning som konstitueras av en positiv inställning till ett demokratiskt styrelseskick och att man tar avstånd från icke-demokratiska sätt att styra ett land. Den andra överordnade dimensionen gäller en mer affektiv och handlingsorienterad aspekt av hur man förhåller sig till politiken, och den visar hur involverad man är i den och vilket förtroende man känner för två av de viktigaste politiska institutionerna (riksdag och de politiska partierna). I fortsättningen kommer jag att kalla denna aspekt för politiskt engagemang, även om denna beteckning kan tyckas vara mer relevant för den del som gäller hur involverad man är i politiken /jämför Martin och van Deth 2007, 311ff/. Samtidigt kan man notera att nyare forskning har pekat på att individuella politiska faktorer (så kallade ”micro-politics”) har betydelse för förtroende för de politiska institutionerna och att detta kan ses som ett utflöde av individens politiska erfarenheter och politiska övertygelser /Denters et al. 2007, 73/. Det finns med andra ord fog för att kombinera politiskt intresse och förtroende för de politiska institutionerna till en enda dimension som jag för enkelhetens skull väljer att kalla politiskt engagemang. Sist och slutligen motiveras dock detta tillvägagångssätt med det empiriska resultat som redovisades i tabell 5-1C och som visar att det finns en betydande samvariation mellan hur involverad man är i politiken och vilket förtroende man känner för de politiska institutionerna.

¹² På grund av ett tekniskt missöde kom några av de aktuella intervjufrågorna inte att bli inkluderade i det mexikanska frågeformuläret. Uppgifterna i detta avsnitt avser således om inte annat sägs de övriga 23 länderna.

Tabell 5-1. Resultat av tre faktoranalyser av nio indikatorer på politiskt engagemang och uppslutning runt ett demokratiskt styrelseskick. Material från den senaste WVS-omgången i 23 länder.

Tabell 5-1A. Resultat av en oblimin-roterad faktoranalys av fyra indikatorer på ett politiskt engagemang.

	Faktorladdning faktor 1	Faktorladdning faktor 2
Förtroende för de politiska partierna	0,91	0,28
Förtroende för det nationella parlamentet	0,92	0,22
Politik viktigt i det egna livet	0,25	0,89
Intresserad av politik	0,23	0,89

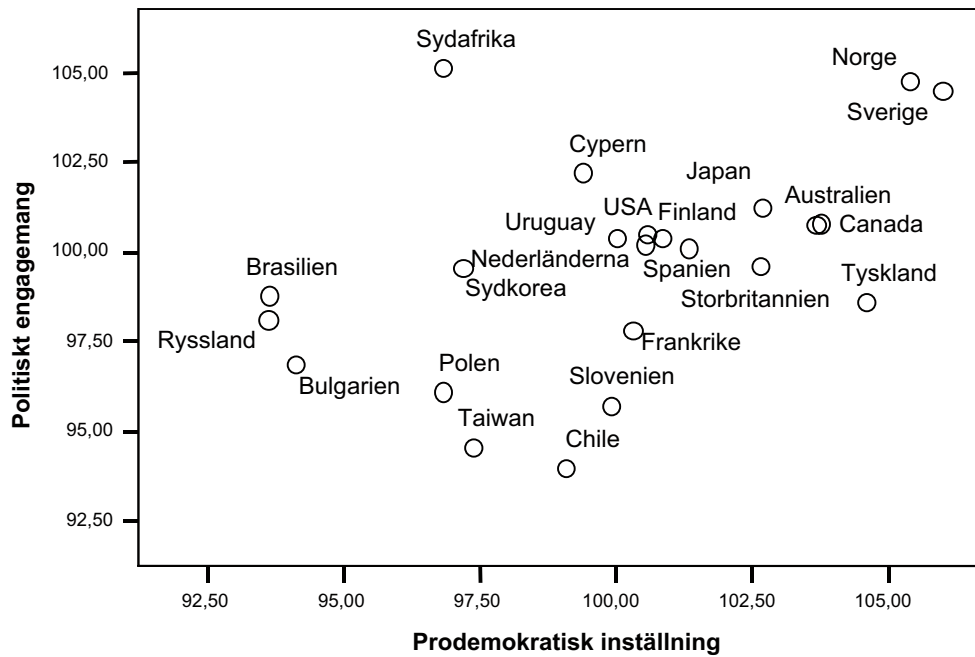
Tabell 5-1B. Resultat av en oblimin-roterad faktoranalys av fem indikatorer på uppfattningar om ett demokratiskt styrelseskick.

	Faktorladdning faktor 1	Faktorladdning faktor 2
Ej bättre med stark ledare som ej behöver bekymra sig om riksdag och regering	0,80	0,29
Ej bättre låta experter bestämma	0,79	0,03
Ej bättre låta försvarsmakten ta över	0,68	0,36
Bra ha ett demokratiskt politiskt system	0,23	0,82
Viktigt leva i en demokrati	0,22	0,82

Tabell 5-1C. Resultat av en andra ordningens varimax-roterad faktoranalys av fyra dimensioner av ett politiskt engagemang.

	Faktorladdning faktor 1	Faktorladdning faktor 2
Prodemokratisk inställning	0,73	0,24
Tar avstånd från icke-demokratiska alternativ	0,83	-0,08
Förtroende för politiska institutioner	-0,08	0,83
Politiskt engagemang	0,24	0,73

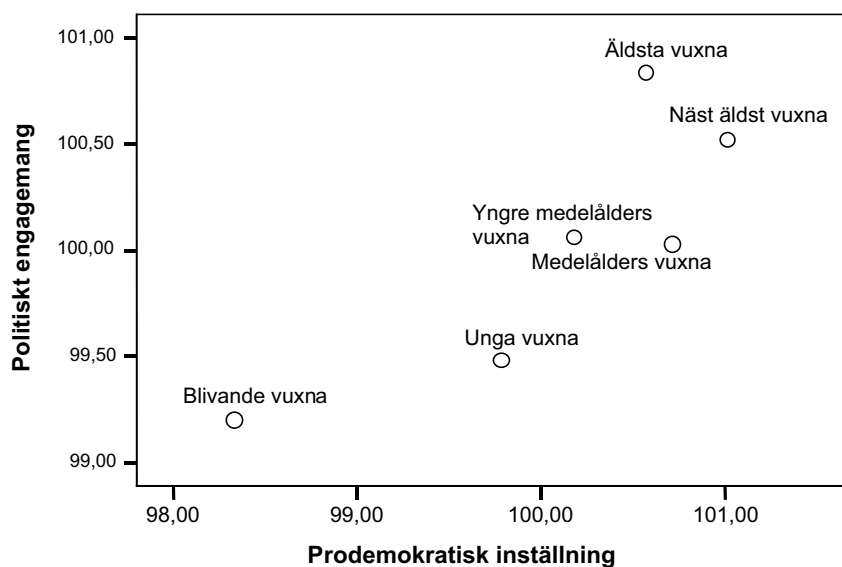
En första fråga handlar om vilka skillnader som finns mellan de 23 länderna vid den prodemokratiska inställningen och det politiska engagemanget. Svaret ges av figur 5-1. Figuren visar att Sverige har de allra högsta värdena för den prodemokratiska inställningen och att Sverige också ligger högt vid det politiska engagemanget (på 3:e plats strax efter Sydafrika och Norge). Däremot ligger länder som nyligen har demokratiserats eller som enbart delvis är demokratiska lågt i båda dimensionerna. Det gäller exempelvis Chile, Bulgarien och Ryssland. Dessa jämförelser mynnar således ut i en slutsats om att människors uppslutning runt ett demokratiskt styrelseskick snarare är en följd av att politik och demokrati har fungerat väl under en längre tid än av motsatsen. ”Man föds inte till demokrat utan man blir det” /Amnå och Munck 2003, 192/, sannolikt mer på grund av positiva än negativa erfarenheter, i varje fall om man får döma av de resultat som nämndes ovan. Samtidigt är det viktigt att notera var Sydafrika är placerad i figur 5-1. Placeringen påminner om talesättet att det knappast finns någon regel som inte har några undantag! Ett starkt politiskt engagemang behöver nödvändigtvis inte förutsätta en långvarig och väletablerad demokratisk tradition.

Figur 5-1. Prodemokratisk inställning och politiskt engagemang i 23 länder. Resultat från den senaste WVS-undersökningen.

En kärnfråga för den här rapporten är i vilken utsträckning de blivande vuxna skiljer sig från de övriga åldersgrupperna när det gäller deras uppslutning runt ett demokratiskt styrelseskick och deras politiska engagemang. Ett första svar ges av figur 5-2. Figuren visar de sammanlagda resultaten för de sex åldersgrupper som har beskrivits tidigare i rapporten. På samma sätt som vid tidigare resultatredovisningar bygger figurens båda axlar på en skala som har konstruerats för att få ett medelvärde om 100 och en standardavvikelse om 10. Eftersom var och en av de sex ålderskategorierna omfattar cirka 4 500 svars personer är en skillnad mellan två åldersgrupper om minst ett skalsteg tillräckligt stor för att vara statistiskt helt säkerställd.

Bortsett från några mindre detaljer kan man säga att resultaten visar att de blivande vuxna skiljer sig från de övriga åldersgrupperna genom en svagare demokratisk grundsyn och ett lägre

Figur 5-2. Prodemokratisk inställning och politiskt engagemang i sex åldersgrupper. Resultat från den senaste WVS-omgången i 23 länder.

politiskt engagemang. När det gäller det politiska engagemanget är dock skillnaden mot gruppen unga vuxna inte tillräckligt stor för att vara statistiskt säkerställd. Man kan också notera att skillnaden i politiskt engagemang, mellan de som är i den yngre medelåldern och de som ingår bland de medelålders vuxna, är så gott som obefintlig. Man kan slutligen också se att den näst äldsta gruppen i stort sett har samma värde som den äldsta gruppen när det gäller det politiska engagemanget. Men bortsett från dessa mindre avvikelser kan man ändå konstatera att de blivande vuxna skiljer sig från den vuxna befolkningen genom ett svalare politiskt engagemang och en svagare uppslutning runt en demokratisk grundsyn. Dessa skillnader är statistiskt helt säkerställda. Dessa resultat stöder med andra ord Robert Putnams tes om att ungdomarna tenderar att vara jämförelsevis mindre engagerade i politiken och mer skeptiska till dess former. Däremot får Ronald Ingleharts tes om att de unga skulle förkroppsliga politiskt deltagande, frigörelse och idealism inte stöd av resultaten.

Det är emellertid viktigt att påminna om att denna slutsats bygger på de sammanlagda resultaten för samtliga länder som ingår i analysen. Det finns med andra ord inget som hindrar att bilden för ett enskilt land kan te sig annorlunda. Tabell 5-2 visar hur det förhåller sig med den saken. Här kan man för det första notera att uppgifterna för Sveriges del *inte* visar några skillnader mellan de båda ålderskategorierna när det gäller deras politiska engagemang och prodemokratiska inställning. De blivande vuxna i Sverige visar med andra ord samma uppslutning som de

Tabell 5-2. Medelvärden för politiskt engagemang och en prodemokratisk inställning bland blivande vuxna och övriga vuxna i 23 länder. Resultat från den senaste WVS-undersökningen.

	Prodemokratisk inställning			Politiskt engagemang		
	Blivande vuxna	Övriga vuxna	Skillnad?	Blivande vuxna	Övriga vuxna	Skillnad?
Sverige	105,8	106,0	Nej	104,47	104,48	Nej
Australien	98,8	104,3	Ja, p < 0,001	100,09	100,88	Nej
Brasilien	93,9	93,6	Nej	99,21	98,60	Nej
Bulgarien	92,3	94,3	Nej	96,11	97,09	Nej
Canada	101,2	104,3	Ja, p < 0,001	101,52	100,74	Nej
Chile	99,2	99,1	Nej	93,56	94,22	Nej
Cypern	99,0	99,6	Nej	99,08	103,11	Ja, p < 0,001
Finland	97,1	101,2	Ja, p < 0,001	100,67	100,11	Nej
Frankrike	99,8	100,5	Nej	97,22	97,94	Nej
Japan	100,1	103,0	Ja, p < 0,01	97,20	101,66	Ja, p < 0,001
Nederländerna	98,8	101,2	Ja, p < 0,01	100,99	100,29	Nej
Norge	102,7	105,9	Ja, p < 0,001	101,79	105,28	Ja, p < 0,001
Polen	96,7	96,9	Nej	95,66	96,35	Nej
Ryssland	94,0	93,5	Nej	97,67	98,47	Nej
Slovenien	97,9	100,4	Ja, p < 0,01	93,62	96,31	Ja, p < 0,001
Spanien	102,1	101,1	Nej	98,96	100,40	Nej
Storbritannien	97,4	103,7	Ja, p < 0,001	99,57	99,69	Nej
Sydafrika	96,8	96,8	Nej	105,66	105,07	Nej
Sydkorea	97,5	97,1	Nej	98,19	99,85	Ja, p < 0,01
Taiwan	96,4	97,6	Ja, p < 0,05	93,66	94,80	Nej
Tyskland	103,0	104,8	Ja, p < 0,01	96,39	98,89	Ja, p < 0,01
Uruguay	100,6	100,1	Nej	99,08	100,62	Nej
USA	96,6	101,1	Ja, p < 0,001	98,02	100,74	Ja, p < 0,01
Alla länder	98,3	100,4	Ja, p < 0,001	99,2	100,2	Ja, p < 0,001
	Spearman r: 0,74; p < 0,01			Spearman r: 0,45; p < 0,05		

andra åldersgrupperna kring ett demokratiskt styrelseskick och de är lika mycket engagerade i politiken. De svenska blivande vuxna kan därför sägas vara ett positivt undantag från den allmänna tendensen. I de övriga länderna är situationen mer blandad. Vid den prodemokratiska inställningen finns en säkerställd skillnad i ungefär hälften av länderna (11 länder av 23). I samtliga dessa fall visar de blivande vuxna en svagare prodemokratisk inställning. När det gäller det politiska engagemanget är det enbart en knapp tredjedel av länderna (7 av 23) som uppvisar en säkerställd skillnad mellan de båda ålderskategorierna. I samtliga dessa fall visar de blivande vuxna ett svagare engagemang än vad de övriga vuxna gör.

Sammanfattningsvis kan man därför konstatera att de blivande vuxna har ett mer kritiskt och distanserat förhållningssätt till politik och demokrati än de övriga vuxna i 18 av 46 möjliga fall (2 gånger 23 länder) samt att de inte är mer positiva inte i något enda fall. Också detta sätt att presentera resultaten ligger onekligen mer i linje med Putnams tes om att de unga är mer skeptiska till politiken, än med Ingleharts motsatta uppfattning. I detta sammanhang är det dock viktigt att återigen betona att Sverige är ett undantag i detta hänseende. De svenska blivande vuxna följer spåren efter hur de vuxna svenskarna förhåller sig till politik och demokrati. Men man bör emellertid också påminna om att resultaten i första hand gäller mer konventionella förhållningssätt till politik och demokrati och att andra material för mer okonventionella förhållningssätt skulle kunna visa en annan bild.

En intressant fråga gäller om det finns några mönster i dessa ålderskillnader, så att de framförallt skulle visa sig i en viss kategori av länder. När det gäller den prodemokratiska inställningen kan man notera att merparten av de länder där de blivande vuxna visar en svagare uppslutning utmärks av en lång och stabil demokratisk tradition och också av en bättre ekonomisk utveckling. Mot denna bakgrund blir det svenska undantaget än mer intressant. Trots att Sverige är ett rikt land med en lång och stabil demokratisk tradition är de blivande vuxna inte mindre prodemokratiska än de övriga vuxna. När det däremot gäller ålderskillnaderna i det politiska engagemanget är det svårt att se att det skulle vara någon särskild grupp av länder om visar skillnader mellan de båda åldersgrupperna.

Vid sidan av att de blivande vuxna i många länder tenderar att vara mer kritiska och distanserade till politik och demokrati bör man också uppmärksamma en annan tendens. Om man jämför hur medelvärdena för de båda ålderskategorierna rangordnar de 23 länderna visar sig nämligen att rangordningen delvis sammanfaller (se sista raden i tabell 5-2). Oavsett om man utgår från de blivande vuxna eller den äldre ålderskategorin får man med andra i stort sett samma rangordning mellan länderna, särskilt när det gäller den prodemokratiska inställningen (Spearman $r = 0,74$). Som parallell till motsvarande resultat vid de grundläggande värderingarna kan man med andra ord återigen konstatera att de unga tenderar att följa i spåren efter de vuxnas förhållningssätt till demokrati och politik. Skillnaderna mellan länderna är med andra ord större än skillnaderna mellan åldersgrupperna inom ett och samma land. Denna tendens är dock inte lika tydlig som vid de grundläggande värderingarna.

Mot denna bakgrund har det sitt givna intresse att undersöka vilken betydelse de grundläggande värderingarna har för hur både yngre och äldre förhåller sig till politik och demokrati. För att utröna den frågan har jag genomfört några hierarkiska regressionsanalyser av samma slag som jag rapporterade i ett tidigare avsnitt. Resultaten för de nu aktuella analyserna redovisas i tabell 5-3. De bekräftar för det första en tendens som jag redan har kommenterat, nämligen att den prodemokratiska inställningen tenderar att vara starkare ju bättre landets demokratiska institutioner och myndigheter fungerar. Tidigare kommenterade jag denna tendens genom att citera uttrycket ”Man föds inte som demokrat, man blir det”, underförstått genom att växa upp i ett demokratiskt land. Ju bättre demokratin fungerar i det egna landet, desto mer prodemokratisk tenderar man att vara. Orsaksförhållandet kan naturligtvis också vara det omvända, det vill säga att ett lands institutioner fungerar bättre ju mer demokratiskt sinnade medborgarna är. När det gäller det politiska engagemanget förefaller detta vara starkast i de länder som har hunnit längst i sin ekonomiska utveckling. Hur väl de samhälleliga institutionerna fungerar verkar däremot inte ha någon betydelse i detta fall.

Tabell 5-3. Resultat från en hierarkisk regressionsanalys med prodemokratisk inställning och politiskt engagemang som beroende variabler och graden av ekonomisk utveckling och graden av väl fungerande institutioner på makronivå respektive kön, hushållsinkomst och tillhörighet till kategorin blivande vuxna på individnivå som oberoende variabler. Resultat för 22 länder från den senaste WVS-undersökningen. Ostandardiserade regressionskoefficienter med sina respektive medelfel inom parentestecken.

	Prodemokratisk inställning	Politiskt engagemang
Faktorer på makronivå:		
Log BNP per capita	3,89 (2,85), ej signifikant	8,99 (3,39), p < 0,02
Väl fungerande institutioner	0,25 (0,07), p < 0,01	-0,09 (0,08), ej signifikant
Faktorer på individnivå:		
Kön	-0,93 (0,24), p < 0,01	- 1,17 (0,24), p < 0,001
Hushållsinkomst	0,27 (0,07), p < 0,01	0,49 (0,09), p < 0,001
Tillhör blivande vuxna	1,55 (0,41), p < 0,01	0,73 (0,39), p < 0,07
Självöverskrid emancip. värden	0,22 (0,02), p < 0,001	0,16 (0,02), p < 0,001
Förändringsbenägenhet	0,03 (0,04), ej signifikant	- 0,05 (0,02), p < 0,01

Antal enheter: Makronivå 22; individnivå 18 524.

Antal frihetsgrader: Makronivå: 19; mikronivå: 21.

Beskrivning variabler på makronivå: Se kommentarer till figur 2-1.

Variabler på individnivå: Kön: 1 = män, 2 = kvinnor; blivande vuxna har kod 1, äldre åldersgrupperna kod 2, Hushållsinkomst har angivits på en 10-gradig skala från lägsta till högsta decil för faktiska hushållsinkomster i respektive land.

När det gäller betydelsen av de grundläggande värderingarna visar tabell 5-3 att de självöverskridande och emancipativa värdena har en statistiskt helt säkerställd koppling till en mer prodemokratisk inställning och också till ett starkare politiskt engagemang. Även om dessa resultat inte är särskilt oväntade har de sitt givna intresse. En viss typ av grundläggande värderingar är kopplade till hur man förhåller sig till politik och demokrati. Dessa samband återfinns också för de blivande vuxnas del. Resultatet är i enlighet med min analytiska modell som förutsätter att de ungas förhållningssätt till demokrati och politik hänger samman med deras värderingar och allmänna samhällssyn.

Mer oväntat är kanske att den förändringsbenägna sekulära-rationella inställningen visar ett negativt samband med det politiska engagemanget. De som är mest förändringsbenägna tenderar med andra ord att vara minst engagerade. För att förstå mekanismen bakom denna tendens kan man påminna om vilka indikatorer på ett politiskt engagemang som ligger bakom resultaten. Indikatorerna handlar bland annat om vilket förtroende man har för det egna landets politiska institutioner (riksdag och politiska partier). Det är därför inte långsökt att de som är mest förändringsbenägna och som har minst förtroende för dessa institutioner också tenderar att vara minst involverade i politiken. På den individuella nivån tycks med andra ord det politiska engagemanget snarare födas av att man tycker att de politiska institutionerna fungerar väl, än av missnöje med dem. Däremot har förändringsbenägenheten inget samband med den prodemokratiska inställningen (eller vice versa). Om man är förändringsbenägen eller inte tycks med andra ord inte ha någon betydelse för vilken syn man har på demokratin som sådan. Om man vill uttrycka saken på ett annat sätt kan man säga att benägenhet att förändra lika gärna kan komma till uttryck inom ett demokratiskt politiskt system som utanför ett sådant. I detta sammanhang bör också nämnas att avgränsade analyser av det svenska materialet visar att både de självöverskridande och emancipativa värdena och den sekulär-rationella förändringsbenägenheten har en säkerställd positiv betydelse för den prodemokratiska inställningen. Också i detta hänseende avviker således det svenska mönstret från det allmänna. Vid dessa analyser visar sig dessutom återigen, att de blivande vuxna inte skiljer sig från de övriga vuxna vid de båda aspekterna av hur man förhåller sig till politik och demokrati.

Resultaten visar slutligen också att män tenderar att vara mer politiskt engagerade och demokratiskt sinnade än kvinnor, i varje fall när man ser till samtliga de länder som ingår i analysen. Parentetiskt kan nämnas att samma sak visar sig för Sveriges del, om än i något mindre uttalad form. Politik och demokrati skulle därför i första hand vara männens värld. För den här rapporten är det emellertid avslutningsvis av större intresse att upprepa att de blivande vuxna generellt sett tenderar att vara mindre positiva till ett demokratiskt styrelseskick och eventuellt också något mindre politiskt engagerade. Mot bakgrund av dessa tendenser framstår det som än mer intressant att en sådan skillnad mellan de båda åldersgrupperna inte visade sig för Sveriges del. I detta hänseende är med andra ord de svenska blivande vuxna ett positivt undantag från en mer generell tendens. Ett liknande positivt undantag visade sig vid de grundläggande värderingarna där de svenska blivande vuxna inte skilde sig från sina äldre landsmän vid de självöverskridande och emancipativa frihetsvärdena.

5.2 Tolkar de blivande vuxna demokrati på ett annorlunda sätt?

Hur positiv man är till ett demokratiskt styrelseskick är en sak för sig; vad man menar med demokrati en helt annan. Samtidigt kan de båda aspekterna påverka varandra. De som är skeptiska till ett demokratiskt styrelseskick kan exempelvis ha sådana förväntningar på demokratin att dessa svårligen kan uppfyllas, något som i sin tur kan vara anledning till den skeptiska inställningen. Hur man ser på politik och demokrati kan med andra ord bero på vilka förväntningar man har på dessa storheter. Redan Tage Erlander myntade sentensen om ”de stigande förväntningarnas missnöje” som säger att stegrade förväntningar, som inte blir uppfyllda, tenderar att slå över i missnöje med det politiska systemet. För att belysa sådana frågor kommer detta avsnitt att diskutera vad svarspersonerna från olika länder och olika åldersgrupper anser vara nödvändiga kännetecken på ett demokratiskt styrelseskick. Därefter kommer ett följande avsnitt att diskutera vad dessa synsätt i sin tur kan betyda för deras bedömning av hur demokratiskt det egna landet styrs.

I intervjuformuläret till den senaste WVS-undersökningen fanns ett nytt batteri med frågor om vad svarspersonerna ansåg vara nödvändiga kännetecken på ett demokratiskt styrelseskick. Bakgrunden till dessa frågor var att tidigare WVS-undersökningar hade visat att stödet för ett demokratiskt styrelseskick var förhållandevis starkt i länder som man annars brukar säga är svåra att förena med demokrati, inte minst islamiska länder (se /Pettersson 2007, 2008a/ och där angiven litteratur). Eftersom det oväntade resultatet skulle kunna bero på att intervjupersonerna i de aktuella länderna tolkade demokratibegreppet på annorlunda sätt, utformades ett nytt frågebatteri för att undersöka den saken. Vid detta frågebatteri fick svarspersonerna, som redan nämnts, säga vad de ansåg vara nödvändiga kännetecken på en demokrati. Formulering och svarsskalor för de aktuella frågorna beskrivs i Appendix. Här räcker det med att säga att svarspersonerna, för vart och ett av en rad tänkbara kännetecken på ett demokratiskt styrelseskick, fick ange i vilken utsträckning de själva ansåg att respektive kännetecken var ett nödvändigt inslag i en demokrati.

Det aktuella frågebatteriet hade i första hand inte utformats för att undersöka hur svarspersonerna förhåller sig till sådana utformningar av ett demokratiskt styrelseskick som diskuteras inom statsvetenskaplig demokratiteori. Det hade istället konstruerats för att fånga mer folkliga uppfattningar om vad som utmärker ett demokratiskt styrelseskick. Detta utesluter naturligtvis inte att svaren på frågorna kan relateras till politisk filosofisk demokratiteori, något som kommer att framgå av ett följande avsnitt.

En faktoranalys av svaren på de aktuella frågorna visar att de fångar två olika dimensioner av vad man anser bör utmärka en demokrati. Resultaten redovisas i tabell 5-4. Den första dimensionen kan sägas handla om en *formell-liberal* demokratisyn. Denna dimension speglar hur viktiga man anser att fria val, politiska fri- och rättigheter, att lagar kan ändras genom

Tabell 5-4. Resultat av en varimax-roterad faktoranalys av åtta indikatorer på vad som anses konstituera en demokrati. Material från 24 länder och den senaste WVS-undersökningen (n = cirka 27 500).

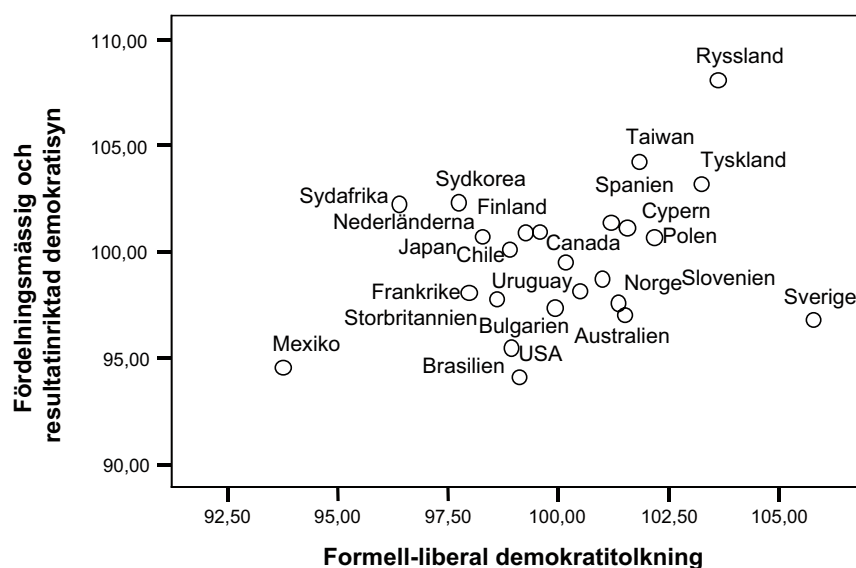
Nödvändiga kännetecken på en demokrati:	Faktorladdning faktor 1	Faktorladdning faktor 2
Ledare väljs i fria val	0,73	0,06
Lagarna kan ändras vid folkomröstning	0,75	-0,06
Kvinnor har samma rättigheter som män	0,81	-0,07
Medborgarrätt skydd mot förtryck	0,64	0,19
De rika beskattas; de fattiga får stöd	-0,17	0,86
Arbetslösa får ekonomiskt stöd	0,14	0,69
Landets ekonomi går mycket bra	0,22	0,56

Faktor 1: Liberal-formell demokratisyn.

Faktor 2: Fördelningsmässig och resultatriktad demokratisyn.

folkomröstningar och jämställdhet mellan kvinnor och män är som kännetecken på en demokrati. Den andra dimensionen handlar om hur viktiga man anser att politikens resultat i form av omfördelning av ekonomiska resurser, stöd till dem som lever under knappa omständigheter och en framgångsrik ekonomi är som kännetecken på en demokrati. I brist på bättre väljer jag att kalla denna dimension för en instrumentell *fördelningsmässig och resultatriktad* demokratisyn.

Figur 5-3 visar vilka skillnader och likheter som finns vid de båda demokratidimensionerna mellan de 24 länder som analyseras i denna rapport. På samma sätt som tidigare i rapporten, anges figurens båda axlar på en skala som har konstruerats så att den ska få ett medelvärde om 100 och en standardavvikelse om 10. Som tumregel kan man därför säga att en skillnad mellan två länder som motsvarar ett ungefärligt skalsteg är statistiskt säkerställt. Resultaten visar att Sverige har det högsta värdet av alla länder för den formell-liberala demokratidimensionen, samtidigt som svenskarnas stöd för den resultatriktade och fördelningsmässiga dimensionen är jämförelsevis lågt (Sverige kommer först på 20:e plats bland de 24 länderna). Mexiko ligger lågt i båda dimensionerna medan Ryssland ligger högt i båda.

Figur 5-3. Två demokratitolkningar i 24 länder. Resultat från den senaste demokratitolkningen.

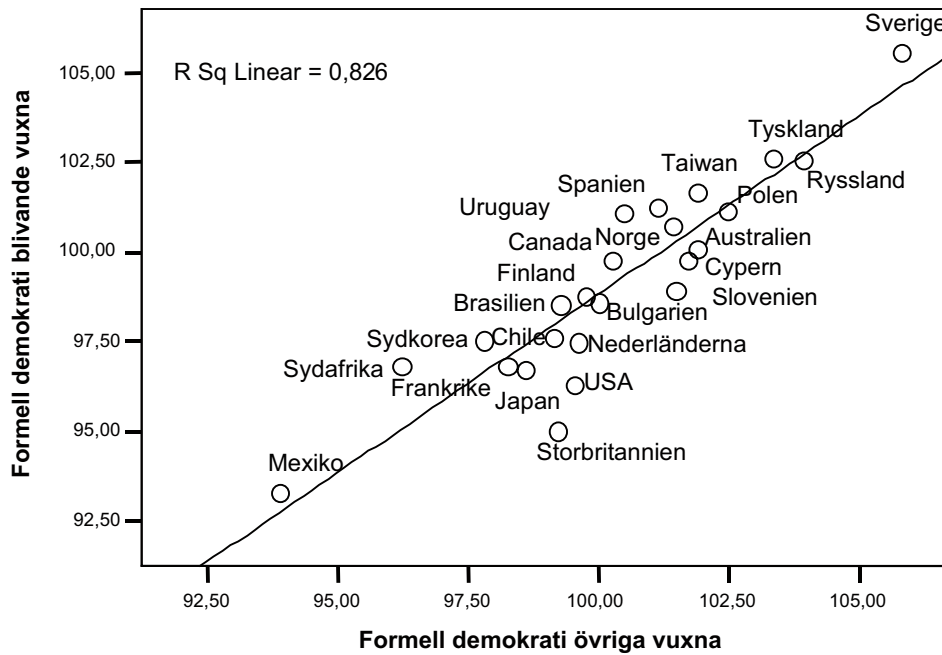
För att finna tänkbara förklaringar till dessa skillnader mellan länderna har jag analyserat vilka samband som finns mellan uppslutningen runt de båda demokratidimensionerna å ena sidan och graden av ekonomisk utveckling respektive hur väl myndigheter och politiska institutioner fungerar å den andra. I dessa hänseenden visar sig emellertid något överraskande inte några tydliga mönster. Anslutningen till de båda demokratidimensionerna förefaller med andra ord vara lika stark i både mer och mindre utvecklade ekonomier och oavsett hur väl myndigheter och institutioner fungerar. Däremot finner man att uppslutningen kring den formell-liberala dimensionen är starkare ju jämnare de ekonomiska resurserna är fördelade över klasser och samhällsgrupper ($r = 0,49$; $p < 0,03$). Mer jämställda ekonomiska livsvillkor skulle med andra ord vara en bra jordmån för den formell-liberala demokratidimensionen. Antagandet ligger för övrigt i linje med en teori som säger att ekonomisk jämställdhet är en bra grogrund för horisontell social tillit /Wilkinson 2005/ som i sin tur brukar utpekas som en viktig faktor bakom politisk utveckling. Ett sätt att stärka en formell-liberal demokratisyn skulle med andra ord kunna vara att jämna ut de ekonomiska villkoren. Sambandet mellan en sådan demokratisyn och ekonomisk jämlikhet skulle självfallet också kunna förklaras på ett omvänt sätt, det vill säga att en starkare uppslutning kring den formell-liberala demokratidimensionen leder till mer jämlika ekonomiska resurser.

För den här rapporten har det särskilt intresse att undersöka om de blivande vuxna skulle företräda en annan syn på demokrati än vad de äldre åldersgrupperna gör. Här visar det sig emellertid att det inte finns några större skillnader mellan de sex åldersgrupper som har beskrivits tidigare i rapporten. Om man ser till materialet i sin helhet visar resultaten med andra ord att de blivande vuxna har samma uppfattningar om vad som konstituerar en demokrati som de övriga åldersgrupperna. Den enda tendens som är värd viss uppmärksamhet är att de blivande vuxna har en något mer distanserad inställning till de båda demokratidimensionerna än de övriga vuxna, men skillnaden är som sagt inte särskilt stor.

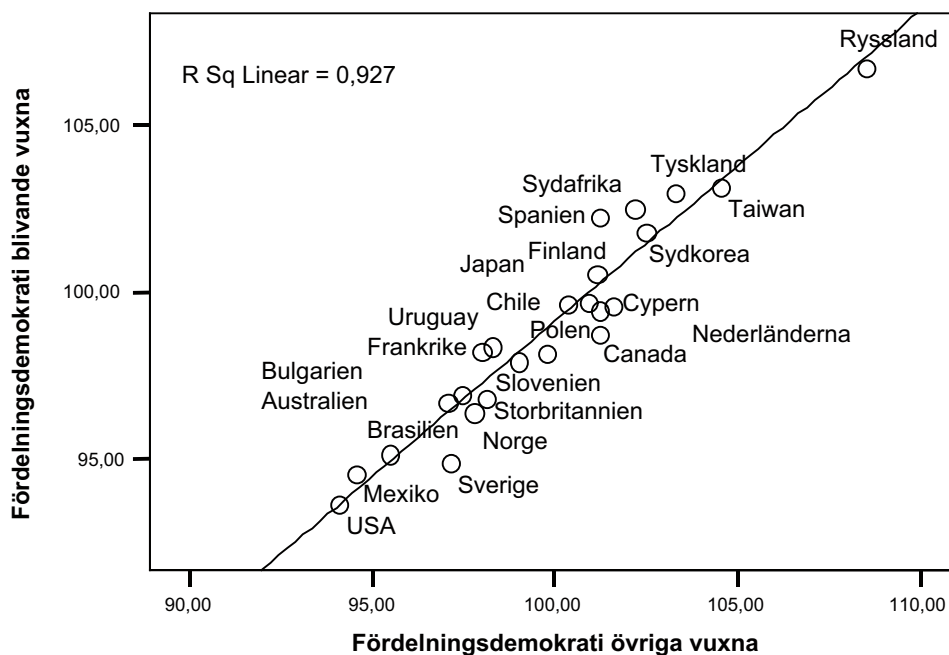
Det har därför större intresse att se hur bilden ter sig om man i stället analyserar skillnaden mellan åldersgrupperna land för land. Figur 5-4A och B visar att oavsett om man rangordnar länderna efter hur de blivande vuxna eller de övriga vuxna förhåller sig till de båda demokratidimensionerna får man i stort sett samma rangordning. Om man beskriver resultaten på detta sätt kan man med andra ord återigen konstatera att de blivande vuxna tycks följa spåren efter de vuxna när det gäller hur de förhåller sig till demokrati och politik. Mer detaljerade analyser visar dock en partiell tendens som innebär att de blivande vuxna i ett mindre antal länder förefaller ha ett något mer distanserat förhållningssätt till båda demokratidimensionerna än övriga vuxna. Sverige är ett av dessa länder. Här är det dock viktigt att notera att de blivande vuxna i dessa länder visar sig vara *mindre* intresserade av den fördelnings- och resultatriktade dimensionen än de övriga vuxna. Eftersom det är osäkert vilken status denna demokratidimension har i politisk-filosofisk demokratiteori skulle man eventuellt kunna säga att de blivande vuxna i dessa länder tenderar att vara mer demokratiteoretiskt ”renläriga” än de övriga vuxna. Samma slutsats gäller som redan nämnts också för Sveriges del. Jag återkommer till denna fråga i ett senare avsnitt.

Den partiella tendensen till att de blivande vuxna skulle ha ett något mer distanserat förhållningssätt till de båda demokratitolkningarna, upplöses emellertid om man tar hänsyn till andra faktorer som också har betydelse. Detta framgår klart av resultaten från två hierarkiska regressionsanalyser av samma slag som har redovisats tidigare i rapporten och där man samtidigt tar hänsyn till faktorer på både samhälls- och individnivå.¹³ Resultaten redovisas i tabell 5-5. När det gäller den formell-liberala demokratidimensionen och faktorer på individnivå visar sig först att de självöverskridande emancipativa värdena har positiv betydelse. Ju starkare självöverskridande värderingar, desto starkare är anslutningen till den formell-liberala demokratidimensionen. Återigen visar sig således att grundläggande värderingar har betydelse för hur man

¹³ På grund av ett tekniskt missöde kom vänster-höger-skalan inte att ingå i det ryska frågeformuläret. Eftersom resultaten för denna variabel är så intressanta har jag valt att inte beakta Ryssland i dessa analyser. Detta innebär att resultaten inte blir 100-procentigt jämförbara med resultaten i föregående analyser.

Figur 5-4A. Formell-liberal demokratitolkning hos två ålderskategorier. Resultat från den senaste WVS-omgången.

Figur 5-4B. Fördelningsmässig och resultatnriktad demokratitolkning hos två ålderskategorier. Resultat från den senaste WVS-omgången i 24 länder.

förhåller sig till politikens värld. Av de övriga faktorerna på individnivå – det vill säga könstillhörighet, hushållsinkomst, tillhörighet till de blivande vuxna var man placerar sig på en vänster-höger-skala – visar sig att dessa inte har och någon betydelse för den formell-liberala demokratidimensionen. Däremot visar sig att var och en av de tre faktorerna på samhällsnivå har betydelse. Ju svagare ekonomisk utveckling, ju bättre fungerande myndigheter och politiska institutioner och ju mindre ekonomisk ojämlikhet, desto starkare är upplutningen kring den formell-liberala dimensionen.

Tabell 5-5. Resultat från en hierarkisk regressionsanalys med två demokratidimensioner som beroende variabler och graden av ekonomisk utveckling, fungerande institutioner på makronivå respektive ekonomisk ojämlikhet på makronivå samt kön, hushållsinkomst, tillhörighet till kategorin blivande vuxna, grundläggande värderingar, vänster-högerorientering och två dimensioner av politiskt engagemang på individnivå som oberoende variabler. Resultat för 20 länder från den senaste WVS-undersökningen. Ostandardiserade regressionskoefficienter med sina respektive medelfel inom parentestecken.

	Formell-liberal demokratitolkning		Fördelningsmässig och resursorienterad demokratisyn	
Faktorer på makronivå:				
Log BNP per capita	-11,12 (3,18)	p < 0,01	0,01 (2,88)	ej signifikant
Väl fungerande institutioner	0,24 (0,08)	p < 0,02	0,15 (0,07)	ej signifikant
Ekonomisk ojämlikhet	-0,10 (0,04)	p < 0,02	0,05 (0,03)	ej signifikant
Faktorer på individnivå:				
Kön	-0,32 (0,18)	ej signifikant	0,29 (0,22)	ej signifikant
Hushållsinkomst	-0,01 (0,05)	ej signifikant	-0,28 (0,04)	p < 0,001
Tillhör blivande vuxna	0,21 (0,23)	ej signifikant	0,20 (0,26)	ej signifikant
Självöverskrid emancip. värden	0,09 (0,01)	p < 0,001	0,01 (0,02)	ej signifikant
Förändringsbenägenhet	-0,02 (0,01)	ej signifikant	-0,08 (0,02)	p < 0,001
Prodemokratisk inställning	0,40 (0,03)	p < 0,001	0,14 (0,02)	p < 0,001
Politiskt engagemang	0,05 (0,01)	p < 0,01	0,05 (0,02)	p < 0,01
Vänster-högerorientering	-0,01 (0,05)	ej signifikant	-0,30 (0,09)	p < 0,001

Antal enheter: Makronivå 22; individnivå 15 240.

Antal frihetsgrader: Makronivå: 16; mikronivå: 19.

Beskrivning variabler på makronivå: Se kommentarer till figur 2-1.

Variabler på individnivå: Kön: 1 = män, 2 = kvinnor; blivande vuxna har kod 1, äldre åldersgrupperna kod 2, Hushållsinkomst har angivits på en 10-gradig skala från lägsta till högsta decil för faktiska hushållsinkomster i respektive land, prodemokratisk inställning och politiskt engagemang, se diskussionen i samband med tabell 5-1. Vänster-högerorientering anges på en 10 gradig skala där svarspersonerna får placera sig själva på en skala från "vänster" (värde 1) till "höger" (värde 10).

När det däremot gäller den instrumentella demokratisyn som betonar att omfördelning och goda ekonomiska resurser är viktiga kännetecken på en demokrati, framträder en annan bild. Av faktorerna på individnivå visar sig att både hushållsinkomst och placering på vänster-höger-skalan har betydelse. Ju lägre inkomst och ju starkare vänsterorientering, desto starkare är uppslutningen kring denna demokratidimension. Den prodemokratiska inställningen och det politiska engagemanget har samma positiva betydelse som vid den formell-liberala dimensionen. Ju mer politiskt engagerad man är och ju mer man positivt man är till ett demokratiskt styrelseskick, desto starkare betonar man också den fördelningsmässiga och resultatnriktade demokratisynen. Det finns med andra ord inget som hindrar att de som har ett starkt politiskt engagemang också omfattar en mer instrumentell uppfattning om hur en demokrati bör utformas. En helt annan studie, som jag i skrivande stund arbetar med, visar att betydelsen av var man placerar sig på vänster-höger-skalan till och med är märkbar bland riksdagsledamöter från ett knappt 10-tal länder. Även om man begränsar analysen till att enbart gälla den politiska eliten, finner man således att företrädare för vänster- och högerblocken har delvis olikartade demokratitolkningar. Om dessa skilda demokratitolkningar inte görs explicita, kan företrädare för de politiska blocken i demokratifrågor framstå som mer överens än de egentligen är. Den aktuella studien mynnar för övrigt ut i en slutsats om att den formell-liberala demokratidimensionen blir allt viktigare ju närmare man kommer politikens centrum, oberoende av var man befinner sig på vänster-höger-skalan. Den instrumentella demokratisynen blir däremot allt viktigare ju närmare man kommer politikens periferi, det vill säga de som inte är intresserade av politiska frågor.

Av de båda grundläggande värderingarna är det enbart den sekulär-rationella förändringsbenägenheten som har betydelse. Ju mer förändringsbenägen man är, desto mindre intresserad är man av den instrumentella omfördelnings- och resultatnriktade demokratidimensionen. Återigen visar sig med andra ord att grundläggande värderingar har betydelse för hur man ser på politik och demokrati. Däremot visar sig att tillhörighet till gruppen blivande vuxna inte har någon betydelse. När man kontrollerar för övriga faktorer, visar sig således att de blivande vuxna inte har någon annan syn på vad som bör känneteckna en demokrati än vad de övriga vuxna har. När det slutligen gäller de tre faktorerna på samhällsnivå visar den hierarkiska regressionsanalysen att dessa inte har någon betydelse för den demokratitolkning, som betonar omfördelning och ekonomisk utveckling som viktiga kännetecken på ett demokratiskt samhälle. En sådan syn på demokrati skulle med andra ord inte bero på politiska och ekonomiska strukturella faktorer, i varje fall inte om man begränsar analysen till de länder som nu är aktuella.

Sammanfattningsvis kan man således konstatera att de båda demokratidimensionerna har delvis likartade, delvis skilda ”orsaksfaktorer”. Den fördelningsmässiga och resultatnriktade synen verkar framförallt hänga samman med faktorer på individnivå. Till skillnad mot den formell-liberala demokratidimensionen tenderar den att vara kopplad till sämre individuella ekonomiska villkor och en allmän vänster-orientering. Den visar sig också vara uttryck för en svagare förändringsbenägenhet. I likhet med den formell-liberala dimensionen förefaller den dessutom vara förenad med en prodemokratisk inställning och ett starkare politiskt engagemang. Ett starkare politiskt engagemang och en mer uttalad prodemokratisk hållning visar sig med andra ord vara förenliga med vart och ett av båda synsätten på vad som bör känneteckna en demokrati. Slutligen är det för denna rapport av stort intresse att notera att sedan man väl har tagit hänsyn till de övriga faktorerna på individnivå så har tillhörighet till gruppen blivande vuxna *inte* någon betydelse för hur man förhåller sig till de båda sätten att se på vad som bör utmärka en demokrati. Den partiella tendens till en sådan betydelse som visade sig när man enbart jämförde de båda åldersgrupperna som sådana kan med andra ord förklaras av de skillnader som finns mellan grupperna vid de övriga individrelaterade faktorerna, inklusive de båda värderingsdimensionerna. För att knyta an till min övergripande analysmodell (se figur 1-1) kan man med andra ord avslutningsvis konstatera att innehållet i den näst innersta asken påverkar innehållet i den innersta.

En annan skillnad mellan de båda demokratitolkningarna är att den formell-liberala synen har samband med faktorer på samhällsnivå, det vill säga med graden av ekonomisk utveckling, ekonomisk ojämlikhet och myndigheternas och de politiska institutionernas sätt att fungera. Någon sådan betydelse finns däremot inte vid den fördelnings- och resultatnriktade dimensionen. Utöver detta är det avslutningsvis viktigt att återigen uppmärksamma att de hierarkiska regressionsanalyserna, som samtidigt analyserar betydelsen av flera olika faktorer på både individ- och samhällsnivå, stöder tesen att de blivande vuxna inte företräder någon annorlunda demokratisyn än vad den övriga vuxna befolkningen gör. Så som de vuxna ser på demokrati, så ser också de blivande vuxna på ett sådant system. Samma sak framkommer också tydligt vid mer detaljerade analyser av enbart det svenska materialet.

Det finns emellertid ytterligare en aspekt av resultaten som förtjänar uppmärksamhet. Förhållandet visar sig då man relaterar de båda dimensionerna till en demokratiteoretisk modell som har utvecklats av den tyske statsvetaren Dieter Fuchs /Fuchs 1999/. I en analys av den politiska kulturen i det sammanslagna Väst- och Östtyskland valde han i anslutning till tidigare studier att skilja mellan tre olika demokratisyner. Dessa var för det första en libertariansk frihetlig demokratisyn, för det andra en liberal välfärdsrelaterad demokratisyn och för det tredje en socialistisk syn på demokrati. Alla tre demokratisynerna sades likna varandra genom att de bejakade grundläggande politiska fri- och rättigheter. Det som skilde dem åt var i stället hur de förhöll sig till sociala rättigheter som exempelvis arbetslöshetsunderstöd, rätt till grundläggande levnadsstandard, etc. Den libertarianska frihetliga synen sades ta avstånd från att sådana sociala rättigheter skulle utgöra ett nödvändigt (konstitutionellt) inslag i en demokrati, medan den liberala och socialistiska demokratitolkningen skulle bejaka sådana rättigheter, fast på olika nivåer. Även om den liberala demokratisynen bejakar sådana rättigheter som kännetecken på

ett demokratiskt styrelseskick är dock enligt den liberala demokratisynen de politiska fri- och rättigheterna viktigare. Enligt den socialistiska demokratitolkningen har däremot de sociala rättigheterna samma status och vikt som de politiska fri- och rättigheterna.

Anledningen till att jag väljer att knyta an till just dessa tre normativa demokratisyner är att de på ett intressant sätt kan relateras till de två demokratidimensioner som jag diskuterade ovan. Jag väljer med andra ord att tolka intervjupersonernas svar på de frågor som hör samman med den formell-liberala demokratidimensionen som uttryck för vilken vikt de lägger vid politiska fri- och rättigheter som kännetecken på en demokrati. På motsvarande sätt utgår jag från att deras svar på de frågor, som hör samman med den instrumentella och fördelningsrelaterade demokratidimensionen, kan tolkas som uttryck för hur de förhåller sig till vad Fuchs kallar sociala rättigheter. Men för att kunna relatera intervjupersonernas svar på de aktuella demokrati-frågorna till Fuchs tre demokratisyner måste jag emellertid analysera svaren på ett annat sätt än vad jag gjorde vid de båda demokratidimensionerna. När jag redovisade de resultaten angav jag svarspersonernas värden för var och en av de båda demokratisynerna på en skala som hade konstruerats så att den skulle få ett medelvärde om 100 och en standardavvikelse om 10. En sådan beräkningsmetod är också oproblematisk när man vill jämföra grupper av svars personer *inom en och samma demokratidimension*. Men eftersom medelvärdena för de båda demokratidimensionerna hade konstruerats på ett sådant sätt kan resultaten ge en bild av att svars personerna skulle anse att de båda demokratidimensionerna skulle vara lika viktiga. Det är emellertid viktigt att betona att denna bild är felaktig.

Om man i stället använder en annan beräkningsmetod och beräknar varje svars persons medelvärde för de fyra frågorna för den formell-liberala demokratidimensionen och gör motsvarande för de tre frågorna för den fördelnings- och resultat inriktade dimensionen, visar sig nämligen att stödet för den formell-liberala dimensionen är starkare än motsvarande stöd för den fördelnings- och resultat inriktade dimensionen. Om man beräknar differensen mellan svars personernas stöd för de båda demokratidimensionerna med hjälp av dessa medelvärden, visar det sig således att den genomsnittliga differensen motsvarar en skillnad om ett drygt skalsteg vid de aktuella 10-gradiga svarsskalorna. Man kan med andra ord konstatera att de formell-liberala egenskaperna hos en demokrati, som regel anses viktigare än de egenskaper som har med omfördelning och ekonomisk utveckling att göra. Detta gäller för vart och ett av de 24 länderna, oavsett om man ser till samtliga svars personer eller enbart till de blivande vuxna. Skillnaden i stödet för de båda demokratidimensionerna är allra störst i Sverige, oavsett vilken ålderskategori man bygger jämförelserna på. Man kan därför säga att den *relativa* betydelsen av den formell-liberala demokratisynen är störst i Sverige, oavsett om man ser till de blivande vuxna eller den övriga delen av befolkningen. Svenskarna visar sig med andra ord vara minst intresserade av den fördelnings- och resultat inriktade demokratisynen. Samma sak gäller för de blivande vuxna från Sverige.

Om man beräknar resultaten med hjälp av sådana medelvärden kan man dessutom på ett enkelt och oproblematiskt (?) sätt operationalisera den typologi för demokratitolkningar som jag diskuterades ovan. Tillvägagångssättet illustreras i figur 5-5. Det bygger på en enkel kombination av hur viktiga man anser att var och en av de båda demokratidimensionerna är. Man kan med andra ord anse att egenskaperna för var och en av dem är viktiga, att egenskaperna för enbart en av dem är viktiga eller att ingendera av de båda uppsättningarna av egenskaper är viktig. Några kan exempelvis anse att enbart de formell-liberala kännetecknen på en demokrati är viktiga, medan andra kan anse att det enbart är de egenskaper som handlar om ekonomisk fördelning och utveckling som är viktiga. Åter andra kan anse att båda aspekterna på en demokrati är viktiga, medan andra kan anse att ingendera av de båda aspekterna är nödvändiga kännetecken på en demokrati.

För att precisera denna operationalisering av typologin har jag valt att utgå från att de som har ett medelvärde som ligger mellan skalsteg 7 och 10 – för de intervjufrågor som hör till respektive demokratidimension – visar ett starkt stöd för den aktuella dimensionen, medan omvänt de som har ett medelvärde som är lägre än så antas ge ett svagt stöd. För att ge starkt stöd för den formell-liberala demokratisynen med de politiska fri- och rättigheterna måste man med andra ord i genomsnitt ha markerat ett skalsteg som ligger mellan 7 och 10 för hur viktiga

Politiska rättigheter, dvs formell-liberal dimension	Sociala rättigheter, dvs instrumentell fördelningsdimension	Demokratisyn
Viktiga	Oviktiga	Libertariansk demokratisyn (28,4 %)
Viktiga	Viktiga, men inte lika viktiga som politiska	Liberal demokratisyn (37,2 %)
Viktiga	Viktiga, och minst lika viktiga som politiska	Socialistisk demokratisyn (18,7 %)
Oviktiga	Oviktiga	Ingendera av de tre demokratisynerna (15,7 %)

Figur 5-5. Demokratisyn utifrån för hur viktiga man anser politiska och sociala rättigheter vara. Procentalen avser det totala resultatet från den senaste WVS-omgången i 24 länder.

man anser att ”fria val”, att ”lagarna kan ändras genom folkomröstningar”, att ”kvinnor har samma rättigheter som män” respektive att ”medborgerliga fri- och rättigheter skyddar mot förtryck” är som tecken på att ett land ska kunna sägas vara demokratiskt. Motsvarande gäller för de tre kännetecknen för den fördelnings- och resursinriktade demokratisynen. Utifrån denna beräkningsmetod och med de övriga villkor som nämndes ovan får man den uppslutning kring de tre demokratisynerna som redovisas i figur 5-5.

Om man ser till de sammanlagda resultaten kan man således konstatera att en ungefärlig fjärdedel (cirka 28 procent) ansluter sig till den libertarianska demokratisynen, att en dryg tredjedel (cirka 37 procent) sluter upp bakom den liberala demokratisynen, att en knapp femtedel (cirka 19 procent) visar en socialistisk demokratisyn, samt att en ungefärlig sjundedel (cirka 16 procent) inte sluter upp bakom någondera av de tre demokratisynerna.¹⁴ Den liberala demokratisynen är med andra ord vanligast. Därefter kommer den libertarianska och sedan den socialistiska.

Man kan fråga hur realistisk indelningen i de olika demokratisynerna är och om den verkliga motsvaras av några reella skillnader i andra delar av svarspersonernas syn på samhälle och politik. Som svar kan nämnas att det finns tydliga och systematiska skillnader mellan hur företrädare för de tre demokratisynerna ser på några politisk-ekonomiska sakfrågor. De med en libertariansk demokratitolkning ger således det starkaste stödet för uppfattningen att man bör införa större löneskillnader för att uppmuntra individuella ansträngningar medan de med en socialistisk demokratisyn ger det svagaste stödet. De som har gett uttryck för en liberal demokratisyn kommer mitt emellan de båda övriga demokratisynerna. På motsvarande sätt ger de med en libertariansk demokratitolkning det starkaste stödet för åsikten att de enskilda bör ta större ansvar för sig själva, medan de med en socialistisk demokratitolkning ger det svagaste stödet. På samma sätt förhåller det sig med hur man ser på konkurrens. De med en libertariansk demokratitolkning är mest positiva, medan de med en socialistisk tolkning är minst negativa. Samtliga dessa resultat har beräknats så att eventuella effekter av att de olika demokratitolkningarna skulle kunna vara olika väl förankrade i länder med olika politiska system och olika grad av ekonomisk utveckling har eliminerats. De aktuella resultaten visar med andra ord att uppslutningen runt de tre demokratitolkningarna inte enbart ska ses som en retorisk ”läpparnas bekännelse”, utan att i stället anslutningen till dem har samband med andra aspekter av svarspersonernas samhällssyn.

¹⁴ Cirka 15 procent av svarspersonerna kunde inte besvara en eller flera av de sju aktuella intervjufrågorna. Även om det interna bortfallet vid var och en av dessa frågor inte är särskilt problematiskt, blir slutresultatet ändå att en inte försumbar andel av svarspersonerna faller helt utanför fördelningen av de tre demokratisynerna.

De procenttal som återgavs i figur 5-5 visade således fördelningen för de tre demokratisynerna för samtliga svars personer från vart och ett av de 24 länderna. Man kan därför fråga om denna fördelning är generell eller om den skiljer sig åt länder och åldersgrupper. Svaret på den första frågan ges av tabell 5-6 som visar betydande skillnader mellan de olika länderna. De som inte stöder någon enda av de tre demokratitolkningarna varierar mellan en dryg tredjedel i Mexiko (cirka 36 procent) och ingen enda i Sverige (0 procent). Dessa betydande skillnader skulle kunna bero på att de aktuella demokratisynerna är mer relevanta i vissa av länderna och/eller att intervjufrågorna har fungerat olika bra i olika länder, eventuellt beroende på att frågan om demokratins innebörd står olika mycket i centrum för den politiska debatten. Den andel som har gett uttryck för en libertariansk syn varierar mellan drygt varannan i Sverige (cirka 55 procent) och enbart var tjugonde i Ryssland (cirka 7 procent). Stödet för den liberala demokratisynen varierar mellan varannan i Taiwan och Tyskland (cirka 50 procent) och ungefär var femte i Mexico och USA (cirka 20 procent). När det slutligen gäller den socialistiska demokratisynen stöds denna av drygt varannan i Ryssland (cirka 53 procent) jämfört med var tjugonde i länder som Sverige, Australien och USA (cirka 5 procent). De olika länderna visar med andra ord betydande skillnader när det gäller uppslutningen runt de tre demokratisynerna. Sverige utgör något av ett undantag genom att en mycket stor majoritet om cirka 95 procent stöder endera av den libertarianska eller liberala demokratitolkningen. Det är med andra ord mycket få svenskar som stöder den socialistiska demokratisynen eller som har ställt sig vid sidan av alla tre. Parentetiskt kan man finna det intressant att så många svenskar sluter upp bakom en libertariansk demokratisyn, trots att Sverige har fört en uttalad välfärdspolitik med starka sociala rättigheter. Resultatet kan sägas visa att svenskarna har lärt skilja mellan demokrati och politikens innehåll.

Tabell 5-6. Uppslutning kring tre demokratisyner i 24 länder. Resultat från den senaste WVS-undersökningen.

	Libertariansk demokratisyn (%)	Liberal demokratisyn (%)	Socialistisk demokratisyn (%)	Ingen av de tre synerna (%)	Summa (%)
Sverige	54,9	40,9	4,3	–	100,0
Australien	41,7	38,3	6,5	13,5	100,0
Brasilien	41,7	28,5	9,1	20,7	100,0
Bulgarien	28,5	39,8	12,2	19,5	100,0
Canada	33,8	41,3	11,8	13,1	100,0
Chile	23,0	33,8	22,1	21,0	100,0
Cypern	22,3	38,9	22,2	16,7	100,0
Finland	29,2	44,4	15,7	10,7	100,0
Frankrike	35,1	33,7	12,0	19,2	100,0
Japan	23,2	39,0	18,9	18,9	100,0
Mexiko	29,4	19,9	15,1	35,6	100,0
Nederländerna	27,3	42,1	16,6	14,0	100,0
Norge	44,1	37,2	10,9	7,7	100,0
Polen	26,0	43,5	18,7	11,7	100,0
Ryssland	6,9	34,8	52,5	5,9	100,0
Slovenien	32,3	41,2	11,3	15,3	100,0
Spanien	21,1	43,9	19,8	15,3	100,0
Storbritannien	35,8	36,0	10,6	17,5	100,0
Sydafrika	14,0	29,7	32,0	24,3	100,0
Sydkorea	18,4	35,6	29,2	16,8	100,0
Taiwan	15,6	52,5	25,2	6,7	100,0
Tyskland	22,4	48,5	19,9	9,2	100,0
Uruguay	31,2	35,2	13,8	19,9	100,0
USA	49,8	22,6	6,3	21,2	100,0
Alla länder	28,4	37,2	18,7	15,7	100,0

Om man genomför mer detaljerade analyser av varför olika länder visar så olika anslutning till de tre demokratisynerna, framkommer att uppslutningen kring den libertarianska synen samvarierar med de politisk-ekonomiska faktorer som har diskuterats tidigare i rapporten, det vill säga hur väl politiska institutioner och myndigheter fungerar ($r = 0,49$; $p < 0,02$) respektive graden av ekonomisk utveckling ($r = 0,43$; $p < 0,05$). När det gäller uppslutningen kring den socialistiska demokratisynen är sambanden omvända, men inte lika starka. Samtidigt visar sig det sig emellertid att sambanden med ekonomiska och politiska strukturella faktorer försvinner när man kontrollerar för betydelsen av grundläggande värderingar. En enkel multipel regressionsanalys – med de båda ekonomisk-politiska strukturella variablerna tillsammans med de aggregerade värdena för de självöverskridande och emancipativa värderingarna respektive den sekulär-rationella förändringsbenägenheten som oberoende variabler och uppslutningen kring den libertarianska demokratitolkningen som beroende variabel – visar att enbart är de självöverskridande värderingarna som har statistiskt säkerställd betydelse ($p < 0,001$)! Vid de övriga två demokratitolkningarna visar sig ett motsvarande negativt samband för den socialistiska demokratisynen ($p < 0,05$). Vilken demokratisyn man omfattar skulle med andra ord i första hand bero på vilka grundläggande värderingar man omfattar och inte ha något direkt samband med olika samhällskaraktäristika.

För den här rapporten är det emellertid lika viktigt att undersöka i vilken utsträckning de olika åldersgrupperna förhåller sig på olika sätt till de tre demokratisynerna. Ett första svar på den frågan får man om man jämför de sex åldersgrupperna i sin helhet. En sådan jämförelse visar förvånansvärt likartade synsätt hos de sex grupperna. Den enda avvikelse som förtjänar omnämnande är att de som inte omfattar någondera av de tre demokratisynerna är något fler bland de blivande vuxna (cirka 20 procent jämfört med 15 procent i de övriga grupperna). Även om denna skillnad är statistiskt säkerställd är den trots allt begränsad. Den är heller inte särskilt förvånande. Jag har tidigare framhållit att man inte föds till demokrat, utan att detta är något som man med tiden lär sig.

Att de blivande vuxna i det sammanslagna materialet från inte skiljer sig nämnvärt från de övriga vuxna utesluter naturligtvis inte att de skulle kunna göra det i enskilda länder. Tabell 5-7 visar hur det förhåller sig med detta. Eftersom det är ett så jämförelsevis begränsat antal svarspersoner bland de blivande vuxna, får man emellertid vara försiktig med att dra alltför stora växlar av resultaten.¹⁵ Man kan dock notera att det i drygt hälften av länderna (13 av 24 länder) *inte* finns några säkerställda skillnader mellan de båda åldersgrupperna. Detta resultat ligger i linje med vad som sades ovan om att de blivande vuxna i stort sett omfattar samma demokratisyn som de övriga vuxna. Bland de elva länder där det finns en sådan skillnad har de blivande vuxna i tre länder en starkare uppslutning än de övriga vuxna vid den libertarianska frihetliga demokratisynen och en svagare uppslutning runt den liberala. Sverige är ett av dessa tre länder. De tre övriga länderna är Canada, Tyskland och Taiwan. För svenskt vidkommande kan man dessutom notera att Sverige är det enda landet där de blivande vuxna utan undantag sluter upp bakom endera av de tre demokratitolkningarna. Bland de övriga 7 länder där det finns en skillnad mellan de två åldersgrupperna visar de blivande vuxna genomgående högre procenttal för dem som inte sluter upp bland någon enda av de tre demokratisynerna. Återigen kommer man att tänka på uttrycket som säger att man inte föds till demokrat, utan att man blir det med tiden! Oavsett hur det förhåller sig med detta kan man avslutningsvis knappast säga att de svenska resultaten skulle ge anledning till misströstan över att de blivande vuxna skulle leda utvecklingen bort från ett demokratiskt förhållningssätt.

5.3 Utvärdering av det egna landets demokratiska styrelseskick

Resultaten för de olika förhållningssätten till demokrati leder vidare till en ny fråga. Problemet gäller vilken betydelse förhållningssätten kan ha då man bedömer hur det egna landets styrelseskick fungerar. Eftersom de olika förhållningssätten per definition kan sägas visa vad man förväntar sig av ett demokratiskt styre, kan man anta att de kommer att fungera som utvärderingskriterier när man bedömer hur styrelseskicket i det egna landet fungerar i praktiken.

¹⁵ Jämförelserna mellan fördelningarna för de båda åldersgrupperna har gjorts med en enkel Chi-två prövning.

Tabell 5-7. Uppslutning runt tre demokratisyner bland två åldersgrupper. Resultat från den senaste WVS-omgången i 24 länder.

		Libertariansk (%)	Liberal (%)	Socialistisk (%)	Ingen (%)	Skillnad enligt chi-sqr?
Sverige	Bliv vuxna	68,9	28,9	2,2	–	Ja, p < 0,01
	Övriga vuxna	52,5	42,9	4,6	–	
Australien	Bliv vuxna	43,1	32,8	5,1	19,0	Nej
	Övriga vuxna	41,5	39,0	6,6	12,9	
Brasilien	Bliv vuxna	45,9	22,8	9,7	21,7	Nej
	Övriga vuxna	40,4	30,2	9,0	20,4	
Bulgarien	Bliv vuxna	29,1	34,2	13,9	22,8	Nej
	Övriga vuxna	28,4	40,4	12,0	19,2	
Canada	Bliv vuxna	41,9	33,5	10,2	14,4	Ja, p < 0,05
	Övriga vuxna	32,6	42,5	12,0	13,0	
Chile	Bliv vuxna	22,0	30,0	20,0	28,0	Nej
	Övriga vuxna	23,3	34,8	22,6	19,3	
Cypern	Bliv vuxna	23,0	34,7	18,9	23,4	Ja, p < 0,05
	Övriga vuxna	22,1	40,1	23,1	14,8	
Finland	Bliv vuxna	31,0	41,1	14,7	13,2	Nej
	Övriga vuxna	28,9	45,0	15,8	10,3	
Frankrike	Bliv vuxna	34,0	31,9	10,4	23,6	Nej
	Övriga vuxna	35,3	34,1	12,3	18,4	
Japan	Bliv vuxna	23,8	33,8	23,8	18,8	Nej
	Övriga vuxna	23,1	39,6	18,3	18,9	
Mexiko	Bliv vuxna	28,8	23,7	8,2	39,3	Ja, p < 0,01
	Övriga vuxna	29,5	18,9	16,9	34,7	
Nederländ.	Bliv vuxna	31,4	36,4	13,6	18,6	Nej
	Övriga vuxna	26,5	43,2	17,1	13,2	
Norge	Bliv vuxna	48,5	31,8	9,1	10,6	Nej
	Övriga vuxna	43,4	38,1	11,2	7,3	
Polen	Bliv vuxna	29,3	42,5	10,8	17,4	Ja, p < 0,01
	Övriga vuxna	25,2	43,8	20,7	10,3	
Ryssland	Bliv vuxna	8,3	37,9	44,7	9,1	Ja, p < 0,01
	Övriga vuxna	6,6	34,2	53,9	5,3	
Slovenien	Bliv vuxna	29,1	43,0	8,9	19,0	Nej
	Övriga vuxna	33,1	40,7	11,8	14,4	
Spanien	Bliv vuxna	17,2	48,5	17,8	16,6	Nej
	Övriga vuxna	21,9	42,9	20,2	15,0	
Storbrit.	Bliv vuxna	30,8	29,0	8,4	31,8	Ja, p < 0,001
	Övriga vuxna	36,5	37,1	11,0	15,4	
Sydafrika	Bliv vuxna	11,1	31,9	33,1	23,8	Nej
	Övriga vuxna	14,9	29,1	31,6	24,4	
Sydkorea	Bliv vuxna	13,0	46,5	21,5	19,0	Ja, p < 0,01
	Övriga vuxna	19,5	33,3	30,8	16,4	
Taiwan	Bliv vuxna	24,0	50,5	19,6	5,9	Ja, p < 0,01
	Övriga vuxna	13,8	52,9	26,4	6,9	
Tyskland	Bliv vuxna	26,1	39,9	21,2	12,8	Ja, p < 0,05
	Övriga vuxna	21,9	49,6	19,8	8,8	
Uruguay	Bliv vuxna	30,2	41,9	10,9	17,1	Nej
	Övriga vuxna	31,3	34,1	14,3	20,3	
USA	Bliv vuxna	42,1	18,7	5,6	33,6	Ja, p < 0,01
	Övriga vuxna	50,6	23,1	6,4	19,9	

En utvärdering innebär ju att man på ett eller annat sätt prövar i vilken utsträckning det man utvärderar motsvarar vad man förväntar sig att det ska göra. De som företräder en liberal demokratisyn kommer därför att lägga vikt vid de kriterier som denna demokratisyn bygger på när de utvärderar hur väl det egna landets demokratiska system fungerar, medan de som företräder en socialistisk syn kommer att ha andra utgångspunkter för sin utvärdering.

WVS-formuläret från den senaste omgången innehöll en intervjufråga som kan användas för detta ändamål. Frågan hade följande ordalydelse i det svenska formuläret: Hur pass demokratiskt tycker Du att Sverige styrs idag? Svaren skulle ges på en 10-gradig skala som gick från ”inte alls demokratiskt” (värdet 1) till ”helt och hållet demokratiskt” (värdet 10). Frågan ställdes omedelbart efter de frågor som handlade om vad man ansåg vara nödvändiga kännetecken på en demokrati. Det ligger därför nära till hands att anta att frågorna om vad man förväntar sig av en demokrati, påverkade svarspersonernas tolkning av utvärderingsfrågan så att denna kom att handla om vad de ansåg vara viktiga aspekter på en demokrati. Resultaten visar samma mönster som redan har framkommit flera gånger i rapporten, det vill säga att bedömningarna från de blivande vuxna och de övriga vuxna rangordnar länderna i stort sett samma ordningsföljd.¹⁶ Eftersom de blivande vuxna hade ungefär samma förväntningar på ett demokratiskt styrelseskick som de övriga vuxna är det inte särskilt förvånande att de båda grupperna kommer till samma resultat vid sin utvärdering. Också i denna fråga följer således de blivande vuxna i spåren efter de vuxnas bedömningar.

Inte särskilt oväntat kommer Sverige högt i dessa rangordningar, närmare bestämt på tredje plats vid de vuxnas utvärderingar och på fjärde plats vid de blivande vuxnas. Om man analyserar skillnaden mellan hur de blivande vuxna och de övriga vuxna utvärderar det egna landets styrelseskick något mer i detalj, visar sig att skillnaden mellan de båda åldersgrupperna inte är större än ett skalsteg på den 10-gradiga svarsskalan i något enda av de 24 länderna. Men detta utesluter inte att finns några tendenser som förtjänar en särskild kommentar. I flera av de etablerade demokratierna (exempelvis Storbritannien, Australien, Japan och Norge) anser de blivande vuxna att det egna landet styrs något mindre demokratiskt, än vad de övriga vuxna anser. I Sverige finns dock inte någon sådan skillnad. I flera av de nya demokratierna tycks mönstret vara omvänt. Där förefaller de blivande vuxna vara något mer övertygade om att det egna landet styrs demokratiskt än vad de övriga vuxna är. Bland dessa länder finns Sydafrika, Polen, Slovenien och Ryssland. Vilken åldersgrupp som är mest tillfreds med det egna landets demokratiska styre tycks med andra ord delvis hänga samman med hur långt landet har kommit i sin demokratisering. I länder med en långvarig och stabil demokratisk tradition tenderar de äldre att vara mest nöjda; i länder med en kortvarig tradition tenderar de yngre att vara mer tillfreds. Sverige utgör som redan nämnts ett undantag i detta hänseende. Med tanke på det aktuella mönstret borde de svenska blivande vuxna vara mindre tillfreds med hur det demokratiska systemet fungerar. Återigen är med andra ord resultaten för Sveriges del positiva.

För att få en mer detaljerad bild av vad som påverkar utvärderingen av det egna landets styrelseskick har jag genomfört en hierarkisk regressionsanalys av samma slag som jag har redovisat tidigare i rapporten. Resultaten återfinns i tabell 5-8. När det gäller förhållningssätten till demokrati har jag valt att analysera de båda demokratidimensioner som jag har diskuterat tidigare i rapporten, det vill säga den formell-liberala dimensionen och den fördelningsmässiga och resultatnriktade. Ett alternativ kunde ha varit att analysera betydelsen av de tre demokratisyner som jag diskuterade ovan, men eftersom värdena för dessa inte uppfyller de statistiska kraven för en regressionsanalys¹⁷ har jag i stället valt att analysera de båda demokratidimensionerna. Innehållsligt blir skillnaden inte särskilt stor. För att underlätta förståelsen av de delvis komplicerade resultaten, tar jag med några korta kommentarer till de mest intressanta delarna. Ett tecken på att resultaten är sammansatta är att av 13 möjliga ”förklaringsfaktorer” på individnivå, så visar sig inte mindre än 11 har en säkerställd betydelse. Att utvärdera hur demokratiskt det egna landet styrs är med andra ord en komplicerad process där många faktorer samverkar.

¹⁶ Korrelationen mellan de båda rangordningarna är 0,86; $p < 0,001$.

¹⁷ Om de tre demokratisynerna skulle ha inkluderats i analysen skulle de ha omvandlats till så kallade dummyvariabler på nominalskalenivå.

Tabell 5-8. Resultat från en hierarkisk regressionsanalys med subjektiv tillfredsställelse över hur demokratiskt det egna landet styrs som beroende variabel och graden av ekonomisk utveckling, väl fungerande demokratiska institutioner och ekonomisk ojämlikhet på makronivå respektive kön, hushållsinkomst och tillhörighet till kategorin blivande vuxna, grundläggande värderingar, två dimensioner av politiskt engagemang samt uppslutning bakom två demokratitolkningar på individnivå som oberoende variabler. Resultat för 21 länder från den senaste WVS-undersökningen. Ostandardiserade regressionskoefficienter med sina respektive medelfel inom parentestecken.

	Hur demokratiskt styrs det egna landet?	
Faktorer på makronivå:		
Log BNP per capita	-0,74 (0,96)	ej signifikant
Väl fungerande demokratiska institutioner	0,07 (0,02)	p < 0,01
Ekonomisk ojämlikhet	0,01 (0,01)	ej signifikant
Faktorer på individnivå:		
Kön	0,00 (0,04)	ej signifikant
Hushållsinkomst	0,08 (0,02)	p < 0,01
Tillhör blivande vuxna	-0,23 (0,06)	p < 0,01
Självöverskrid emancip. värden	-0,02 (0,00)	p < 0,001
Förändringsbenägenhet	0,08 (0,05)	ej signifikant
Interaktion Log BNP per capita	-0,06 (0,02)	p < 0,02
Interaktion väl fung. polit institutioner	0,01 (0,00)	p < 0,03
Prodemokratisk inställning	0,04 (0,00)	p < 0,001
Politiskt engagemang	0,05 (0,00)	p < 0,001
Formell-liberal demokratisyn	-0,11 (0,02)	p < 0,001
Interaktion väl fungerande demokrat inst	0,01 (0,00)	p < 0,001
Fördeln. och result. inriktad demokratisyn	0,18 (0,04)	p < 0,001
Interaktion log BNP per capita	-0,03 (0,01)	p < 0,001

Antal enheter: Makronivå 21, individnivå 16 812.

Antal frihetsgrader: Makronivå: 17; mikronivå: 20.

Beskrivning variabler på makronivå: Se kommentarer till figur 2-1.

Variabler på individnivå: Kön: 1 = män, 2 = kvinnor; blivande vuxna har kod 1, äldre åldersgrupperna kod 2, Hushållsinkomst har angivits på en 10-gradig skala från lägsta till högsta decil för faktiska hushållsinkomster i respektive land, prodemokratisk inställning och politiskt engagemang, se diskussionen i samband med tabell 5-1, två demokratisyner, se i diskussionen i samband med tabell 5-4.

Av faktorerna på samhällsnivå visar sig inte särskilt förvånande att ju bättre de politiska institutionerna fungerar, desto mer anser man att det egna landet styrs demokratiskt. Däremot har graden av ekonomisk utveckling eller ekonomisk ojämlikhet inte någon betydelse. När det gäller faktorerna på individnivå visar sig, för det första att de blivande vuxna tenderar att vara mer något tillfreds med hur demokratiskt det egna landet styrs än vad de övriga vuxna är. Ovan framhöll jag att denna tendens är mest märkbar i de nya demokratierna. Beträffande de båda värderingsdimensionerna tenderar de som ligger högt i de självöverskridande och emancipativa frihetsvärdena att vara mer kritiska till hur demokratin fungerar i det egna landet. Resultatet skulle kunna hänga samman med att dessa värderingar är relaterade till större krav på ett demokratiskt styre. Förändringsbenägenheten och de sekulära rationella värderingarna visar sig däremot enbart ha partiell betydelse och leda till en mer kritisk utvärdering i de länder som inte har hunnit så långt i sin ekonomiska utveckling. För det andra tycks faktorerna på individnivå leda till en mer positiv utvärdering i länder där myndigheterna och de politiska institutionerna fungerar jämförelsevis bättre. Både den prodemokratiska inställningen och det politiska engagemanget visar sig vidare ha positiv betydelse. Det är inte särskilt förvånande att de som är mest positiva till ett demokratiskt styrelseskick och som har det starkaste politiska engagemanget också är mer benägna att anse att det egna landet styrs demokratiskt.

När det slutligen gäller de båda demokratisynerna visar sig att den formell-liberala demokratisynen är kopplad till en negativ utvärdering av det egna landets demokratiska styre. Den negativa betydelsen förefaller emellertid klinga av ju bättre myndigheterna och de politiska institutionerna fungerar. Den fördelnings- och resultatnriktade demokratisynen har på motsvarande sätt både en generell betydelse och en mer specifik. Den generella innebär att de som har den starkaste uppslutningen runt denna demokratisyn tenderar att vara mer tillfreds med hur det egna politiska systemet fungerar. Samtidigt finns en indirekt tendens som innebär att betydelsen förefaller vara större i länder med en svagare ekonomisk utveckling.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att dessa resultat stöder tesen att demokratitolkningarna fungerar som kriterier för utvärderingen av det egna landet. När de förväntningar som respektive demokratisyn ger uttryck för inte motsvaras av hur det demokratiska styrelseskicket fungerar i praktiken tenderar utvärderingen att bli mer kritisk. Samtidigt är det intressant att notera att en kritisk utvärdering av hur demokratin fungerar inte tycks leda över till politisk mobilisering i termer av ett ökat politiskt engagemang. Effekten tycks snarare leda till en ”tyst vanmakt” /Petersson et al. 1988/, det vill säga att den kritiska utvärderingen inte leder till försök att förbättra den situation man som man är negativ till, utan till att man passivt finner sig i den negativa situationen.

Resultaten i tabell 5-8 gäller således för det sammanlagda materialet från de länder som analyseras i denna rapport. Det kan därför ha sitt intresse att nämna att en motsvarande analys för Sveriges del bekräftar vad som redan har framkommit, det vill säga att de blivande vuxna inte kommer till något annat resultat vid sin utvärdering av hur demokratin fungerar än vad de övriga vuxna gör. Båda grupperna visar ett medelvärde runt 7,5 på den 10-gradiga utvärderingsskalan. I övrigt är det enbart den prodemokratiska inställningen och det politiska engagemanget som har betydelse. Ju starkare prodemokratisk övertygelse och ju större politiskt engagemang, desto mer positiv utvärdering av det demokratiska systemet. Däremot har de båda demokratisynerna inte någon sådan betydelse som visade sig i analysen av det sammanlagda materialet. Förklaringen kan vara så enkel som att den svenska situationen tillgodoser vad dessa båda demokratidimensioner förväntar sig av ett demokratiskt styrelseskick.

5.4 Optimism och pessimism om hur demokratin kommer att utvecklas¹⁸

Mot bakgrund av uppfattningarna om hur väl dagens demokratiska styrelseskick fungerar i praktiken kan man fråga vilka uppfattningar som finns när det gäller hur systemet kan komma att fungera i framtiden. Frågan gäller med andra ord i vilken utsträckning man är optimistisk eller pessimistisk om hur demokratin i det egna landet kommer att utvecklas och om de blivande vuxna härvidlag skiljer sig från de övriga vuxna eller ej.

Det är inte ovanligt att man hör påståenden om att politiken var bättre förr eller omvänt att demokratin har fördjupats till att omfatta allt fler sidor av samhällslivet. Sådana uppfattningar kan ge intressanta ledtrådar för i vilken riktning utvecklingen kan komma att gå. På samma sätt som ekonomer studerar hur konsumenternas subjektiva uppfattningar om hur ekonomin kommer att utvecklas kan de som har att bevaka politikens utveckling hämta kunskaper från människors subjektiva föreställningar om hur framtiden kommer att se ut för politikens del: ”... det finns tusentals studier som visar att de som tycker sig ha inflytande över sitt eget liv, som hyser tilltro till sin egen kompetens och som känner sig optimistiska lever i en radikalt annan subjektiv värld än dem som känner att allt är förutbestämt, som är pessimistiska och känner sig maktlösa” /Brenders och Fabj 1993, 211/. Frågan gäller med andra ord hur optimistiska eller pessimistiska medborgarna är om demokratin utveckling. Men eftersom begreppen optimism och pessimism är mångtydiga måste de preciseras innan man kan använda dem som analysredskap. Man måste exempelvis bestämma sig för vilket tidsperspektiv man ska bygga analyserna på. När man bedömer förfluten tid med nuet som måttstock kan man säga att optimismen eller pessimismen är historiskt tillbakablickande.

¹⁸ Detta avsnitt bygger till viss del på en teoretisk diskussion som jag redovisade i en studie av ”Framtida folkrörelser” /Pettersson 1992/.

Uppfattningen att ”det var bättre förr” uttrycker en sådan historiskt inriktad optimism. När man däremot bedömer framtiden med nuet som utgångspunkt är optimismen eller pessimismen framtidsinriktad. Åsikten att det ”blir sämre i morgon” vittnar om en sådan framtidsinriktad pessimism.

Om man lever med ansiktet vänt mot det som har varit eller mot det som kommer att ske har både en personlighetsmässig och kulturell bakgrund. Olika individer skiljer sig i dessa hänseenden; några tänker ofta på det som har varit medan andra är mer vanemässigt inriktade på vad som kommer att ske längre fram i tiden /Bjerstedt 1986/. Man har också sagt att äldre människor som har en större del av sitt liv bakom sig är mer inriktade på det förflutna än unga människor som har större delen av sitt liv framför sig. Olika personlighetsdrag förefaller också ha betydelse för i vilken utsträckning man tenderar att vara konform med den kulturella framtidstradition som man tillhör /Bjurwill 1986, 149ff/. När det gäller historisk-kulturella faktorer har man sagt att sekel-skiftet mellan 1800- och 1900-talen blev något av en vattendelare. ”Under tiden före denna (tid) fanns en värld där man i stort sökte återskapa det som varit, och vördnadsfullt efterlikna sådant som gällde av hävd eller ansågs höra till naturens ordningar. Hitom den tidpunkten blev de högsta värdena innovationen, uppfinningen, nydaningen. Prognoserna blev mer naturliga än vanorna, och förväntningarna viktigare än minnena” /Ingelstam 1988, 7f/. Särskilt den senare hälften av 1900-talet har varit framtidsinriktad, och de senaste årtiondena har varit framtidsstudiernas förlovade tid. Spekulativt kan man emellertid fråga om inte dagens ökade intresse för historia kan vara en indikator på att pendeln börjar svänga tillbaka till en mer tillbakablickande kultur. Man kan också spekulera över om inte oron över miljöhot och växande risker bidrar till att stärka intresset för en svunnen och mer oförstörd tid.

Oavsett sådana tidshistoriska strömningar kan man notera att en optimistisk eller pessimistisk inställning kan vara inriktad på mycket skilda företeelser, alltifrån preciserade och konkreta storheter som vilken lön man kommer att få efter nästa lönerörelse till mycket vaga och svårgreppbara fenomen som det allmänna tillståndet i världen. Ju mer vagt och svårgreppbart det som framtidsbedömningen avser, desto mer motståndskraftig och vederläggningsresistent blir bedömningen. Man kan till och med kalla en sådan optimism som gäller något mycket vagt och opreciserat för hopp. ”Hoppet dör inte” eftersom det är så svårt att bli övertygad om att en positiv förväntan på något som är vagt och opreciserat skulle vara felaktig; om någon skulle argumentera för att man uppfattar en viss sida av saken på ett felaktigt sätt kan man alltid glida undan och i stället ta fasta på en helt annan sida av det hela. Som komplement till hur medborgarna ser på dagens demokratiska system har det med andra ord sitt intresse att undersöka hur de ser på demokratins framtida utveckling. Sådana synsätt kan för övrigt kopplas till vilka möjligheter de tycker sig ha att påverka utvecklingen och hur lyhört de anser att det politiska och demokratiska systemet är för medborgarnas försök att påverka det¹⁹. Eftersom World Values Survey tyvärr inte innehöll några frågor om hur man ser på demokratins framtid har jag valt att analysera materialet från den ISSP-undersökning som beskrevs tidigare i rapporten. Undersökningen innehöll tre intervjufrågor om hur svarspersonerna förmodade att demokratin i det egna landet skulle utvecklas. De tre frågorna handlade om hur de bedömde att demokratin i det egna landet fungerade ”för 10 år sedan”, hur den fungerar ”idag”, respektive hur de antog att den skulle fungera ”om 10 år”. Svaren gavs på en 11-gradig svarsskala som gick från ”Mycket bristfälligt” (värdet 0) till ”Mycket bra” (värdet 10).²⁰ Eftersom det kan vara svårt för de blivande vuxna att bedöma hur demokratin i det egna landet fungerade för ”10 år sedan” har jag valt att bygga analysen på de båda sistnämnda frågorna. Genom att jämföra hur man anser att demokratin fungerar ”idag” med hur man tror att den kommer att fungera om ”10 år” kan man se om svarspersonerna anser att demokratin kommer att fungera oförändrat eller om den kommer att förändras till det sämre eller utvecklas till det bättre. Svaren på frågan om hur demokratin fungerar idag kan dessutom grupperas i två kategorier, en för dem som anser att dagens demokrati fungerar jämförelsevis bra och en som anser att den fungerar sämre.²¹ Om man kombinerar dessa indelningar får man den typologi för optimistiska och pessimistiska bedömningar av demokratins framtida utveckling som beskrivs i figur 5-6.

¹⁹ Så kallad ”internal” och ”external political efficacy”.

²⁰ I några länder användes en något annorlunda svarsskala, men jag har så långt möjligt försökt korrigera för denna eventuella felkälla.

²¹ Denna indelning har gjorts efter ett mediansnitt i vart och ett av de medverkande länderna.

	Om 10 år kommer demokratin i det egna landet att fungera:		
Demokratin i egna landet fungerar idag:	Sämre än idag	Lika bra som idag	Bättre än idag
Inte så bra	Total pessimism	Statisk pessimism	Utvecklingsoptimism
Bra	Utvecklingspessimism	Statisk optimism	Total optimism

Figur 5-6. Typologi för sex olika typer av pessimism och optimism när det gäller hur demokratin i det egna kommer att utvecklas under den kommande 10-årsperioden.

Enligt typologin kan man tala om tre slags optimistiska bedömningar av demokratin framtida utveckling. De tre typerna är för det första en *statisk optimism* som räknar med att dagens tillfredsställande situation kommer att förbli oförändrad, för det andra en *total optimism* som utgår från att dagens goda situation kommer att bli ännu bättre, samt för det tredje en *utvecklingsoptimism* som förutsätter att dagens mindre tillfredsställande situation kommer att utvecklas till det bättre. På motsvarande sätt kan de som anser att dagens demokratiska system fungerar mindre tillfredsställande delas in i tre andra kategorier, nämligen de som för det första ger uttryck för en *statisk pessimism* och anser att det demokratiska systemet kommer att fortsätta fungera lika dåligt som idag, för det andra en *total pessimism* som räknar med att dagens otillfredsställande funktionssätt kommer att försämrats ytterligare, samt för det tredje en *utvecklingspessimism* som förutsätter att dagens jämförelsevis goda situation kommer att utvecklas till det sämre under den kommande 10-årsperioden.

Tabell 5-9 visar hur de sex åldersgrupperna fördelar sig över de olika typerna av optimistiska och pessimistiska bedömningar av hur det demokratiska systemet kommer att utvecklas. De sex åldersgrupperna har konstruerats på samma sätt som tidigare i rapporten. Resultaten visar att skillnaderna mellan de sex ålderskategorierna är begränsade, och man kan knappast säga att de blivande vuxna skulle vara mer pessimistiska om demokratin framtid än de övriga åldersgrupperna. Andelen totala optimister och pessimister förefaller vara ungefär lika stor i samtliga åldersgrupper. Däremot finns en mindre men statistiskt säkerställd skillnad som innebär att de yngre åldersgrupperna – och särskilt de blivande vuxna – är mer utvecklingsoptimistiska (utvecklingen tänks gå från en mindre tillfredsställande situation idag till en som kommer att vara bättre 10 år fram i tiden) och mindre utvecklingspessimistiska. Den sammanlagda bilden för samtliga länder²² som ingår i analysen visar med andra ord att de blivande vuxna i varje

Tabell 5-9. Politisk optimism och pessimism bland sex ålderskategorier. Resultat för 23 länder och 2004 års ISSP-undersökning.

	Blivande vuxna (%) (n = 1 854)	Unga vuxna (%) (n = 4 132)	Yngre medelålders vuxna (%) (n = 4 355)	Medelålders vuxna (%) (n = 4 054)	Näst äldst vuxna (%) (n = 4 067)	Äldsta vuxna (%) (n = 3 486)
Total pessimism	10,1	10,4	11,7	11,6	10,5	11,4
Statisk pessimism	9,2	11,5	11,0	12,7	11,7	13,7
Utvecklingspessimism	12,1	17,0	17,9	19,2	21,0	18,9
Utvecklingsoptimism	51,2	39,0	36,8	34,6	33,5	32,1
Statisk optimism	8,6	15,0	15,7	14,4	16,0	15,9
Total optimism	8,8	7,0	7,0	7,5	7,4	8,0
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

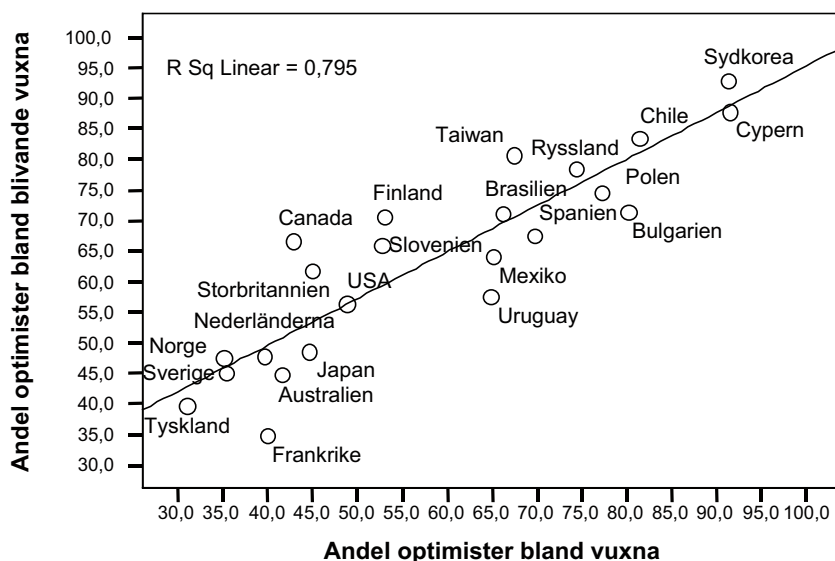
²² På grund av att de aktuella frågorna inte ingick i ISSP-undersökningen i Sydafrika ingår detta land ej i analysen. Vidare bör man notera att ISSP-undersökningen enbart avser det forna Västtyskland och att det område som tidigare var Östtyskland inte finns representerat i ISSP-undersökningen.

fall inte är mer pessimistiska om demokratins utveckling än de övriga åldersgrupperna. I den mån de överhuvudtaget utmärker sig är de snarare något mer optimistiska, men styrkan i denna tendens ska inte överdrivas. Om man slår samman de olika undergrupperna av optimistiska och pessimistiska bedömningar och enbart jämför den totala andelen av optimister och pessimister bland de blivande vuxna och de övriga vuxna visar det sig att andelen optimister är något större bland de blivande vuxna (66 procent jämfört med 57 procent).

Tabell 5-9 redovisar således de sammanlagda resultaten för samtliga länder. Man bör därför inte utan vidare förutsätta att samma resultat ska gälla för vart och ett av de enskilda länderna. Problematiken illustreras av figur 5-6. Eftersom antalet svars personer i de sex olika kategorierna av optimism och pessimism skulle bli alltför begränsat då man analyserar land för land har jag i stället valt att redovisa andelen optimister, oavsett vilken underkategori av optimism det gäller, i enbart två ålderskategorier, nämligen de blivande vuxna och de övriga vuxna. Bilden blir därför mindre nyanserad än om man skulle beakta var och en av de sex typerna av politisk optimism och pessimism.

Figur 5-7 visar att andelen politiska optimister bland de blivande vuxna i de olika länderna i stort sett följer motsvarande andel bland den övriga vuxna befolkningen. De blivande vuxna förefaller med andra ord återigen följa i spåren efter de vuxnas framtidsbedömningar. Mer detaljerade analyser visar emellertid att andelen optimister är större bland de blivande vuxna i fyra länder. Dessa länder med en statistiskt säkerställd skillnad mellan de båda åldersgrupperna är Canada, Finland, Slovenien och Taiwan. Det är svårt att finna någon gemensam faktor som skulle förklara varför de blivande vuxna i just dessa fyra länder skulle uppvisa ett sådant särdrag. Jag avstår därför från att försöka förklara förhållandet. Man bör emellertid också notera att länder som Norge, Sverige och Storbritannien visar en liknande tendens, även om den inte är statistiskt säkerställd. Däremot visar sig inte någon enda skillnad i den omvända riktningen, det vill säga att andelen optimister skulle vara större bland de vuxna. Man kan därför sammanfatta resultaten i figur 5-7 genom att konstatera att de blivande vuxna i stort sett förefaller följa de vuxna i merparten av länderna, men att det också finns en partiell tendens i några länder som innebär att de blivande vuxna är något mer optimistiska än sina äldre landsmän.

Det finns emellertid ett annat mönster i figur 5-7 som är minst lika intressant. Oavsett vilken ålderskategori man analyserar finns det en påtaglig variation mellan de olika länderna när det gäller andelen politiska optimister. I Sydkorea, Cypern, Chile, Polen och Ryssland utgör optimisterna en betydande majoritet, medan de är en minoritet i länder som Tyskland, Sverige, Norge, Frankrike och Nederländerna. Mönstret förefaller vara att befolkningarna i de ”nya”

Figur 5-7. Andel politiska optimister i två ålderskategorier och 23 länder. Resultat från 2004 års ISSP-undersökning.

demokratierna förefaller vara mer optimistiska, medan en pessimistisk syn på demokratins utveckling förefaller vara mer utbredd i de ”gamla” väletablerade demokratierna. I förstone kan detta mönster tyckas förvånande, men vid närmare eftertanke är det kanske inte särskilt oväntat. Människors subjektiva bedömningar av hur demokratin kommer att utvecklas måste ses mot deras förväntningar och erfarenheter. I de nya demokratierna kan förväntningarna vara stora samtidigt som erfarenheterna av svikna förhoppningar ännu inte har slagit igenom. Hur det än må förhålla sig med detta kan man för Sveriges del konstatera att resultaten för den politiska optimismen har visat en positiv och en negativ sida. Den positiva sidan är att de blivande vuxna i varje fall inte är mindre optimistiska än de vuxna; den negativa är att både de blivande vuxna och de vuxna i jämförelse med andra länder visar en oväntat (?) pessimistisk syn. Till det sistnämnda kan emellertid tillfogas att det oväntade resultatet åtminstone delvis kan hänga samman med ett metodproblem som brukar kallas ”takeffekter”. Ju bättre man anser att dagens demokratiska system fungerar, desto mindre faktiskt utrymme ger den aktuella svarsskalan för att visa att man anser att systemet kommer att bli ännu bättre i framtiden.

Tyvär innehöll den aktuella ISSP-undersökningen inte några frågor för att undersöka svarspersonernas grundläggande värderingar. Detaljerade analyser av vilken betydelse dessa har för om man är optimistisk eller pessimistisk om demokratins framtid får därför anstå till ett senare tillfälle. Här måste jag därför nöja mig med att redovisa resultat från några provisoriska analyser där jag har undersökt vilken betydelse de grundläggande värderingarna har om enbart beaktar den aggregerade nivån. Resultaten tyder på att svarspersonerna från länder där de självöverskridande och emancipativa värderingarna är starkare och den sekulära rationella förändringsbenägenheten är större tenderar att vara mer pessimistiska om demokratins framtid. I mycket allmänna ordalag skulle denna tendens kunna förklaras med att dessa värderingar är kopplade till större krav på hur ett demokratiskt system ska fungera och att de som bär sådana värderingar därför tenderar att vara minst optimistiska om hur systemet kommer att utvecklas. Denna tendens skulle kunna vara en tänkbar förklaring till varför den politiska optimismen var så jämförelsevis svag för Sveriges del. I ett tidigare avsnitt diskuterade jag sådana mekanismer med hjälp av tesen om ”de stigande förväntningarnas missnöje”. Ju fler och mer varierade förväntningar medborgarna har på ett demokratiskt system, desto sämre är förutsättningarna för att alla dessa olika förväntningar ska bli uppfyllda, och desto sannolikare är det att missnöjet med hur systemet fungerar blir större.

5.5 Medborgarskap i ett demokratiskt samhälle²³

Hur medborgarna ser sin roll i ett demokratiskt samhälle har blivit en allt mer uppmärksammas fråga. Bättre utbildning och ökad individuell autonomi har resulterat i att individerna har fått bättre förutsättningar att reflektera över sina rättigheter och skyldigheter, samtidigt som globalisering och ökad kulturell mångfald sägs ha medfört alltmer splittrade och fragmentiserade synsätt på medborgarskapet. Det ökade intresset för synen på medborgarrollen bör också ses mot bakgrund av en framväxande individualism som inte sällan tänks gå stick i stäv med den omsorg om det gemensamma bästa som brukar anses vara en viktig aspekt av medborgarskapet /Denters et al. 2007/. Hur man ser på medborgarskapet har också samband med hur man ser på demokratin. Det framgår tydligt av en modell för medborgardygder som formulerades av en studie av ”Medborgarnas makt” /Pettersson et al. 1989/. Denna studie var i sin tur ett led i ”1985 års utredning om maktfördelning och demokrati i Sverige” /SOU 1990:44/. En grundläggande fråga för denna utredning var att undersöka vilka resurser och förutsättningar medborgarna hade för att påverka samhällsutvecklingen, till exempel vilka föreställningar de hade om medborgarskap och demokrati. ”Vad medborgarskapstanken har inneburit för det politiska livet kan endast jämföras med vad den industriella revolutionen har betytt för det ekonomiska livet och upplysningstiden för tankelivet” /Pettersson et al. 1989, 9/. Undersökningen av ”Medborgarnas

²³ Detta avsnitt bygger till viss del på teoretiska resonemang som jag har arbetat med tidigare /Pettersson 1991, 1992, Pettersson och Nurmela 2007/.

makt” diskuterade sådana frågor utifrån två aspekter av medborgarrollen, nämligen ”att skapa regler” och ”att följa regler”. Dessa båda dimensioner sades ha en tydlig koppling till centrala komponenter i demokratibegreppet. ”Demokratin, betraktad som autonomi, innebär en form av självbindning. Demokrati innebär inte frånvaro av regler och tvångsordning. Tvärtom är en stat, en rättsordning, en nödvändig, men inte tillräcklig, förutsättning för demokratin. Det för demokratin karaktäristiska är att dess regler satts av medborgarna själva. Därför innebär medborgarskapet i en demokrati en förening av två element; deltagande för att skapa regler, villighet att följa reglerna” (a.a. 264).

Medborgarna kan emellertid ha olika uppfattningar om hur viktigt det är att ”följa” och att ”skapa” regler. De kan med andra ord anse att dessa båda medborgardygder är mer eller mindre viktiga och angelägna. Genom att korsa en sådan uppdelning av de båda medborgardygden får man enligt Medborgarundersökningen följande typologi:

1. *Undersåtlighet* som utmärks av att man anser att det är viktigt att följa regler, men inte viktigt att vara med och skapa dem.
2. *Solidaritet* som kännetecknas av att man anser att det är viktigt att följa regler och också att vara med och skapa regler.
3. *Antikollektivism* som utmärks av att man inte anser att någondera av de båda medborgardygden är viktig.
4. *Aktivism* som innebär att man anser att det är viktigt att vara med och skapa regler men att det inte är viktigt att följa regler.

Medborgarundersökningen förknippade solidaritet med en demokratisk syn på medborgarskapet. Demokrati sades ju innebära en kombination av de två elementen ”deltagande för att skapa regler” samt ”villighet att följa reglerna”. På motsvarande sätt beskrev Medborgarundersökningen den antikollektivistiska hållningen som ”skepticism mot båda de sidor av solidariskt, kollektivt handlande som traditionellt tillmäts betydelse i den demokratiska idédebatten” (a.a. 266). Den solidariska hållningen associerades således med demokrati och den antikollektivistiska synen med en skeptisk inställning till demokratins båda grundkomponenter. Det är emellertid viktigt att notera att detta synsätt bygger på att åtskillnaden mellan att betrakta respektive medborgardygd som ”viktig” eller ”oviktig” görs i absoluta termer och inte i relativa. För man kan väl knappast anse att den som är mycket positiv till att skapa och att följa regler är mer demokratisk än den som är positiv till de båda medborgardygden, låt vara i något mindre entusiastisk form?

När det gällde att relatera de båda medborgardygden till ett demokratiskt styrelseskick skilde Maktutredningen dessutom mellan två demokratibegrepp. Vid *det samhällscentrerade demokratibegreppet* sades utgångspunkten vara ”idén om ett suveränt folk och den enskildes roll som medlem i ett samhällskollektiv ... Beroendet och samhörigheten mellan samhällsmedlemmarna betonas. Den enskilde förutsätts ta ansvar för egna och andras intressen genom att delta i gemenskapen. Det gemensamma bästa sätts i centrum” /SOU 1990:44, 14/. Mot detta demokratibegrepp sattes *det individcentrerade demokratibegreppet* där utgångspunkten skulle vara ”idén om en individ som tar ansvar för sitt eget öde. Den enskilde individens särart framhävs. Alla ska ha frihet att ordna sina egna förhållanden utifrån egna intressen och eget samvete, utan för mycket inblandning av andra. Förhållandet mellan medborgarna präglas av frivilliga byten. Gemenskapen ingriper inte i de enskildas val så länge inte detta skadar andra människor. Den privata sfären ges företräde framför den offentliga. En viktig fråga i detta perspektiv blir hur individer och minoriteter ska skydda sig mot kollektiva beslut” (a.a. 403). Maktutredningens övergripande slutsats var att dagens svenska samhälle utvecklas från det samhällscentrerade demokratiidealet till det individcentrerade. ”De nu pågående förändringsprocesserna innebär att samhället inte närmar sig utan tvärt om avlägsnar sig från den svenska modellens kollektivistiska demokratiideal” (ibid). Ett av de många tecknen på denna utveckling skulle kunna vara att de äldre medborgarna i större utsträckning omfattar den solidariska synen medan de yngre i större utsträckning omfattar den antikollektivistiska och eventuellt också den aktivistiska. De skillnader som finns mellan olika åldersgrupper i synen på de båda medborgardygden kan med andra ord relateras till en mycket djupgående förändring av synen på demokrati och medborgarskap.

Den aktuella modellen för medborgardygder kan utökas till att omfatta flera aspekter av hur man ser på medborgarskapet. En uppföljning av medborgarundersökningen som genomfördes 10 år senare år 1997 räknade således med fyra dimensioner /Petersson et al. 1998, kapitel 7/. Dessa var för det första kritisk rationalism (som bland annat innebär att utsätta sina egna uppfattningar för kritisk bedömning samt av försök att förstå andras uppfattningar), för det andra laglydighet (att följa regler enligt diskussionen ovan), för det tredje solidaritet och för det fjärde delaktighet (ungefär detsamma som att skapa regler enligt diskussionen ovan). Indelningen i de fyra dimensionerna motiverades empiriskt, men den hade också en viktig demokratiteoretisk bakgrund. En jämförande europeisk studie som genomfördes åren 2000–2002 och som åtminstone delvis byggde på den svenska uppföljningsstudien från år 1997 identifierade samma fyra sidor av medborgarskapet och den länkade också dessa till lika många demokratiteoretiska skolbildningar /Denters et al. 2007/. Betydelsen av att följa regler ("law-abidingness") sattes i samband med en traditionell elitistisk demokratisyn, medan kritisk rationalism relaterades till en liberal demokratisyn. Solidaritet länkades till kommunitarianismens betoning av aktivt deltagande i det sociala livet, medan delaktighet relaterades till den deltagardemokratiska traditionen. De olika synsätten på medborgarskapet antogs med andra ord ha klara kopplingar till fyra viktiga demokratiteoretiska traditioner.

För att få ett empiriskt material för att studera vilka synsätt på medborgarskapet som finns i olika länder och åldersgrupper har jag valt att använda mig av 2004 års ISSP-undersökning. Intervjuformuläret till denna undersökning innehöll ett frågebatteri för "vad som krävs för att vara en god medborgare". Batteriet innehöll också några andra frågor, men fem av dem har en tydlig koppling till de båda medborgardygder jag som jag diskuterade ovan. Frågorna handlade om hur viktigt det är för den som vill vara "en god medborgare" att aldrig smita från skatten, att alltid följa lagar och förordningar, att hålla myndigheternas handlande under uppsikt, att vara aktiv i politiska föreningar eller motsvarande, att försöka förstå hur människor med andra åsikter än man själv fungerar samt att konsumera produkter i enlighet med de politiska, etiska eller miljömässiga övertygelser man har, även om detta skulle leda till fördyringar. Svaren på dessa frågor skulle ges på en 7-gradig svarsskala som gick från "inte alls viktigt" (värdet 1) till "mycket viktigt" (värdet 7). Hur frågorna var formulerade beskrivs i Appendix.

Tabell 5-10 redovisar resultaten av en faktoranalys av hur svarspersonerna från 23 av länderna har besvarat de aktuella frågorna (frågebatteriet användes tyvärr inte i ISSP-undersökningen i Sydafrika). Resultaten visar att de aktuella frågorna kan användas för att analysera hur svarspersonerna från de aktuella länderna ser på två dimensioner av medborgarskapet. Den första dimensionen har en entydig relation till dimensionen "att följa regler" så som denna beskrevs ovan. Den andra kan närmast sägas vara en blandning av "att skapa regler" respektive en "kritisk-rationalistisk" syn på medborgarskapet. I denna dimension finns med andra ord både inslag av att vara aktiv i civilsamhället ("att skapa regler") och av hur man ser på sig själv och andra (att förstå andra människor, att hålla myndigheterna under uppsikt, att handla i enlighet med sina värderingar). För enkelhetens skull väljer jag emellertid att kalla denna dimension

Tabell 5-10. Resultat av en varimax-roterad faktoranalys av sex indikatorer på uppfattningar om vad som konstituerar en god medborgare. Material från 24 länder och den senaste ISSP-undersökningen (n = cirka 29 200).

Kännetecken på en god medborgare:	Faktorladdning faktor 1	Faktorladdning faktor 2
Att vara aktiv i politiska föreningar	0,75	0,10
Att hålla myndigheterna under uppsikt	0,66	28
Att förstå hur andra människor resonerar	0,65	0,15
Att handla i enlighet med sina värderingar	0,72	-0,03
Att aldrig försöka smita från skatten	0,12	0,85
Att alltid följa lagar och förordningar	0,12	0,86

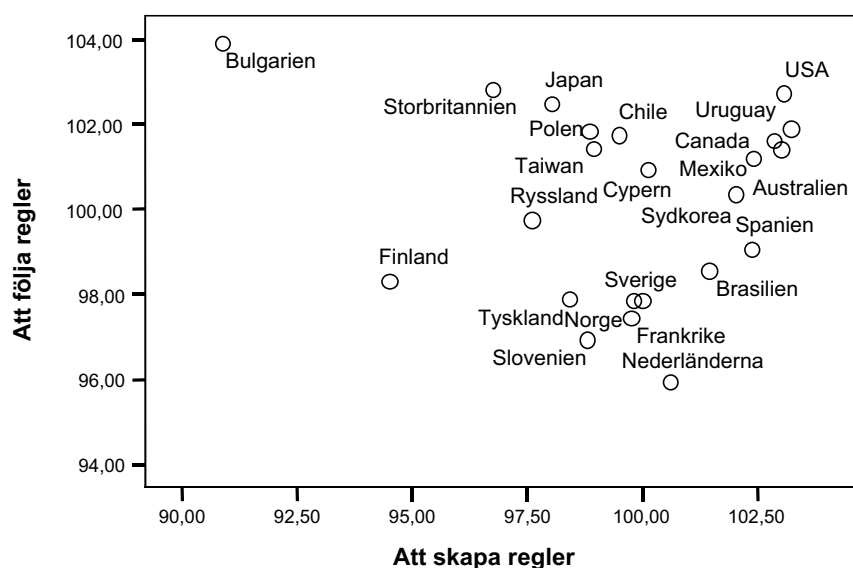
Faktor 1: Att skapa regler.

Faktor 2: Att följa regler.

”att skapa regler”, bland annat för att det öppnar för jämförelser med tidigare studier. Det är emellertid viktigt att ha i åtanke att denna beteckning också inkluderar uppfattningen att kritisk-rationella bedömningar av medborgarskapet är viktiga och angelägna för den som vill vara en god medborgare.

Med hjälp av svaren på de aktuella frågorna kan man jämföra hur de aktuella länderna placerar sig i de båda medborgardygden. Figur 5-8 visar resultaten av en sådan jämförelse. På samma sätt som tidigare i rapporten bygger figurens båda axlar på en skala som har beräknats så att medelvärdet för samtliga svarspersoner ska bli 100 och standardavvikelsen 10. En differens om minst ett skalsteg mellan två länder visar därför en statistiskt säkerställd skillnad mellan länderna. För att knyta an till den terminologi som jag använde i typologin för de fyra förhållningssätten till medborgarskapet kan man konstatera att några länder kännetecknas av en mer undersåtlig hållning, det vill säga av en jämförelsevis stark betoning av att det är viktigt att följa regler tillsammans med en jämförelsevis svag betoning av betydelsen av att vara med och skapa regler. I denna kategori återfinns länder som Bulgarien, Storbritannien, Ryssland och Japan. I en annan kategori finns länder som visar en jämförelsevis svag betoning av båda medborgardygdena och som därför kan sägas visa en antikollektivistisk syn på medborgarskap och demokrati. Här återfinns länder som Finland, Tyskland och Slovenien. En tredje kategori utgörs av länder som ligger jämförelsevis högt i båda medborgardygdena och som därför kan sägas ha en solidarisk syn på medborgarskap och demokrati. Här finns länder som USA, Canada, Australien och Uruguay. En fjärde grupp av länder ligger slutligen högt när det gäller vikten av att skapa regler, men lägre när det gäller betydelsen av att följa dem. Dessa länder skulle med andra ord utmärkas av en aktivistisk syn på medborgarskap och demokrati. Här finns länder som Nederländerna, Frankrike, Sverige och Norge.

Det är viktigt att betona att kategoriseringen av Bulgarien som ett land med en undersåtlig politisk kultur och Sverige som exempel på en aktivistisk enbart bygger på relativa jämförelser. Att Bulgarien sägs visa höga värden för att följa regler och de låga för att skapa regler är med andra ord enbart en konsekvens av jämförelser med motsvarande värden för de övriga 22 länderna. Man kan därför *inte* ta dessa jämförelser som intäkt för att bulgarerna i någon absolut mening skulle vara undersåtliga och att de skulle anse att det är helt oviktigt att vara med och skapa regler. Den enda slutsats man kan dra för Bulgariens del är att landet i jämförelse med de övriga 22 länderna har en politisk kultur som ligger närmare en undersåtlig syn på de båda medborgardygdena än vad kulturen i de övriga länderna gör. På motsvarande sätt kan man säga att Sverige i jämförelse med de övriga länderna ligger närmare en aktivistisk politisk kultur än vad många av de andra länderna gör.

Figur 5-8. Uppslutning kring två medborgardygder i 23 länder. Resultat från 2004 års ISSP-undersökning.

En intressant fråga handlar om hur man ska förklara varför länderna placerar sig i de båda medborgardygden som de gör. Med tanke på att medborgardygden antogs ha en koppling till olika demokratisyner har det sitt givna intresse att notera att placeringen *inte* visar några speciella samband med hur länderna placerar sig vid de båda demokratidimensioner som jag diskuterade i ett tidigare avsnitt. Eftersom uppgifterna om demokratitolkningar och medborgardygder kommer från två olika undersökningar kan jag tyvärr enbart jämföra resultaten på aggregerad nivå. Att det inte finns några samband på denna nivå utesluter dock inte att ett sådant samband skulle kunna finnas på individnivå. I övrigt kan man konstatera att viljan att skapa regler visar en viss samvariation med förändringsbenägenhet och BNP per capita. Ju starkare förändringsbenägenhet och ju bättre ekonomisk utveckling i ett land, desto viktigare tycks medborgarna anse att det är att vara med och skapa regler. Dessa samband är dock inte särskilt starka²⁴ och man bör som redan framhållits ha i åtanke att de enbart gäller aggregerade data. Jag återkommer längre fram i rapporten till denna problematik.

För den här rapporten är det vidare viktigt att analysera hur de olika åldersgrupperna förhåller sig till de båda medborgardygden. Med hänvisning till medborgarundersökningens tes om en pågående förskjutning mot en mer individcentrerad demokratitolkning kan man anta att de blivande vuxna ska lägga jämförelsevis större vikt vid att skapa regler och jämförelsevis lägre vikt vid att följa regler. Tabell 5-11 visar hur det förhåller sig med detta i de olika länderna. Här kan man för det första notera en tydlig tendens i merparten av länderna, inklusive Sverige, till att de blivande vuxna lägger mindre vikt vid att följa regler än vad de övriga vuxna gör. Det är enbart i sex länder som denna tendens inte är statistiskt säkerställd. I vart och ett av dessa länder är visserligen medelvärden för de blivande vuxna lägre än för de övriga vuxna, men skillnaden är inte tillräckligt stor för att vara statistiskt säkerställd. Att de blivande vuxna visar sig mindre intresserade av att följa regler ligger för övrigt i linje med att de också visade sig vara mer förändringsbenägna och mindre intresserade av att bevara det befintliga (jämför tidigare i rapporten om detta). Så långt stämmer med andra ord resultaten med den hypotes som förutskickade en förändring till en mer individcentrerad demokratisyn.

När det däremot gäller att skapa regler visar sig en skillnad mellan de båda ålderskategorierna i betydligt färre länder. Det är enbart i Sverige, Canada, Cypern och Sydkorea som de blivande vuxna lägger större vikt vid att skapa regler än vad de övriga vuxna gör. Resultaten ger med andra ord inte något generellt stöd för antagandet att de blivande vuxna skulle vara mer aktivistiska än övriga vuxna. Sverige förfaller därför vara något av ett undantag i detta hänseende. Parentetiskt har det sitt intresse att nämna att uppgifterna i tabell 5-11 döljer en annan intressant tendens. I flera länder (dock inte i Sverige) visar sig nämligen ett kurvilineariskt mönster vid inställningen till att skapa regler. De yngsta vuxna och i vissa fall de näst yngsta vuxna visar nämligen *lägre* värden än de blivande vuxna. Värdena minskar med andra ord mellan de blivande vuxna och de yngsta vuxna. Efter denna minskning börjar värdena för de äldre åldersgrupperna att stiga. En möjlig förklaring till detta kurvilineariska mönster skulle kunna vara att de unga vuxna är så upptagna av att etablera sig på arbetsmarknaden och bilda familj att aktiviteter för att skapa regler får stå tillbaka för en tid.

I detta sammanhang är det vidare viktigt att påminna om en problematik som diskuterades i samband med de båda demokratitolkningarna, nämligen att resultaten för de båda medborgardygden är beräknade på ett sådant sätt att man kan få en bild av att svarspersonerna skulle anse att båda är lika viktiga (jämför skalan för de båda dygden har samma medelvärde). Om man i stället nöjer sig med att ange värdena för de båda medborgardygden på ett mer rättframt sätt som enkla medelvärden visar det sig att denna bild är felaktig.²⁵ I genomsnitt anser svarspersonerna att de båda egenskaper som indikerar vilja att följa regler är viktigare än de fyra egenskaper som hör ihop med att skapa regler. Den genomsnittliga skillnaden är cirka ett skalsteg. Skillnaden mellan dessa medelvärden för de båda medborgardygden är statistiskt helt säkerställd. Det allmänna mönstret skulle med andra ord vara att man anser att det är viktigare att följa regler än att vara med och skapa dem, i varje fall om man ser till de exempel på dessa båda medborgardygder som de aktuella intervjufrågorna handlar om.

²⁴ Korrelationskoefficienten är cirka 0,30 i båda fallen.

²⁵ Jämför motsvarande resonemang vid diskussionen av de båda demokratitolkningarna i ett tidigare avsnitt.

Tabell 5-11. Inställning till två medborgardygder i två ålderskategorier. Resultat från 2004 års ISSP-undersökning i 23 länder.

	Skapa regler			Följa regler		
	Blivande vuxna	Övriga vuxna	Differens?	Blivande vuxna	Övriga vuxna	Differens?
Sverige	96,9	100,3	Ja, p < 0,05	95,8	98,5	Ja, p < 0,05
Australien	103,6	103,1	Nej	99,0	101,7	Ja, p < 0,05
Brasilien	101,0	101,6	Nej	97,1	99,2	Ja, p < 0,01
Bulgarien	92,4	90,9	Nej	101,2	104,3	Ja, p < 0,01
Canada	100,1	103,1	Ja, p < 0,01	101,4	102,4	Nej
Chile	99,5	99,6	Nej	98,7	102,7	Ja, p < 0,001
Cypern	96,6	101,1	Ja, p < 0,001	97,3	101,8	Ja, p < 0,001
Finland	95,1	94,4	Nej	93,8	99,3	Ja, p < 0,001
Frankrike	100,4	99,9	Nej	96,3	97,7	Ja, p < 0,001
Japan	99,3	98,0	Nej	99,1	103,0	Ja, p < 0,001
Mexiko	101,8	102,4	Nej	100,7	101,5	Nej
Nederländerna	99,7	100,7	Nej	94,6	96,1	Nej
Norge	98,4	100,0	Nej	94,2	98,4	Ja, p < 0,01
Polen	98,5	98,9	Nej	99,5	102,3	Ja, p < 0,01
Ryssland	96,6	97,5	Nej	97,8	100,3	Ja, p < 0,05
Slovenien	97,7	99,0	Nej	94,2	97,4	Ja, p < 0,001
Spanien	102,3	102,4	Nej	96,4	99,9	Ja, p < 0,001
Storbritannien	96,7	96,8	Nej	101,4	103,0	Nej
Sydkorea	100,7	102,2	Ja, p < 0,05	98,1	100,8	Ja, p < 0,01
Taiwan	99,1	99,3	Nej	100,6	101,9	Nej
Tyskland	96,9	98,7	Nej	96,7	98,1	Nej
Uruguay	104,1	103,0	Nej	99,1	102,6	Ja, p < 0,001
USA	103,1	103,0	Nej	100,4	103,2	Ja, p < 0,01
Samtliga	99,8	100,2	Nej	97,7	100,4	Ja, p < 0,001

Om man tar hänsyn till detta mönster visar sig också några andra tendenser som är värda uppmärksamhet. Tendenserna visar sig således först om man kodar om svaren. En utgångspunkt är därvid att de som har markerat något av värdena 6 och 7 på de sju gradiga svarsskalorna för att följa regler anser att den aktuella medborgardygden är viktig (jämför att skalans mittpunkt mitt emellan svarsskalans ytterpunkter har värdet 4). Man kan därför anta att de som har ett medelvärde som är 6 eller större för de båda frågorna anser att det är viktigt att följa regler. På motsvarande sätt kan man förutsätta att de som har ett medelvärde som är lägre än 6 inte anser att den aktuella medborgardygden är särskilt viktig. Ett liknande resonemang kan föras för de fyra svarsskalor som hör samman med viljan att skapa regler. Men eftersom svarspersonerna i detta fall skulle svara på fyra frågor blir det ”svårare” för dem att få ett högt medelvärde. Jag har därför utgått från att ett medelvärde som är större än 5 skulle visa att man anser att det är viktigt att skapa regler. På motsvarande sätt antar jag att ett värde som är mindre än 5 visar motsatsen. Om man därefter kombinerar dessa omkodade värden enligt den typologi som jag beskrev ovan för hur viktigt eller oviktigt det är att följa och att skapa regler visar materialet i sin helhet följande fördelning: Var femte (cirka 20 procent) av samtliga svarspersoner kan karaktäriseras som undersåtlig, drygt var tredje (cirka 36 procent) som solidarisk, var fjärde (cirka 25 procent) som antikollektivistisk, och var femte (cirka 20 procent) som aktivistisk. För Sveriges del ser fördelningen något annorlunda ut. Något färre är undersåtliga (cirka 15 procent) och solidariska (cirka 29 procent), medan något fler är antikollektivistiska (cirka 31 procent) och aktivistiska (cirka 25 procent). Att fördelningen är något annorlunda för Sveriges del hänger i första hand samman med att färre svenskar anser att det är viktigt att följa regler (jämför

medelvärdena i tabell 5-11). De svenska svarspersonerna kan med andra ord sägas omfatta en syn på medborgarrollen som tyder på en mer individcentrerad demokratisyn.

Tabell 5-12 visar hur de olika synsätten på medborgarskapet fördelar sig i de sex åldersgrupperna. Resultaten visar att det finns systematiska men inte särskilt dramatiska skillnader mellan grupperna. Den undersåtliga och solidariska synen på medborgarskap och demokrati är svagast företrädd bland de blivande vuxna och starkast bland de äldsta vuxna. Omvänt är de antikollektivistiska och aktivistiska förhållningssätten starkast förankrade bland de blivande vuxna och svagast bland de äldsta vuxna. Dessa systematiska tendenser stödjer hypotesen om att de yngre generationerna omfattar en mer individcentrerad syn på medborgarskap och demokrati, något som enligt Maktutredningen skulle kunna tecken på en långsiktig kulturell förändring i en sådan riktning. Man bör emellertid också notera att skillnaderna mellan de olika åldersgrupperna inte är särskilt stora. Som regel är de inte större än 10–15 procentenheter. I den mån man kan säga att dessa skillnader förebådar en förändring av den politiska kulturen tyder de trots allt begränsade skillnaderna på att förändringen kommer att bli långsam, i varje fall om man ser till den sammanlagda bilden för de aktuella länderna.

Att skillnaderna inte är särskilt dramatiska i materialet i sin helhet utesluter naturligtvis inte att skillnaderna kan vara större i enskilda länder. Man kan heller inte utesluta att skillnaderna i vissa länder kan gå i en annan riktning än i det sammanslagna materialet. För att undersöka den saken visar tabell 5-13 en mer detaljerad bild av vilka skillnader och likheter som finns mellan de blivande vuxna och de övriga vuxna när det gäller de olika synsätten på demokrati och medborgarskap. I en majoritet av länderna (17 av 23 totalt länder) finns en säkerställd skillnad. Sverige är ett av dessa länder. I vart och ett av dessa länder visar de blivande vuxna högre värden för den antikollektivistiska och/eller aktivistiska synen på hur medborgarskapet bör utformas (se de procenttal som är markerade med fetstil i tabell 5-13).²⁶ Tendensen att de blivande vuxna har en mer individcentrerad syn på medborgarskap och demokrati är således märkbar i merparten av länderna. När det gäller hur stora andelar som uppvisar en antikollektivistisk eller aktivistisk syn visar Holland den största andelen (69 procent av samtliga svarspersoner). Därefter kommer Slovenien (58 procent), Sverige och Norge (56 procent) samt Tyskland och Frankrike (55 procent). Den individcentrerade synen på medborgarskap och demokrati förefaller med andra ord vara starkast förankrad i ekonomiskt välmående och etablerade demokratier. Detta gäller dock inte generellt eftersom USA och Storbritannien visar de lägsta andelarna (29 och 32 procent). När man jämför de båda ålderskategorierna visar sig återigen att de rangordnar länderna på i stort sett identiska sätt (Spearman $r = 0,86$; $p < 0,001$). Också när det gäller synen på medborgarskap och demokrati kan man således konstatera att de blivande vuxna följer i spåren efter de övriga vuxna. Men med tanke på att de blivande vuxna genomgående visar högre värden än de övriga vuxna bör man kanske i detta fall säga att de tycks gå något före sina äldre landsmän i utvecklingen mot en mer individcentrerad demokratisyn.

Tabell 5-12. Fyra kombinationer av två medborgardygder i sex åldersgrupper. Resultat från 2004 års ISSP-undersökning. Antalet svarspersoner i respektive ålderskategori uppgår som minst till cirka 2 700.

	Blivande vuxna (%)	Unga vuxna (%)	Yngre medelålders vuxna (%)	Medelålders vuxna (%)	Näst äldst vuxna (%)	Äldsta vuxna (%)	Summa (%)
Undersåtthet	15,9	20,4	20,0	19,6	20,4	22,3	20,0
Solidaritet	29,1	30,0	34,8	38,3	41,3	43,5	36,4
Antikollektivism	30,2	28,1	25,3	22,5	21,3	17,6	23,9
Aktivism	24,8	21,5	20,0	19,6	17,0	16,6	19,6
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

²⁶ Analyserna av om skillnaderna mellan de båda ålderskategorierna är statistiskt säkerställd eller inte har gjorts med enkla Chi-två test.

Tabell 5-13. Resultat för en typologi för medborgardygder i två ålderskategorier. Material från 2004 års ISSP-undersökning i 23 länder.

		Under- sätlighet (%)	Solida- ritet (%)	Antikollek- tivism (%)	Aktivism (%)	Summa (%)	Differens?
Sverige	Bliv vuxna	15,8	17,1	43,4	23,7	100,0	
	Övr vuxna	14,8	31,7	28,6	24,9	100,0	Ja, p < 0,05
Australien	Bliv vuxna	13,3	33,3	20,0	33,3	100,0	
	Övr vuxna	16,1	49,2	12,9	21,7	100,0	Ja, p < 0,05
Brasilien	Bliv vuxna	13,4	32,9	24,2	29,5	100,0	
	Övr vuxna	16,7	38,5	23,5	21,4	100,0	Ja, p < 0,05
Bulgarien	Bliv vuxna	34,3	19,1	41,3	5,3	100,0	
	Övr vuxna	52,0	19,0	23,9	5,0	100,0	Ja, p < 0,05
Canada	Bliv vuxna	22,0	31,6	14,9	31,5	100,0	
	Övr vuxna	15,5	52,1	12,7	19,7	100,0	Ja, p < 0,01
Chile	Bliv vuxna	14,7	33,5	32,8	19,0	100,0	
	Övr vuxna	26,4	42,4	18,6	12,6	100,0	Ja, p < 0,001
Cypern	Bliv vuxna	14,2	30,0	41,7	14,2	100,0	
	Övr vuxna	16,8	46,5	23,7	13,0	100,0	Ja, p < 0,001
Finland	Bliv vuxna	24,0	10,3	46,3	19,5	100,0	
	Övr vuxna	32,6	19,4	36,5	11,5	100,0	Ja, p < 0,01
Frankrike	Bliv vuxna	20,9	19,4	23,1	36,6	100,0	
	Övr vuxna	20,8	25,0	23,7	30,5	100,0	Nej
Japan	Bliv vuxna	22,6	29,0	30,6	17,7	100,0	
	Övr vuxna	29,8	39,5	21,6	9,0	100,0	Ja, p < 0,05
Mexiko	Bliv vuxna	16,1	39,1	24,8	19,9	100,0	
	Övr vuxna	16,4	49,6	16,6	17,4	100,0	Ja, p < 0,05
Nederländ	Bliv vuxna	4,5	15,9	41,6	38,1	100,0	
	Övr vuxna	9,2	22,7	35,7	32,4	100,0	Nej
Norge	Bliv vuxna	14,4	18,0	42,3	25,2	100,0	
	Övr vuxna	15,4	30,3	29,2	25,2	100,0	Ja, p < 0,05
Polen	Bliv vuxna	16,0	24,8	36,4	22,8	100,0	
	Övr vuxna	26,1	38,5	23,0	12,4	100,0	Ja, p < 0,001
Ryssland	Bliv vuxna	17,1	26,5	36,8	19,6	100,0	
	Övr vuxna	24,5	31,3	31,0	13,3	100,0	Ja, p < 0,05
Slovenien	Bliv vuxna	10,3	13,8	42,2	33,6	100,0	
	Övr vuxna	18,3	25,4	32,9	23,3	100,0	Ja, p < 0,01
Spanien	Bliv vuxna	11,0	33,1	21,2	34,7	100,0	
	Övr vuxna	16,5	40,6	17,9	25,1	100,0	Ja, p < 0,01
Storbritan	Bliv vuxna	19,5	36,6	31,7	12,2	100,0	
	Övr vuxna	35,8	32,9	20,9	10,5	100,0	Nej
Sydkorea	Bliv vuxna	14,7	31,5	27,3	26,6	100,0	
	Övr vuxna	12,8	47,3	21,7	18,2	100,0	Ja, p < 0,01
Taiwan	Bliv vuxna	19,7	37,4	31,1	11,7	100,0	
	Övr vuxna	22,8	41,1	23,4	12,7	100,0	Nej
Tyskland	Bliv vuxna	21,1	20,0	37,8	21,1	100,0	
	Övr vuxna	18,4	26,9	31,6	23,1	100,0	Nej
Uruguay	Bliv vuxna	15,6	40,1	14,3	29,9	100,0	
	Övr vuxna	20,5	46,3	12,3	20,9	100,0	Ja, p < 0,05
USA	Bliv vuxna	16,4	46,5	15,7	21,5	100,0	
	Övr vuxna	17,4	56,3	10,6	15,6	100,0	Nej

Uttryck som antikollektivism, undersåtlighet och eventuellt också aktivism kan tyckas ha en negativ klang i förhållande till medborgarskap och demokrati. Man kan därför fråga hur adekvata de är som indikatorer på en individcentrerad demokratisyn. Jag ska därför avsluta detta avsnitt med att redogöra för en alternativ tolkning av de fyra synsätten på medborgarskap och demokrati. I två tidigare studier /Pettersson 1992, 2007/ har jag argumenterat för att en svagare vilja att följa regler bör ha samband med en starkare förändringsbenägenhet. De som anser att det är viktigt att följa regler bör däremot vara mindre förändringsbenägna. På motsvarande sätt har jag argumenterat för att viljan att skapa regler bör ha samband med förtroende för samhällets olika institutioner, särskilt de instanser som kan ge legitimitet till de nya regler man vill skapa. De tidigare studierna gav visst empiriskt stöd för dessa hypotetiska resonemang. Jag tog därför detta stöd som utgångspunkt för en omtolkning eller nyansering av de fyra synsätten på medborgarskapet. Den modifierade typologi som jag har föreslagit beskrivs i figur 5-9.

De som lägger mindre vikt vid förändring och som heller inte har något förtroende för de samhälleliga institutionerna är knappast inställda på att förändra det samhälle som de inte hyser förtroende för. De kan därför sägas vara *alienerade*. De som är inställda på att förändra det samhälle de inte känner så stor tilltro kan däremot sägas visa vilja till *förnyelse*. De som har förtroende för samhället men som inte är särskilt benägna att förändra det kan å sin sida sägas ge uttryck för en *förvaltande* hållning. De som däremot är positiva till förändring och som också hyser förtroende för de samhälleliga institutionerna kan slutligen sägas ha ett *reformistiskt* förhållningssätt. Denna omformulering innebär att de som jag tidigare beskrev som undersåtliga också kan sägas vara alienerade, att de antikollektivistiska kan sägas vara förnyare, att de solidariska kan sägas vara förvaltande och att de aktivistiska kan sägas vara reformistiska.

Tyvärr innehåller inte ISSP-undersökningen något material som kan användas för att kontrollera om de båda typologierna sammanfaller på ett sådant sätt. Jag är därför hänvisad till att undersöka denna problematik med hjälp av aggregerade indikatorer som tillåter att jag kan kombinera materialen från WVS- och ISSP-undersökningarna. Utifrån materialet från WVS-undersökningen har jag således beräknat varje lands medelvärden för två variabler. Det ena medelvärdet sammanfattar motstånd mot förändring så som detta definieras av Shalom Schwartz modell för grundläggande värderingar (se tidigare i rapporten om detta). Det andra medelvärdet sammanfattar vilket förtroende svarspersonerna känner för riksdagen och de politiska partierna, domstolarna och polisen. Genom att välja dessa fyra institutioner beaktar jag både representativa och genomförande institutioner /jämför Rothstein 2003/. Utifrån materialet från ISSP-undersökningen har jag för varje land skapat medelvärden för uppslutningen runt de båda medborgardygden att följa och att skapa regler. Därefter har jag genomfört en enkel faktoranalys av dessa fyra aggregerade indikatorer. Resultaten visar tydligt att motstånd mot förändring har samband med en starkare vilja att följa regler och att förtroende för samhällets institutioner har samband med viljan att skapa regler. Den hypotes jag formulerade i den förra studien får med andra ord också stöd av de kombinerade aggregerade materialen från WVS- och ISSP-undersökningarna. Man kan därför skapa nya indikatorer för synen på medborgarskapet där måtten på att följa och att skapa regler genom en faktoranalys har ”berikats” med motstånd mot förändring respektive förtroende för samhällets institutioner. På så sätt får man två nya dimensioner. Om man beräknar ländernas värden för dessa nya indikatorer får de i stort sett

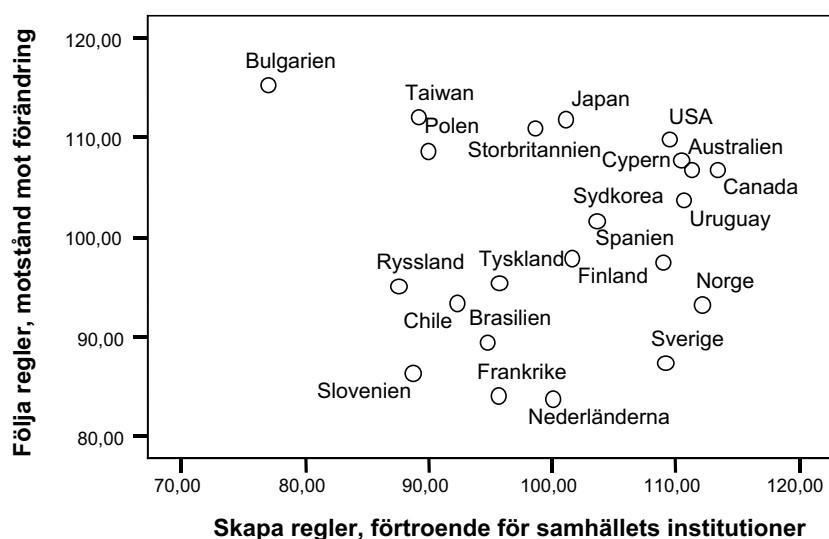
	Tilltro till samhällets institutioner:	
Motstånd mot förändring:	<i>Svag</i>	<i>Stark</i>
<i>Stark</i>	Alienation (undersåtlighet)	Att förvalta (solidaritet)
<i>Svag</i>	Att förnya (antikollektivism)	Att reformera (aktivism)

Figur 5-9. En alternativ typologi för fyra medborgardygder.

samma rangordning som av de ursprungliga indikatorerna för att skapa och att följa regler. Det är ytterligare ett tecken på att de nya indikatorerna är relevanta i samband med de båda medborgardygden. Hur länderna placerar sig i de nya dimensionerna framgår av figur 5-10.

Om man jämför ländernas placering i figur 5-8 som visade deras värden för att skapa och att följa regler med hur de är placerade i figur 5-10 finner man många likheter. Detta är naturligtvis inte särskilt förvånande eftersom värdena för att följa och att skapa regler ingår som delmängder i de båda nya dimensionerna. Det finns med andra ord en stark korrelation mellan värdena för att följa regler och den motsvarande dimension som har ”berikats” med motstånd mot förändring ($r = 0,90$; $p < 0,001$). Samma sak gäller för värdena för att skapa regler och den motsvarande dimension som har ”berikats” med förtroende för de samhälleliga institutionerna ($r = 0,70$; $p < 0,001$). Avsikten med att visa figur 5-10 är emellertid inte att påvisa denna självklara samvariation utan att demonstrera att den svenska politiska kulturen lika gärna kan sägas vara ”reformistisk” som ”aktivistisk”. På motsvarande sätt kan man lika gärna säga att Bulgarien har en alienerad politisk kultur som en undersåtlig och att den politiska kulturen i Slovenien lika gärna är förnyelseinriktad som antikollektivistisk. På samma sätt kan man också lika gärna säga att USA, Canada och Australien har en förvaltande politisk kultur som att de skulle ha en solidarisk. På sätt och vis kan det tyckas vara en smaksak vilken terminologi man väljer, men valet kan också vara färgat av politisk-ideologiska ställningstaganden. I varje fall i den svenska politiska diskursen är det skillnad mellan att säga att den politiska kulturen är aktivistisk eller att den är reformistisk. I det senare fallet sätter man in den svenska politiska kulturen i en långvarig politisk tradition och man antyder dessutom att denna kanske inte har eroderat på det sätt som man så ofta antar /jämför Pettersson 2007/. Den svenska modellen är måhända inte så död som man brukar anta!

Jag har också ett annat skäl för att redovisa den alternativa synen på de båda medborgardygden. Anledningen är helt enkelt att jag vill få en brygga till nästa avsnitt som kommer att analysera hur den politiska kulturen har förändrats över tid. För detta ändamål måste jag nämligen återgå till materialet från WVS-undersökningarna. Anledningen är att materialet från ISSP-undersökningarna inte innehåller jämförbara material från olika tidpunkter. Jag är med andra ord hänvisad till WVS-undersökningarna för att undersöka hur den svenska politiska kulturen har förändrats under det senaste kvartsseklet.

Figur 5-10. Uppslutning kring två synsätt på medborgarskapet. Aggregerade värden från ISSP- och WVS-undersökningarna.

6 En alltmer individorienterad syn på medborgarskap och demokrati?

1985 års utredning om maktfördelning och demokrati i Sverige konstaterade som redan nämnts att den svenska politiska kulturen har förändrats från ett samhällscentrerat demokratiideal till ett individcentrerat. Ett av flera tecken på denna utveckling skulle vara att synen på medborgarskapet har förskjutits i en mer antikollektivistisk och/eller aktivistisk riktning. En uppföljning av 1987 års Medborgarundersökning som genomfördes ett decennium senare, år 1997 fann i linje med detta antagande att stödet för de båda medborgarygder som diskuterades i föregående avsnitt hade försvagats. Som förklaring pekade uppföljningsstudien på att medborgarna ofta hade felaktiga uppfattningar om hur andra medborgare resonerar och uppträder. ”En nära till hands liggande hypotes är att det försvagade stödet för demokratins medborgarideal ... sammanhänger med individernas skeva uppfattningar om hur andra medborgare resonerar och uppträder. Eftersom många tror att andra sviker sina plikter minskar därtill den egna benägenheten att vara en god medborgare” /Pettersson et al. 1998, 133/. Det minskade stödet för de båda medborgarygderna sågs med andra ord inte i första hand som tecken på en allt mer individualiserad kultur. En alternativ förklaring som heller inte nämnades skulle vidare kunna vara att perioden 1987–1997 var atypisk, och att exempelvis 1997 års resultat skulle kunna vara en mer eller mindre påverkade av de politiska åtgärder som genomfördes för att Sverige skulle hämta sig från den ekonomiska kris som landet genomgick under 1990-talets första hälft. Om man dessutom haft möjlighet att sätta in det försvagade stödet i ett internationellt perspektiv skulle man också ha fått en tydligare bild av vad som hade skett och huruvida utvecklingen hade varit speciell för Sveriges del. En jämförande studie som genomfördes i 13 europeiska länder några år senare visade exempelvis att svenskarna hade en syn på medborgarskapet som delvis var annorlunda än man kunde förvänta /Denters et al. 2007, 97/.

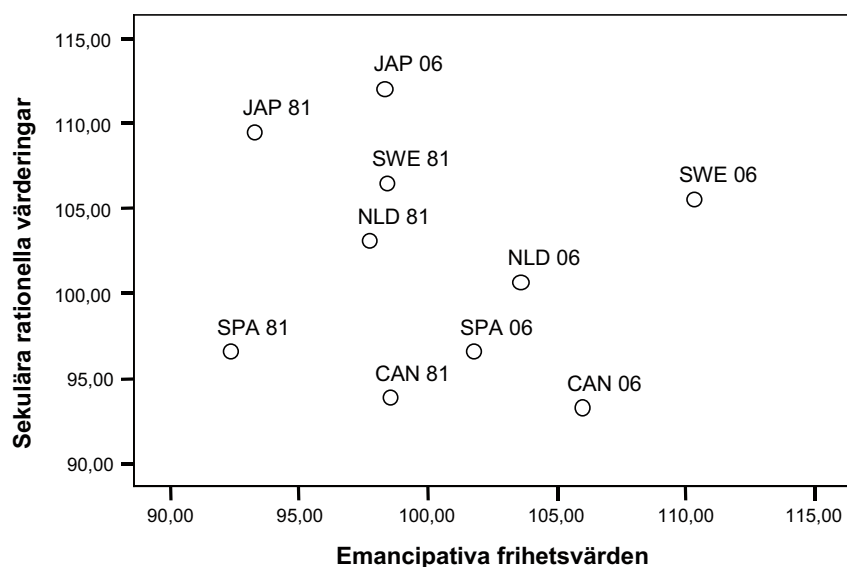
Mot denna bakgrund har det sitt intresse att avsluta rapporten med att undersöka hur synen på samhälle och medborgarskap har förändrats under de senaste decennierna. Eftersom den första omgången av World Value Survey genomfördes år 1981 och den senaste år 2006, väljer jag att använda WVS-materialet från det senaste kvartselet för att undersöka vilka förändringar som har skett. För att bilden inte ska bli svåröverskådlig väljer jag att begränsa analysen till fem länder, nämligen Sverige, Nederländerna, Spanien, Canada och Japan. Genom att välja dessa länder får jag exempel från tre kontinenter (Nordamerika, Europa och Asien). Valet av dessa länder motiveras också med att 1981 års intervjuformulär i några andra tänkbara länder tyvärr inte innehöll några av de frågor som jag kommer att använda. Detta är skälet till att jag har valt Canada och inte USA. En annan begränsning är att det var flera av andra intressanta jämförelseländer för första gången deltog i värderingsundersökningarna vid 1990 års insamlingsomgång. Det är förklaringen till att länder som Ryssland, Indien, Sydafrika och Argentina inte kan komma i fråga. Om jag hade valt att ta med dessa länder hade jag enbart kunnat analysera de förändringar som ägde rum under en kortare tidsperiod, nämligen från 1990 till 2006.

6.1 Förändring av grundläggande värderingar

När det gäller att undersöka vilka förskjutningar som har ägt rum i människors grundläggande värderingar är jag dessutom hänvisad till att begränsa analysen till de båda dimensioner som utpekats av Ronald Ingleharts modell (se tidigare i rapporten om denna). Anledningen är att de första omgångarna av World Values Survey tyvärr inte innehöll några frågor för Shalom Schwartz teoretiska perspektiv på grundläggande värderingar. Eftersom jag redan har visat att Ingleharts och Schwartz modeller till stor del sammanfaller utgår jag emellertid från att begränsningen till Ingleharts modell inte medför några större problem.

Figur 6-1 visar vilka förändringar som har skett i de emancipativa frihetsvärdena och de sekulära rationella värderingarna under den aktuella perioden. Förändringarna har analyserats med hjälp av de indikatorer som beskrevs i samband med tabell 4-1B tidigare i rapporten. Figur 6-1 visar att värderingsförändringarna i stort har varit likartade i de fem länderna. De emancipativa frihetsvärdena med social tillit, tolerans och öppenhet, aktivitet i civilsamhället och hög värdering av individuell autonomi och integritet har vuxit sig påtagligt starkare. Däremot visar det sig att de sekulära rationella traditionella värderingarna i stort sett har varit oförändrade. Förändringarna i figur 6-1 har med andra ord framförallt gällt den vågräta axeln. Mer parentetiskt kan man dock notera att Japan visar en svag ökning och Nederländerna en svag minskning av de sekulära rationella värderingarna. Att förändringarna i stort sett var likartade i de fem länderna innebär att de skillnader som fanns mellan dem år 1981 i stort sett kvarstod oförändrade ett kvarts sekel senare! Man bör dock notera att tillväxten för de emancipativa frihetsvärdena var starkast i Sverige och att därför den svenska särprägel i detta hänseende var än mer uttalade vid slutet av den aktuella perioden.

En mycket intressant problematik handlar om i vilken utsträckning tillväxten av de emancipativa frihetsvärdena kan förklaras med hjälp av generationsutbyten där de äldsta generationerna successivt har bytts ut mot nytilkommande yngre generationer. Ingleharts teori om värderingsförändringar förutsätter att de yngre generationerna ligger högre i de emancipativa frihetsvärdena än vad de äldre generationerna gör. Anledningen skulle vara att de yngre generationerna som regel har formats under mer gynnsamma uppväxtvillkor (se tidigare i rapporten om detta). Eftersom Ingleharts modell också förutsätter att varje generation tenderar att behålla de värderingar som de bildade under sina formbara ungdomsår oförändrade under resten av sin livscykel kommer i detta fall tillväxten av de emancipativa frihetsvärdena att ske genom att 2006 års yngsta generationer har ersatt 1981 års äldsta. Detta antagande bygger således på socialisationsteoretiska resonemang om att värderingar och synsätt som etablerats under de tidiga barn- och ungdomsåren förblir mer eller mindre oförändrade under individernas fortsatta livscykel. De förhållanden som rådde under de olika generationernas formbara barn- och ungdomsår antas med andra ord ha avgörande betydelse för vilka grundläggande värderingar de kommer att omfatta när de har blivit äldre. I den mån successiva generationer har vuxit upp och formats under successivt bättre livsvillkor kommer de att visa successivt starkare uppslutning kring de emancipativa frihetsvärdena. De gradvisa generationsutbytena skulle sedan i sin tur leda till att dessa värderingar växer sig allt starkare.

Figur 6-1. Förändring i två grundläggande värderingar mellan 1981 och 2006. Resultat från World Values Survey för fem länder.

Det finns dock flera skäl att ifrågasätta en sådan generell modell för värderingsförändringar. För det första kan man ifrågasätta om modellen verkligen gäller för alla slags värderingar, eller om den företrädesvis bör gälla för sådana uppfattningar och attityder som är resultat av den primära socialisationen under barndomen, till exempel religiösa uppfattningar och syn på familj och könsroller. Det finns med andra ord fog för att räkna med att uppfattningar om politik och arbetsliv inte är lika beroende av vad som skedde under den primära socialisationen /Pettersson 2007/. Vid dessa uppfattningar bör i stället sådana erfarenheter som man gör senare i livet vara mer betydelsefulla. Den eventuella tillväxten eller tillbakagången för sådana värderingar bör därför vara mindre påverkad av generationsutbyten och mer beroende av andra samhällsförändringar. En intressant modell för sådana värderingsförändringar är Johan Galtungs så kallade centrum-periferi-modell /Galtung 1964, 1976, jämför Diez-Nicolas 1995, 2005/. Modellen utgår från att kulturell förändring snarare förklaras genom spridningsförlopp från samhällets centrum till dess periferi än genom demografiska förändringar med generationsutbyten (se exempelvis /Pettersson 2008b/ och de resultat som redovisas där).

Tidsintervallet mellan 1981 och 2006 års undersökningar i World Values Survey är 25 år. Om man vill undersöka vilken betydelse generationsutbyten har haft för förändrade synsätt på samhälle och medborgarskap är det därför lämpligt att konstruera tre olika generationer eller så kallade födelsekohorter på sådant sätt att var och en av dem kommer att omfatta 25 årsklasser. De tre kohorter som jag kommer att analysera blir med detta resonemang följande: *Den första kohorten* utgörs av dem som var födda mellan 1964 och 1988. De som tillhör denna kohort var mellan 18 och 43 år då den senaste WVS-omgången genomfördes år 2006. Vid den omgång som genomfördes år 1981 var däremot de som tillhör denna kohort alltför unga för att delta i undersökningen. Några av dem var för övrigt inte ens födda vid den tidpunkten. *Den andra kohorten* utgörs av dem som var födda mellan 1938 och 1963. Vid 1981 års omgång var de som tillhör denna kohort mellan 18 och 43 år. Vid 2006 års undersökning hade de blivit 25 år äldre och var då mellan 44 och 69 år gamla. *Den tredje kohorten* utgörs av dem som var födda mellan 1912 och 1937. Vid 1981 års undersökning var de som tillhör denna kohort mellan 44 och 69 år. Vid 2006 års undersökning hade de som tillhör denna kohort däremot fallit för det övre ålderstreet²⁷ och de var inte längre representerade i undersökningen. Tabell 6-1 visar resultaten för de emancipativa frihetsvärdena för de olika kohorterna, dels för vart och ett av de fem länder som ingår i denna analys, dels för det sammanlagda materialet. Eftersom jag redan har visat att de sekulära-rationella värderingarna i stort sett hade varit oförändrade under den aktuella perioden avstår jag från att göra en motsvarande analys för deras del.

Tabell 6-1 visar att de emancipativa frihetsvärdena ökade på ett statistiskt säkerställt sätt i vart och ett av de fem länderna under den aktuella 25-årsperioden. Men resultaten visar också att denna tillväxt *inte* förklaras av sådana generationsutbyten som Ingleharts modell förutsätter. I vart och ett av de fem länderna visade nämligen den kohort som deltog vid båda undersökningstillfällena en helt säkerställd ökning av de emancipativa frihetsvärdena. Denna ökning förklarar merparten av den tillväxt som skedde i de aktuella länderna. Dessutom visar sig med två smärre undantag att de yngsta kohorterna vid respektive undersökningstillfälle hade högre värden än de äldre. De yngre tenderade med andra ord att visa en starkare anslutning till de emancipativa frihetsvärdena än vad de äldre gjorde. Denna tendens var dock starkare år 1981 än 2006, även om den för Sveriges vidkommande var lika stark vid båda undersökningstillfällena. De effekter som dessa skillnader hade för den totala förändringen var dock mindre än betydelsen av ökningen för den generation som var med vid båda undersökningstillfällena. Man bör dock notera att dessa mindre effekter ligger i linje med Ingleharts modell för vilka processer som åstadkommer värderingsförändringar. Hans modell förklarar med andra ord enbart en mindre del av de förändringar som ägde rum.

²⁷ I denna analys väljer jag således av metodskäl att bortse från alla intervjupersoner som var minst 70 år vid de aktuella intervjuomgångarna.

Tabell 6-1. Medelvärden för emancipativa frihetsvärden för tre födelsekohorter vid WVS-undersökningarna åren 1981 och 2006 i fem länder. Värden inom parentes anger vilken ålder födelsekohorterna hade vid de respektive undersökningstillfälle.

	År 1981	År 2006	Skillnad?
Sverige			
Födda år 1964–1989	(för unga, ej med)	(18–43) 111,9	
Födda år 1938–1963	(18–43) 100,5	(44–69) 110,3 ***	Ja, p < 0,001
Födda år 1912–1937	(44–69) 96,5 ***	(för gamla, ej med)	
Alla (18–69)	98,8	111,1	Ja, p < 0,001
Canada			
Födda år 1964–1989	(för unga, ej med)	(18–43) 107,2	
Födda år 1938–1963	(18–43) 99,5	(44–69) 106,6 ^{n.s.}	Ja, p < 0,001
Födda år 1912–1937	(44–69) 97,1 ***	(för gamla, ej med)	
Alla (18–69)	98,8	106,9	Ja, p < 0,001
Japan			
Födda år 1964–1989	(för unga, ej med)	(18–43) 97,9	
Födda år 1938–1963	(18–43) 93,8	(44–69) 98,9 ^{n.s.}	Ja, p < 0,001
Födda år 1912–1937	(44–69) 92,6 *	(för gamla, ej med)	
Alla (18–69)	93,4	98,5	Ja, p < 0,001
Nederländerna			
Födda år 1964–1989	(för unga, ej med)	(18v43) 105,0	
Födda år 1938–1963	(18–43) 99,6	(44–69) 103,4 *	Ja, p < 0,001
Födda år 1912–1937	(44–69) 94,6 ***	(för gamla, ej med)	
Alla (18–69)	98,2	104,3	Ja, p < 0,001
Spanien			
Födda år 1964–1989	(för unga, ej med)	(18–43) 103,9	
Födda år 1938–1963	(18–43) 94,6	(44–69) 100,3 ***	Ja, p < 0,001
Födda år 1912–1937	(44–69) 90,0 ***	(för gamla, ej med)	
Alla (18–69)	92,7	102,3	Ja, p < 0,001
Alla 5 länderna			
Födda år 1964–1989	(för unga, ej med)	(18–43) 105,7	
Födda år 1938–1963	(18–43) 97,3	(44–69) 104,5 ***	Ja, p < 0,001
Födda år 1912–1937	(44–69) 93,3 ***	(för gamla, ej med)	
Alla (18–69)	95,8	105,1	Ja, p < 0,001

Uppgifter om signifikansnivå vid resultaten för 1981 och den äldsta kohorten visar om skillnaden mellan 1981 års yngsta och äldsta kohort är statistiskt säkerställd. Motsvarande uppgifter vid resultaten för 2006 visar om skillnaden mellan 2006 års yngsta och äldsta kohort är säkerställd.

Markeringar: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

Andra analyser som jag väljer att inte redovisa i detalj här tyder på att merparten av ökningen av de emancipativa frihetsvärdena i stället förklaras av den så kallade centrum-periferimodellen. Denna modell förutskickar som redan nämnts att kulturella nyheter sprids från samhällets centrum till dess periferi, från en resursstark mellangeneration både till de allra yngsta och till de äldsta mer resurssvaga generationerna. Den kulturella förändring som framgick av tabell 6-1 kan därför sägas vara mindre påverkad av generationsutbyten och mer beroende av sådana spridningsprocesser som centrum-periferi-modellen pekar ut /jämför Pettersson 2008b/. De skillnader i grundläggande värderingar som påvisades i ett tidigare avsnitt mellan de blivande vuxna och de äldre åldersgrupperna behöver med andra ord inte tillmätas så avgörande betydelse för de framtida värderingsförändringar som man ofta antar, i varje fall i mer populärvetenskapliga sammanhang.

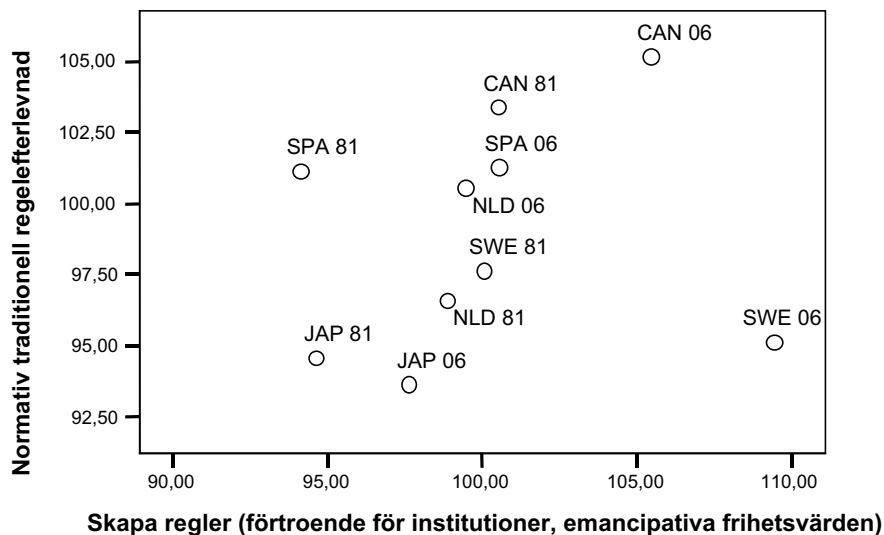
Ronald Inglehart har argumenterat för att ökade materiella resurser (ekonomisk utveckling), bättre utbildning samt tätare och mer mångsidiga sociala relationer medborgarna emellan skulle leda till att de emancipativa frihetsvärden växer sig starkare. Detta skulle i sin tur både leda till bättre fungerande demokratiska system och mer aktiva medborgare med ett mer kritiskt förhållningssätt till samhällets olika auktoriteter /Inglehart 1997, Inglehart och Welzel 2005/. Tillväxten av de emancipativa frihetsvärdena förklaras med sådana socialisationsteoretiska resonemang som beskrevs ovan. Jag har redan framhållit att det finns goda skäl att ifrågasätta en sådan generell modell. För det första kan man utgå från att den framförallt bör gälla för sådana uppfattningar och attityder som är resultat av den primära socialisationen i barndomshemmet (exempelvis religiösa uppfattningar, familjesyn) och att exempelvis uppfattningar om politik och medborgarskap bör vara mindre beroende av sådan socialisation (jämför Pettersson och Esmer 2005 och de resultat som redovisas där när det gäller migration från en islamisk kultur till en västerländsk). För de senare uppfattningarna tycks i stället erfarenheter från den sekundära socialisationen och den inläring som sker senare under livet vara mer betydelsefulla. Vad de blivande vuxna anser om politik och demokrati behöver därför som redan framhållits inte med någon naturnödvändighet tolkas som indikatorer på kommande förändringar av den politiska kulturen.

6.2 Förändringar i synen på medborgarskapet

Ingleharts båda värderingsdimensioner har en uppenbar koppling till de båda medborgardygder som jag diskuterade i ett tidigare avsnitt. Indikatorerna på de traditionella värderingarna utgörs bland annat av ett omvänt autonomiindex som betonar vikten av att hysa respekt för auktoriteter och anse att lydnad är viktigt, det vill säga föreställningar som ligger nära viljan att följa regler. Indikatorerna för de emancipativa frihetsvärdena utgörs bland annat av aktivitet i civilsamhället, förtroende för andra och en stark värdering av individuell integritet och autonomi, det vill säga uppfattningar som ligger nära viljan att skapa regler. Man kan därför koppla Ingleharts båda värderingsdimensioner till de medborgardygder som diskuterades i ett tidigare avsnitt. För att göra denna koppling ännu tydligare har jag emellertid valt att utöka de båda värderingsdimensionerna med två nya indikatorer. För att få en ännu tydligare koppling till viljan att följa regler har jag således också använt en ny indikator som visar hur strängt man ser på fusk med socialbidrag, skattefusk, fusk med betalningen vid kollektiva transportmedel samt att ge och ta mutor. Ju strängare syn på sådana företeelser, desto starkare vilja att följa regler. För att ge de emancipativa frihetsvärdena ett tydligare inslag av förtroende för de myndigheter och institutioner som kan ge legitimitet till de nya regler man vill införa²⁸ har jag valt att införa en ny indikator på denna aspekt. Indikatorn visar vilket förtroende man har för domstolar och polis, riksdag och statliga och kommunala myndigheter. Sedan de båda värderingsdimensionerna med hjälp av resultaten från en faktoranalys har ”berikats” med dessa nya indikatorer får man den bild av hur förhållningssätten till de båda medborgardygden har förändrats över tid som framgår av figur 6-2.

Med tanke på hur de båda måtten på att följa regler och att skapa regler har beräknats är det inte särskilt förvånande att de fem ländernas placering i figur 6-2 påminner om det mönster som visade hur de grundläggande värderingarna hade förändrats i de fem länderna. Det finns emellertid några aspekter som förtjänar särskild uppmärksamhet. Sveriges placering vid de båda undersökningstillfällena 1981 och 2006 vittnar tydligt om en utveckling mot en mer aktivistisk eller om man så vill reformistisk politisk kultur (jämför diskussionen i föregående avsnitt om förhållandet mellan en aktivistisk och en reformistisk politisk kultur). Vikten av att följa regler försvagades och betydelsen av att skapa regler förstärktes. För Nederländernas del förstärktes däremot viljan att följa regler medan viljan att skapa regler har varit i stort sett oförändrad. Om man begränsar bilden till de aktuella länderna kan man konstatera att den svenska särarten blev än mer märkbar under den aktuella 25-årsperioden. En intressant fråga gäller därför i vilken utsträckning denna förändring kan förklaras av sådana generationsutbyten som jag diskuterade

²⁸ Jämför den alternativa tolkningen av de båda medborgardygden som jag presenterade i rapportens föregående avsnitt.

Figur 6-2. Förändring i två medborgardygder mellan 1981 och 2006. Resultat från World Values Survey för fem länder.

ovan. Eftersom jag redan har redovisat bilden för de emancipativa frihetsvärdena – som ju är en viktig komponent i att skapa regler – nöjer jag mig med att redovisa resultat för viljan att följa regler. Tabell 6-2 presenterar resultaten.

Om man börjar med att se till resultaten för undersökningsperiodens början och slut visar sig först för vart och ett av de enskilda länderna att den yngre födelsekohorten hade lägre värden än den äldre. Både vid periodens början och vid dess slut lade med andra ord de yngsta årsklasserna mindre vikt vid att följa regler än vad de äldre gjorde. Man kan dessutom notera att 2006 års yngsta genomgående visade lägre värden än 1981 års äldsta. Därmed är en viktig förutsättning för en förändringsprocess genom generationsutbyten uppfylld. Om de åldersgrupper som fanns med vid båda undersökningstillfällena inte hade förändrats under perioden skulle därför generationsutbytena ha resulterat i en försvagad vilja att följa regler. En sådan process skedde också för Sveriges del. Under perioden 1981 till 2006 försvagades viljan att följa regler, och försvagningen var en konsekvens av det aktuella generationsutbytet. I likhet med Sverige visar också Japan en tillbakagång för viljan att följa regler. Minskningen för Japans del var dock mindre än i Sverige, även om den är statistiskt säkerställd. I Japan fanns emellertid förutsättningar för en betydande minskning av viljan att följa regler eftersom skillnaden mellan 1981 års äldsta och 2006 års yngsta var mycket stor. Effekten av generationsutbytet kom dock att kompenseras av att de åldersgrupper som deltog vid båda undersökningstillfällena blev mer benägna att följa regler. Nettoeffekten av generationsutbytet blev därför jämförelsevis begränsat i Japan.

Spanien visar en delvis liknande bild, men eftersom skillnaden mellan 1981 års äldsta och 2006 års yngsta inte var lika stor som i Japan kom kompenseringen av generationsutbytet helt och hållet av att den kohort som var med vid båda WVS-omgångarna på samma sätt som i Japan blev mer benägna att följa regler. Slutresultatet blev därför att Spanien inte visade någon förändring alls för hela perioden. För Canadas och Nederländernas del kan man slutligen se att förutsättningarna för en tillbakagång genom generationsutbyten förelåg, men att ökningen av viljan att följa regler bland den kohort som var med vid båda undersökningstillfällena var så stor att den förväntade negativa effekten av generationsutbytet uteblev. Resultatet blev i stället en ökning av viljan att följa regler.

Sammanfattningsvis kan man således konstatera att resultaten för viljan att följa regler är betydligt mer heterogena än motsvarande resultat för de emancipativa frihetsvärdena. Detta är i sig en indikator på att modellen för värderingsförändringar genom generationsutbyten inte är så generell som man ofta antar. Vid de emancipativa frihetsvärdena förstärkte en påtaglig periodeffekt – eller om man så vill en allmän ”tidsanda” – de positiva konsekvenserna av generationsutbytena och slutresultatet blev därför en starkare ökning av de emancipativa frihetsvärdena än man annars skulle ha fått. Denna utveckling var i allt väsentligt likartad i vart och

Tabell 6-2. Medelvärden för normativ traditionell regelefterlevnad för tre födelsekohorter vid WVS-undersökningarna åren 1981 och 2006 i fem länder. Värden inom parentes anger vilken ålder födelsekohorterna hade vid de respektive undersökningstillfälle.

	År 1981	År 2006	Skillnad?
Sverige			
Födda år 1964–1989	(för unga, ej med)	(18–43) 93,5	
Födda år 1938–1963	(18–43) 95,3	(44–69) 95,5 **	Nej
Födda år 1912–1937	(44–69) 99,8 ***	(för gamla, ej med)	
Alla (18–69)	97,7	95,2	Ja, p < 0,001
Canada			
Födda år 1964–1989	(för unga, ej med)	(18–43) 102,6	
Födda år 1938–1963	(18–43) 101,4	(44–69) 106,2 ***	Ja, p < 0,001
Födda år 1912 - 1937	(44–69) 106,5 ***	(för gamla, ej med)	
Alla (18–69)	103,4	105,2	Ja, p < 0,001
Japan			
Födda år 1964–1989	(för unga, ej med)	(18–43) 90,9	
Födda år 1938–1963	(18–43) 93,0	(44–69) 95,2 ***	Ja, p < 0,001
Födda år 1912–1937	(44–69) 97,4 ***	(för gamla, ej med)	
Alla (18–69)	94,6	93,7	Ja, p < 0,05
Nederländerna			
Födda år 1964–1989	(för unga, ej med)	(18–43) 99,7	
Födda år 1938–1963	(18–43) 94,5	(44–69) 101,1 *	Ja, p < 0,001
Födda år 1912–1937	(44–69) 100,3 ***	(för gamla, ej med)	
Alla (18–69)	96,6	100,6	Ja, p < 0,001
Spanien			
Födda år 1964–1989	(för unga, ej med)	(18–43) 99,4	
Födda år 1938–1963	(18–43) 98,8	(44–69) 102,8 ***	Ja, p < 0,001
Födda år 1912–1937	(44–69) 103,6 ***	(för gamla, ej med)	
Alla (18–69)	101,2	101,3	Nej
Alla fem länderna			
Födda år 1964–1989	(för unga, ej med)	(18–43) 98,4	
Födda år 1938–1963	(18–43) 97,3	(44–69) 101,4 ***	Ja, p < 0,001
Födda år 1912–1937	(44–69) 102,3 ***	(för gamla, ej med)	
Alla (18–69)	99,5	100,5	Ja, p < 0,001

Uppgifter om signifikansnivå vid resultaten för 1981 och den äldsta kohorten visar om skillnaden mellan 1981 års yngsta och äldsta kohort är statistiskt säkerställd. Motsvarande uppgifter vid resultaten för 2006 visar om skillnaden mellan 2006 års yngsta och äldsta kohort är säkerställd.

Markeringar: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

ett av de fem länderna. När det däremot gäller viljan att följa regler visade sig bilden vara mer splittrad. I Sverige kunde tillbakagången fullt ut förklaras av generationsutbyten. I Spanien och Japan motverkades konsekvenserna av generationsutbytena av en ökning hos den kohort som var med vid båda undersökningstillfällena så att den förväntade tillbakagången antingen uteblev (Spanien) eller blev svagare än förväntat (Japan). I Canada och Nederländerna vändes slutligen konsekvenserna av generationsutbytena till sin motsats genom att den kohort som var med under hela undersökningsperioden visade en påtaglig ökning av viljan att följa regler. När det gäller denna sida av synen på medborgarskapet kan man därför sammanfattningsvis säga att "tidsandans krumbukter" hade olika utformningar och olika effekter i de olika länderna. Resultaten manar därför till försiktighet när det gäller att enkelt och okritiskt utgå från generella modeller när man söker förklara varför olika sidor av den politiska kulturen har förändrats så som den gjorde i ett visst land.

7 Sammanfattning av rapporten

Eftersom min rapport har varit jämförelsevis lång och innehåller många detaljer väljer jag att avsluta den med en kort sammanfattning av några av de mest centrala delarna. Sammanfattningen kommer inte att upprepa resultat för resultat utan syftar mer till att ge en större ram som förhoppningsvis kan göra det lättare att hålla samman rapporten till en större helhet.

En analysmodell i form av kinesiska askar: Rapporten inleddes med en beskrivning av den analytiska modell som ligger till grund för diskussionerna av hur dagens unga svenskar förhåller sig till politik och demokrati. Modellen kombinerar fyra olika teoretiska perspektiv. För *det första* bygger rapporten på att ungdomarnas syn på demokrati och politik inte finns i ett kulturellt och värderingsmässigt vakuum. Hur de ser på demokrati och politik bör i stället ses mot bakgrund av vilka grundläggande värderingar de omfattar. Men för att förstå ungdomarnas grundläggande värderingar utgår rapporten för *det andra* från att de har formats av (den politiska) kulturen i det samhälle de lever i. För att få en så rättvisande bild som möjligt av vilka värderingar dagens svenska ungdomar har och hur de ser på demokrati och politik jämför rapporten dem därför med ungdomar från andra länder. Men dessa båda jämförelser är inte tillräckliga. För att få en så adekvat förståelse som möjligt av hur dagens svenska ungdomar ser på demokrati och politik jämför rapporten dem för *det tredje* med andra ålderskategorier, både med gruppen av alla vuxna som helhet och med fem successiva åldersgrupper. Rapporten bygger med andra ord på förutsättningen att den eventuella särarten i de ungas synsätt visar sig i jämförelser med andra åldersgrupper. För att slutligen fånga en historisk dimension sätter rapporten för *det fjärde* in ungdomarna i ett dynamiskt förändringsperspektiv som innebär att man måste ta hänsyn till hur uppfattningar om demokrati och medborgarideal har förändrats under det senaste kvartseket. De synsätt som dagens unga har på demokrati och politik måste med andra ses som ett led i en längre utvecklingskedja.

Dessa fyra perspektiv på hur dagens unga svenskar ser på demokrati och politik kan liknas vid en serie kinesiska askar där de ungas synsätt ligger inbäddade i den innersta asken. För att kunna förstå de ungas syn på demokrati och politik måste man först ha öppnat de andra askarna, det vill säga ha satt in deras synsätt i en historisk utvecklingskedja, ha sett dem som formade av den svenska politiska kulturen så som denna ter sig i jämförelse med motsvarande kulturer i andra länder, ha kontrasterat dem mot deras äldre landsmän och sett deras syn på demokrati och politik som uttryck för de grundläggande värderingar de omfattar. Att analysera hur dagens unga svenska ser på demokrati och politik är med andra ord en mödosam och komplicerad uppgift.

Ungdomar identifieras som blivande vuxna: Eftersom det långtifrån är självklart vilka som ska räknas som ungdomar diskuterar rapporten olika teoretiska modeller och stannar för begreppet "blivande vuxna" ("emerging adults"). Detta är en relativt ny ungdomskategori som sägs inträffa mellan den egentliga tonårs- eller ungdomstiden och vuxenåldern, och den antas vara en konsekvens av de socioekonomiska förändringar som har inträffat under de senaste decennierna i så gott som alla delar av världen. Denna nya ungdomskategori har vuxit fram under de senaste decennierna. Övergången från industrisamhälle till tjänste- och kunskaps-samhälle har inneburit ökade krav på förlängd utbildning vilket i sin tur har resulterat i ett försenat inträde i arbetslivet. Samtidigt har preventivmedel och födelsekontroll lett till en ökad tolerans av sexuella förbindelser utan att leva i varaktiga parförhållanden, vilket i sin tur har lett till uppskjuten familjebildning och senarelagt barnafödande. Allt detta har påverkat etableringen som vuxen. Tidigare brukade etableringen följa en fast sekvens från att avsluta sin utbildning, via att etablera sig på arbetsmarknaden, till att skaffa egen bostad, bilda familj och få barn. Detta fasta etableringsmönster har emellertid börjat brytas upp i olika delsekvenser. Detta har i sin tur gjort det svårare att avgöra när processen skulle vara avslutad. Ett sätt att komma till rätta med denna problematik är att utgå från *hur många* "delmål" på vägen till att bli vuxen som de unga har genomgått. Rapporten ansluter till ett sådant synsätt.

Rapporten identifierar med andra ord dem som är mellan 18 och 27 år och som inte uppfyller mer än ett av kriterierna att vara gift, att ha barn och att ha heltidsarbete som ”blivande vuxna”. De blivande vuxna antas med andra ord vara på väg att bli vuxna och denna period i deras liv sägs till stora delar vara flytande, oviss och sökande. Rapporten tar därför avstånd från tanken att unga människor en gång för alla skulle ha cementerat sina uppfattningar om politik och demokrati till en oföränderlig och fast storhet. Rapporten bygger i stället på tanken att det är svårt att göra entydiga prognoser om hur framtidens medborgare kommer att se på demokrati och politik utifrån vad dagens blivande vuxna tycker och tänker om sådana saker. De ungas skiftande och föränderliga uppfattningar bör i stället ses som en provkarta över vad den närmaste framtiden skulle kunna innebära i dessa hänseenden och som ett underlag bland flera för den som önskar påverka utvecklingen i en viss riktning, till exempel att fördjupa uppslutningen runt ett demokratiskt styrelseskick. Rapporten värjer sig med andra ord från tanken att de ungas syn på demokrati och politik skulle vara en mer eller mindre automatisk följd av ”blinda” orsaksfaktorer som man inte kan påverka och/eller att ungdomarna med någon naturnödvändighet kommer att behålla sina nuvarande synsätt som vuxna.

Empiriska material från två stora internationella intervjuundersökningar: För att få ett empiriskt underlag till de jämförande analyserna av hur dagens svenska ungdomar ser på demokrati och politik bygger rapporten på intervjudata från 24 länder som både har deltagit i World Values Survey från år 2006 och International Social Survey Programme från år 2004. De 24 länderna är i bokstavsordning: Australien, Brasilien, Bulgarien, Canada, Chile, Cypern, Finland, Frankrike, Japan, Mexiko, Nederländerna, Norge, Polen, Ryssland, Slovenien, Spanien, Storbritannien, Sverige, Sydafrika, Sydkorea, Taiwan, Tyskland, Uruguay och USA. I vart och ett av dessa länder intervjuade var och av de båda undersökningarna mellan 1 000 och 1 500 slumpmässigt utvalda intervjuade personer i ålder 18–80 år. Det är med andra ord ett mycket omfattande material som analyseras i rapporten.

De 24 länderna spänner över en stor räckvidd, både när det gäller hur väl demokratin och de samhällsliga institutionerna i de aktuella länderna fungerar och hur långt de har hunnit i sin ekonomiska utveckling. När det gäller graden av ekonomisk utveckling kan de rangordnas från Bulgarien till Norge och USA, och när det gäller hur väl politiska institutioner och statliga myndigheter fungerar från Ryssland till Norge, Holland och Sverige. Att det finns så stor variation mellan länderna i dessa båda hänseenden är en mycket viktig förutsättning för att man ska se vilka samband som finns mellan ekonomiska och politiska strukturella faktorer å ena sidan och subjektiva föreställningar om demokrati och politik å den andra. Dessa samband kan sedan i sin tur öka förståelsen för vad den samhällsliga kontexten betyder för (de svenska) ungdomarnas syn på demokrati och politik.

Grundläggande värderingar: Den analysmodell som ligger till grund för rapporten innebär att ungdomarnas förhållningssätt till demokrati och politik ska ses mot bakgrund av vilka grundläggande värderingar de omfattar. Grundläggande värderingar kan nämligen sägas fungera som ett slags ”mentalt lim” som binder samman människors uppfattningar och synsätt i olika delfrågor till någotsånär sammanhållna helheter, också när det gäller deras syn på demokrati och politik. Grundläggande värderingar brukar definieras som ”de renodlade och fundamentala värderingsdimensioner som förklarar alla de synsätt och trosföreställningar, livsstilar och beteendemönster som finns bland stora grupper av människor från en rad olika länder”. För att ge en enkel bild av vad som menas med grundläggande värderingar kan man säga att människors inställning till politiska sakfrågor hålls samman av deras orientering på en allmän ”vänster-höger”-skala. När det gäller relationerna mellan kvinnor och män kan en jämlik inställning sägas vara ett slags grundläggande värdering som visar sig i att man förordar en jämlik relation vid flera olika aspekter av förhållandet mellan kvinnor och män. När rapporten talar om grundläggande värderingar avses emellertid en ännu mer abstrakt nivå där uppfattningar inom en rad olika åsiktsdomäner som exempelvis politik, relationer mellan kvinnor och män, arbetslivsförhållanden, religiösa och moraliska spörsmål hålls samman till någotsånär sammanhållna storheter. Man kan därför använda uttryck som ”samhällssyn” eller ”livsåskådning” som synonymer till begreppet grundläggande värderingar.

En mycket viktig problematik i samband med grundläggande värderingar gäller hur man ska gå till väga när för att undersöka dem. Det finns olika angreppssätt att välja mellan. Rapporten bygger på en kombination av två av dessa, nämligen de som har utarbetats av den israeliske socialpsykologen Shalom Schwartz och den amerikanske statsvetaren Ronald Inglehart. När man kombinerar dessa båda modeller visar sig att de sammanfaller på ett mycket intressant och tidigare okänt sätt. Slutresultatet av sammanvägningen av de två modellerna blir två övergripande värderingsdimensioner. Den ena kallas för *emancipativa och självöverskridande värderingar*. Dessa utmärks av en betoning av en positiv syn på hjälpsamhet och det gemensamma bästa, horisontell social tillit till andra, aktiv medverkan i civilsamhället, tolerans för sociala minoriteter samt att individuell integritet och autonomi ses som viktigare än ekonomisk utveckling och lag och ordning. Den andra övergripande dimensionen kallas *förändringsbenägenhet och sekulära rationella värderingar*. Dessa utmärks av öppenhet för förändring och att man värdesätter kreativitet, frihet och spänning framför att bevara det befintliga i form av traditionella värdeauktoriteter som religion och familj.

När man jämför resultaten i dessa båda värderingsdimensioner för de 24 länderna finner man att Sverige är något av ett särfall med jämförelsevis mycket höga värden i båda. Då man jämför skillnader och likheter mellan de blivande vuxna och de övriga vuxna från de 24 länderna visar på motsvarande sätt sig flera intressanta resultat. I alla länder, inklusive Sverige, ligger de blivande vuxna högre vid förändringsbenägenheten och de sekulära-rationella värderingarna. När det däremot gäller de emancipativa och självöverskridande värderingarna visar de vuxna i många länder högre värden än de blivande vuxna. Sverige är dock något av ett undantag i detta hänseende, och man kan inte säga att de svenska blivande vuxna skulle vara mindre intresserade av det gemensamma bästa än de övriga svenskarna. De svenska ungdomarnas förhållningssätt till demokrati och politik utspelas med andra ord på en mycket annorlunda kulturell arena. Att den svenska värderingsprofilen är annorlunda kan förklaras med hänvisning till att Sverige har hunnit långt i ekonomisk utveckling, att de ekonomiska skillnaderna mellan olika grupper är jämförelsevis begränsade och av att de politiska och samhälliga institutionerna fungerar jämförelsevis väl. Man kan dessutom hänvisa till att det finns en lång och seg kulturell tradition av sådana värderingar i Sverige.

Ungdomars förhållningssätt till demokrati och politik: När det gäller ungdomarnas förhållningssätt till politik och demokrati analyserar rapporten en rad olika aspekter. Dessa handlar bland annat hur engagerade de är i politiken, styrkan i deras prodemokratiska orientering, vad de förväntar sig av ett demokratiskt styrelseskick, hur de utvärderar demokratin i det egna landet, hur optimistiska eller pessimistiska de är om demokratins utveckling och vilka uppfattningar de har om det demokratiska medborgarskapet. Resultaten av alla dessa detaljerade analyser visar en hel rad intressanta och delvis oväntade mönster och tendenser. Ett genomgående resultat är att skillnaderna mellan de blivande vuxna och de övriga vuxna inom de olika länderna är mindre än skillnaderna *mellan* länderna. Om och om igen konstaterar rapporten därför att de blivande vuxna följer i spåren efter de vuxnas uppfattningar om demokrati och politik. Rapportens rubrik syftar på detta genomgående resultat. Rapporten konstaterar kort och gott att de blivande vuxna inte är några främmande fåglar i demokratins och politikens värld.

Sverige visar sig vid flera av dessa analyser vara något av ett särfall. Svenskarna ligger högt när det gäller en positiv syn på demokrati och politik, och avståndet mellan de svenska blivande vuxna och de övriga vuxna är tenderar att vara mindre än i andra länder. Resultaten ger med andra ord knappast anledning till någon oro eller pessimism om att de svenska ungdomarna skulle leda utvecklingen bort från den svenska politiska traditionen. Den svenska politiska kulturen visar sig med andra ord vara speciell, både när det gäller dess annorlunda värderingsprofil, den positiva inställningen till demokrati och politik och samsynen mellan de yngre och äldre. Detta betyder naturligtvis inte att allt är väl beställt, men i ett jämförande perspektiv måste man ändå konstatera att resultaten för Sveriges del är positiva.

Flera av analyserna visar i enlighet med den analytiska modellen att människors inställning till demokrati och politik både beror på deras grundläggande värderingar och den ekonomisk-politiska strukturen i deras hemländer. Vilken inställning man har är med andra ord mer eller

mindre integrerad i sitt sammanhang. Även om integrationen mellan den ekonomisk-politiska strukturen, grundläggande värderingar och uppfattningar om demokrati och politik enbart är (svagt) medelstark tyder den på att det handlar om jämförelsevis sega strukturer som inte så lätt ändras av tillfälliga händelser och opinioner.

En alltmer individorienterad syn på medborgarskap och demokrati: I rapportens avslutande del öppnas den yttersta av de kinesiska askarna och dagens synsätt på demokrati och politik sätts in i ett dynamiskt förändringsperspektiv. Utgångspunkten tas i tidigare studier som har visat att synen på demokrati och medborgarskap förändras i riktning mot en alltmer individorienterad syn, från ett samhällscentrerat demokratibegrepp till ett individorienterat, från en undersåtlig och/eller solidarisk syn på medborgarskapet till ett mer aktivistiskt förhållningssätt. Material från det senaste kvartsseket stöder tesen om att utvecklingen har gått i en sådan riktning. Förändringen analyseras utifrån den så kallade centrum-periferi-modellen som utgår från att de förändrade synsätten sprids från de resursstarka i samhällets centrum till de resurssvaga i samhällets periferi. Resultaten från dessa analyser manar med att enkelt och okritiskt utgå från generella modeller som förklaring till varför olika sidor av den politiska kulturen har förändrats så som den gjorde i ett givet land. Den ofta upprepade tesen om att sådan kulturell förändring i allt väsentligt skulle förklaras av successiva generationsutbyten där de unga generationerna ersätter de äldre får knappast något större stöd av resultaten.

En övergripande slutsats av denna rapport är därför att man ska vara försiktig med att se de ungas synsätt som en mer eller mindre obeveklig indikator på hur den politiska kulturen kommer att utvecklas. Tidsandan blåser sällan i samma riktning under lång tid och den kan ibland göra tillfälliga krumbukter och snedsprång. Man kan heller inte säga att rapporten har gett stöd för tanken att de ungas synsätt skulle vara en varningsklocka för att den politiska kulturen kommer att utvecklas i en oönskad riktning. Den har heller inte gett stöd för den lika vanliga uppfattningen att de ungas samhällssyn skulle ge hopp om en mer positiv utveckling av den politiska kulturen. Den övergripande slutsatsen är mycket mer trivial än så: Som de gamla sjunger om politik och demokrati, så sjunger också de unga! Till yttermera visso har resultaten för Sveriges del visat att samklangens mellan de blivande vuxna och den övriga vuxna delen av befolkningen är bättre än i många andra länder. Den svenska politiska kulturen är med andra ord speciell, både när det gäller dess annorlunda värderingsprofil, den många gånger positiva synen på demokrati och politik och samsynen mellan de blivande vuxna och den vuxna delen av befolkningen. Detta tyder snarare på status quo än på några dramatiska förändringar i den ena eller andra riktningen.

8 En delstudie om hur inställningen till demokrati har förändrats över tid

Den här rapporten har en "tvillingrapport" som har skrivits av Mikael Sandberg /Sandberg 2008/. Hans rapport har rubriken "Ungdomars syn på kärnkraft och demokrati sedan 1980-talet: Attitydepidemier, stigberoenden och politisk-teknisk kulturrevolution". Rapporten handlar om hur den svenska inställningen till demokrati och teknik har förändrats under de senaste decennierna. Sandbergs delresultat för demokratins del berör således i princip en av de delfrågor som jag diskuterar i min rapport. Det kan därför ha sitt intresse att avslutningsvis diskutera hur Sandbergs delresultat för demokratins del förhåller sig till de resultat som jag har redovisat.

Sandbergs rapport analyserar hur inställningen till demokrati förändras på systemnivå, och den undersöker i vilken utsträckning inställningen har förändrats som en konsekvens av den vänstervåg som dominerade på 1960- och 1970-talen. Sandberg visar att ungdomens systemkritik har avklingat sedan dess, också när det gäller inställningen till det politiska systemet. Han visar också att framförallt 1940- och 1950-talisterna har ändrat inställning och har blivit allt mindre kritiska mot demokratin och de politiska institutionerna. När min rapport visar att dagens svenska ungdomar i allt väsentligt har samma förhållningssätt till demokrati och politik som de äldre åldersgrupperna pekar Sandbergs resultat därför på att detta är ett tidsbundet fenomen som man ska vara försiktig med att generalisera till tidigare perioder under 1900-talet. Hans resultat ligger för övrigt också i linje med en av de teser som ligger till grund för min rapport, nämligen den som säger att man ska förhålla sig skeptisk till enkla antaganden om att unga människor en gång för alla skulle ha cementerat sina uppfattningar om politik och demokrati till en oföränderlig och fast storhet. Min rapport betonar i stället att det är vanskligt att göra några entydiga och rättvisande prognoser om hur framtidens medborgare kommer att se på demokrati och politik utifrån vad dagens ungdomar tycker och tänker om samma sak. Sandbergs resultat ger ett tydligt och intressant stöd till denna tes.

Den likhet som min rapport påvisar mellan hur dagens svenska åldersgrupper ser på demokrati och politik kan således förklaras av att de äldre åldersgrupperna enligt Sandbergs resultat har blivit alltmer positiva över tid. Sandbergs resultat i detta hänseende stöder för övrigt också den bild som min rapport visar av de värderingsförändringar som skedde under den senaste 25-årsperioden. Mina analyser visade en påtaglig periodeffekt som ledde till att alla åldersgrupper fick högre värden för de självöverskridande och emancipativa frihetsvärdena. I varje fall i teorin bör en tillväxt av dessa värden leda till mer positiva förhållningssätt till demokrati och politik.

Enligt Sandbergs rapport sker tillväxten av en positiv syn på demokratin genom vad han kallar "attitydepidemier". Sådana attitydepidemier innebär att inställningen till demokrati växer till som en epidemi över relativt lång tid relativt oberoende av vilka befolkningssegment det gäller. Min rapport argumenterar däremot för att tillväxten de självöverskridande och emancipativa frihetsvärdena kan förklaras av den så kallade centrum-periferi-modellen. Modellen utgår från att kulturella nyheter sprids från samhällets centrum till dess periferi. Det vore en intressant uppgift att reda ut hur förenliga eller oförenliga Sandbergs och min modell för attitydspridning är. I varje fall på ett ytligt plan kan man argumentera för att de båda modellerna är förenliga och att centrum-periferi-modellen närmast kan ses som en precisering av Sandbergs "epidemimodell".

Sammanfattningsvis kan man således *för det första* konstatera att Sandbergs och min rapport diskuterar helt olika aspekter av inställningen till demokrati och politik. Sandbergs rapport diskuterar hur den sammanlagda inställningen till demokrati förändras år från år, medan min rapport diskuterar i vilken utsträckning olika åldersgrupper från olika länder har likartade förhållningssätt eller inte. Sandbergs resultat är baserade på longitudinella data från ett enda land; mina resultat härrör från tvärsnittsdata från en rad olika länder. Men trots dessa skillnader

mellan de båda rapporterna kan man *för det andra* också konstatera att de båda undersökningarna har presenterat resultat som stöder varandra. Det gäller bland annat de många problemen med att dra långtgående slutsatser från vilka åsiktsskillnader och -likheter som finns mellan ungdomar och vuxna vid en begränsad tidpunkt. De båda rapporterna stöder också varandra när det gäller den övergripande slutsatsen om att dagens unga svenskar knappast förhåller sig på något radikalt annorlunda sätt till demokrati och politik än vad de äldre åldersgrupperna gör. Också Sandbergs rapport kan med andra ord sägas visa att de unga sjunger med de gamla, i varje fall när det gäller demokrati och politik. Att Sandberg dessutom visar att de båda åldersgrupperna inte sjunger med varandra när det gäller den tekniska kulturen gör samstämmigheten mellan åldersgrupperna när det gäller den politiska kulturen än mer intressant.

Referenser

- Amnå E, Munck I, 2003.** Vem kan göra sig hörd?, De kallar oss unga, Ungdomsstyrelsens Attityd och värderingsstudie 2003, Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Arnett J, 2004.** Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties, Oxford: Oxford University Press.
- Arnett J, 2006.** Emerging adulthood in Europe: A response to Brynner, *Journal of youth studies*, 9, 1.
- Arnett J, 2007.** Socialization in emerging adulthood. From the family to the wider world, J Grusec och P Hastings (eds) *Handbook of socialization. Theory and research*, New York; The Guilford Press.
- Arts W, Hagens K, Halman L (eds), 2003.** The Cultural Diversity of European Unity, Leiden: Brill .
- Berggren H, 1995.** Seklets ungdom: retorik, politik och modernitet 1900–1939, Stockholm: Tidens förlag.
- Bjerstedt Å, 1986.** Lära för framtid, Stockholm: Liber.
- Bjurwill C, 1986.** Framtidsföreställningar, *Studie psychologia et paedagogica. Series altera LXXXIV*, Malmö: Glerups.
- Brenders D, Fabj V, 1993.** Perceived control and the Clinton Presidency, *American Behavioral Scientist*, 37.
- Denters B, Gabriel O, Torcal M, 2007.** Norms of good citizenship, J. V Deth, J Montero och A Westholm (eds), *Citizenship and involvement in European democracies*, London: Routledge.
- Diez-Nicolas J, 1995.** Postmaterialism and the social ecosystem, Beal och Sitter-Liver (eds), *Culture within nature*, Basel: Wiese Publishing.
- Diez-Nicolas J, 2005.** Value systems of Elites and Publics in the Mediterranean: Convergence or Divergence, ASEP and Complutense University, Madrid.
- Ekman J, Todosijevic S, 2003.** Unga demokrater. En översikt av den aktuella forskningen om ungdomar, politik och skolans demokrativärden, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling (distribution: Fritzes, Stockholm).
- Fuchs D, 1999.** The democratic culture of unified Germany, P Norris (ed) *Critical citizens. Global support for democratic governance*, Oxford: Oxford University Press
- Galtung J, 1964.** Foreign policy opinion as a function of social position. *Journal of Peace Research*, 34.
- Galston W A, 2001.** Political knowledge, political engagement and civic education. *Annual Review of Political Science* 4: 217–34.
- Galtung J, 1976.** Social position and the image of the future. H. Ornauer et al. (eds.), *Images of the World in the Year 2000*, Paris: Mouton.
- Hadenius A, Teorell J, 2005.** Assessing Alternative Indices of Democracy, Committee on Concepts and Methods Working Papers Series, International Political Science Association (IPSA).

- Hofstede G, 2001.** Cultures consequences. Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations, Sage: London.
- Ingelstam L, 1988.** Framtidstro och den svenska modellen, Tema T rapport 15, Linköpings universitet.
- Inglehart R, 1990.** Cultural shift in advanced industrial society, Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart R, 1997.** Modernization and postmodernization, Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart R, Baker W, 2000.** Modernization, cultural change and the persistence of traditional values. American Sociological Review, February.
- Inglehart R, Welzel C, 2005.** Modernization, Cultural Change and Democratization. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inglehart R, Oyserman D, 2004.** Individualism, autonomy, self-expression. H. Vinken et al. (eds) Comparing Cultures. Dimensions of Culture in a Comparative Perspective, International Studies in Sociology and Anthropology, Vol XCIII, Leiden Brill.
- Martin I, van Deth J, 2007.** Political involvement, J. V Deth, J Montero och A Westholm (eds), Citizenship and involvement in European democracies, London: Routledge.
- Oskarsson H, 1998.** Ungdomars värderingar, Det unga medborgarskapet – dokumentation från ett seminarium, SOU 1998:101.
- Petersson O, Westholm A, Blomberg G, 1989.** Medborgarnas makt, Stockholm: Carlssons.
- Petersson O, Hermansson J, Michelotti M, Westholm A, 1998.** Demokrati och medborgarskap. Demokratirådets rapport 1998, Stockholm: SNS.
- Pettersson T, 1988.** Bakom dubbla lås. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Pettersson T, 1991.** Kyrkfolket, den gode medborgaren och demokrati, Svensk teologisk kvartalstidskrift.
- Pettersson T, 1992.** Folkrörelsefolk och samhällsförändring, S Axelson och T Pettersson (eds) Mot denna framtid, 1992.
- Pettersson T, 2005.** Heaven and earth: The two faces of religion. Different surveys, similar results? A comparative analysis of the external validity of the EVS/WVS and the ESS together with a short concluding note on the added value of world wide surveys. Presentation at the EASR conference, Barcelona 2005, Teologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Pettersson T, 2006.** Statsbidrag till trossamfund som stöder samhällets värdegrund: Ett religionssociologiskt perspektiv , S Ekström (ed), Samfunden och bidragen, Stockholm: Proprius.
- Pettersson T, 2007.** Muslim immigrants in Western Europe: Persisting value differences or value adaption. Mansoor Moaddel (ed) Values and Perceptions of the Islamic and Middle Eastern Publics, New York: Palgrave McMillan.
- Pettersson T, 2008a.** Religious commitment and socio-political orientations: Different patterns of compartmentalization among Muslims and Christians?, J Haynes (ed), Handbook of religion och politics, London: Routledge (in press).
- Pettersson T, 2008b.** Swedish orientations towards democracy: From solidarity to activism?, T Pettersson och Y Esmer (eds) Changing Values, Persisting Cultures: Case Studies in Value Change. Leiden and Boston: Brill.

- Pettersson T, Nurmela S, 2007.** Om konsten att möta en stor elefant. En jämförande studie av finländsk och svensk kultur. Åbo: Kulturfonden för Sverige och Finland.
- Pettersson T, Esmer Y, 2005.** Vilka är annorlunda? Om invandrares möte med svensk kultur. Integrationsverkets rapportserie: 2005:03. Norrköping: Integrationsverket.
- Reinders H, Youniss J, 2006.** School-based required community service and civic development in adolescents /Applied Developmental Science, 10/ 2–12.
- Rothstein B, 2003.** Sociala fällor och tillitens problem, Stockholm: SNS förlag.
- Sandberg M, 2008.** Ungdomars syn på kärnkraft och demokrati sedan 1980-talet: Attitydepidemier, stigberoenden och teknisk-politisk kulturrevolution. SKB R-08-52, Svensk Kärnbränslehantering AB.
- Sartori G, 1991.** Comparing and miscomparing, Journal of theoretical politics, 3,3.
- Schwartz S, 1999.** Cultural value differences. Some implications for work. Applied Psychology. An International Review, 48 .
- Schwartz S, 2004.** Mapping and interpreting cultural differences around the world, H. Vinken et al. (eds.), Comparing cultures. Dimensions of culture in a comparative perspective. Leiden: Brill Academic Publishers.
- Schwartz S, 2005.** Robustness and fruitfulness of a theory of universals in individual values, T Tamayo och J Porto (eds), Valores e Trabalho. Brasilia: Editora Universidade de Brasilia.
- Schwartz S, 2006.** A Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications. Y Esmer och T Pettersson (reds). Measuring and Mapping Cultures: 25 years of Comparative Value Studies, Leiden: Brill.
- Schwartz S, 2007.** Value orientations; measurements, antecedents and consequences across nations, R Jowell, C Roberts, R Fitzgerald och E Gillian (eds) Measuring attitudes cross nationally. Lessons from the European Social Survey, London: Sage SOU, 1990:44. Demokrati och makt i Sverige, Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU, 1990:44.** Demokrati och makt i Sverige, Stockholm: Allmänna förlaget.
- Ungdomsstyrelsen, 2005.** Fokus 05. En analys av ungdomars etablering och egen försörjning. Ungdomsstyrelsens skrifter 2005: 5, Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen, 2007.** Unga med attityd. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007. Ungdomsstyrelsens rapporter 2007: 11. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Vinken H, Soeters J, Ester P 2004.** Comparing cultures. Dimensions of culture in a comparative perspective, International studies in sociology and social antropology, Leiden: Brill.
- Welzel C, Inglehart R, Klingeman, 2002.** Effective democracy, mass culture, and the quality of elites: The human development perspective. International journal of comparative sociology, 43(3-5).
- Wilkinson R, 2005.** The impact of inequality. How to make sick societies healthier, New York: The new Press.

SKB:s samhällsforskningsprogram – rapportförteckning

Andersson-Skog L, 2007. Växtkraft av kärnkraft? – Kärnkraftetableringens socioekonomiska effekter i Oskarshamn och Östhammar 1996–2000. SKB R-07-02, Svensk Kärnbränslehantering AB.

Anshelm J, 2006. Från energiresurs till kvittblivningsproblem – Frågan om kärnavfallens hantering i det offentliga samtalet i Sverige, 1950–2002. SKB R-06-113, Svensk Kärnbränslehantering AB.

Cramér P, Stendahl S, Erhag T, 2007. Nationellt ansvar för använt kärnbränsle i en utvidgad europeisk union? SKB R-07-11, Svensk Kärnbränslehantering AB.

Frostenson M, 2008. Etisk argumentation i slutförvarsfrågan – En rapport om etiska värderingskonflikter i diskussionen om det svenska kärnavfallet. SKB R-08-51, Svensk Kärnbränslehantering AB.

Johansson P, Lisberg Jensen E, 2006. Identitet och trygghet i tid och rum – Kulturteoretiska perspektiv på kärnavfallsfrågans existentiella dimensioner. SKB R-06-119, Svensk Kärnbränslehantering AB.

Kaijser A, Högselius P, 2007. Resurs eller avfall? – Politiken kring hanteringen av använt kärnbränsle i Finland, Tyskland, Ryssland och Japan. SKB R-07-37, Svensk Kärnbränslehantering AB.

Lindgren U, Strömgren M, 2007. Slutförvarets lokala effekter på befolkning och sysselsättning i Östhammar och Oskarshamn. SKB R-07-04, Svensk Kärnbränslehantering AB.

Pettersson T, 2008. Unga sjunga med de gamla! En jämförande analys av grundläggande värderingar och uppfattningar om demokrati och politik bland blivande vuxna från 24 länder. SKB R-08-53, Svensk Kärnbränslehantering AB.

Sandberg M, 2008. Ungdomars syn på kärnkraft och demokrati sedan 1980-talet: Attitydepidemier, stigberoenden och teknisk-politisk kulturrevolution. SKB R-08-52, Svensk Kärnbränslehantering AB.

Sjöberg L, 2006. Opinion och attityder till förvaring av använt kärnbränsle. SKB R-06-97, Svensk Kärnbränslehantering AB.

Sjölander A, 2007. Som natt och dag trots samma kärnas ursprung? – Om (o)likheter och opinioner i nationella och lokala mediers hantering av kärnavfallsfrågan. SKB R-07-12, Svensk Kärnbränslehantering AB.

Soneryd L, Lidskog R, 2006. Allmänhet, expertis och deliberation – Samråd om slutförvar av kärnavfall. SKB R-06-118, Svensk Kärnbränslehantering AB.

Appendix

Tabell A-1. Antal intervjuade vid 2005 års ISSP-undersökning och 2007 års WVS-undersökning.

Land	Totalt antal svarspersoner i WVS-materialet	Totalt antal svarspersoner enligt ISSP-materialet
Sverige	1 003	1 295
Australien	1 421	1 914
Brasilien	1 500	2 000
Bulgarien	1 001	1 121
Canada	2 148	1 211
Chile	1 000	1 505
Cypern	1 050	1 000
Finland	1 014	1 354
Frankrike	1 001	1 419
Japan	1 096	1 343
Mexiko	1 560	1 201
Nederländerna	1 050	1 823
Norge	1 025	1 404
Polen	1 000	1 277
Ryssland	2 033	1 789
Slovenien	1 037	1 054
Spanien	1 200	2 491
Storbritannien	1 041	853
Sydafrika	2 988	2 784
Sydkorea	1 200	1 312
Taiwan	1 225	1 781
Tyskland	2 066	1 332
Uruguay	1 000	1 108
USA	1 249	1 472
Alla länder	31 966	35 833

Frågor för Schwartz grundläggande värderingar: Nu ska jag kort beskriva några olika personer. Hur mycket tycker Du att de personerna liknar Dig? Tycker Du att de är mycket lik Dig, lik Dig, i viss mån är lik Dig, lite lik Dig, inte är lik Dig eller inte alls lik Dig?

	Mycket lik mig	Lik mig	Delvis lik mig	Lite lik mig	Inte lik mig	Inte alls lik mig
Att komma på nya idéer och vara kreativ är viktigt för den här personen som vill göra saker på sitt eget sätt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det är viktigt för den personen att vara rik och ha mycket pengar och dyra saker	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det är viktigt för den här personen att leva i en trygg omgivning och att undvika sådant som kan vara farligt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att ha det bra och att roa sig är viktigt för den här personen som tycker om att skämma bort sig själv	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det är viktigt för den personen att hjälpa människorna i sin närhet och att se att de har det bra	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att vara mycket framgångsrik är viktigt för den här personen som vill att människor ska erkänna de prestationer man har gjort	☐	☐	☐	☐	☐	☐
För den här personen är det viktigt med äventyr och risker och att leva ett spännande liv	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Det är viktigt för den här personen att alltid uppträda korrekt och att undvika att göra sådant som folk skulle säga är fel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Att verkligen bry sig om naturen och värna om miljön är viktigt för den här personen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Traditioner är viktiga för den här personen – att följa de seder som man har lärt sig av sin religion eller sin familj	☐	☐	☐	☐	☐	☐

**Frågor för att undersöka grundläggande värderingar enligt Ronald Ingleharts modell:
A: Emancipativa frihetsvärden**

Hur mycket tycker Du att Du kan lita på olika grupper av människor? Kan Du för och en av följande grupper säga om Du litar helt och hållet på dem, om Du delvis litar på dem, om Du inte litar särskilt mycket på dem eller om Du inte alls litar på dem.

	1	2	3	4
Människor som Du träffar för första gången	☐	☐	☐	☐
Människor som har en annan religion	☐	☐	☐	☐
Människor som har en annan nationalitet	☐	☐	☐	☐

Det här kortet räknar upp olika grupper av människor. Finns det några på kortet som Du **INTE** skulle vilja ha som grannar? **VISA KORT.**

	Vill inte ha som granne	Inte nämnt
	(ett kryss på varje rad)	
	1	2
Homosexuella	☐	☐

Nu ska vi fråga om några saker som man kan göra i politiska sammanhang. Har Du själv **GJORT** någon av dessa saker, skulle Du kunna **TÄNKA DIG** att göra dem eller skulle Du **ALDRIG NÅGONSIN** göra någon av dem?

	Har gjort	Kan tänkas göra	Skulle aldrig göra
	1	2	3
Skriva på en namninsamling?	☐	☐	☐
Delta i bojkotter, köpstrejker?	☐	☐	☐
Delta i fredliga demonstrationer?	☐	☐	☐

Man talar ibland om vilka mål Sverige borde ha för de kommande 10 åren. Det här kortet visar några av de mål som människor tycker är viktiga Vilket av de här målen skulle Du säga är viktigast och näst viktigast?

	Viktigast	Näst viktigast
Att upprätthålla ordningen i samhället	1 ☐	1 ☐
Ge folk mer att säga till om vid viktiga samhällsbeslut	2 ☐	2 ☐
Bekämpa prisökningar	3 ☐	3 ☐
Skydda yttrandefriheten	4 ☐	4 ☐

B: Traditionella värderingar:

Hur viktig är Gud i Ditt liv? Var snäll och svara med hjälp av det här kortet.

Inte alls viktig					Mycket viktig				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Här en lista på egenskaper som ett barn kan uppmuntras att lära sig hemma. Vilka – om några – anser Du vara särskilt viktiga? Ange högst fem svar.

	Särskilt viktiga	Ej nämnt
	1	2
Oberoende, självständighet	☐	☐
Beslutsamhet, uthållighet	☐	☐
Religiös tro	☐	☐
Lydnad	☐	☐

Hur stolt är Du över att vara svensk?

- Mycket stolt
- Ganska stolt
- Inte särskilt stolt
- Inte alls stolt

Jag ska nu nämna några olika förändringar i vårt sätt att leva som kan tänkas äga rum i den närmaste framtiden. Om dessa förändringar skulle inträffa, tycker Du att det skulle vara bra eller dåligt, eller tycker Du att det inte spelar någon roll?

Tycker Du att det vore bra eller dåligt...

	Bra	Spelar ingen roll	Dåligt
	1	2	3
om vi fick större respekt för auktoriteter?	☐	☐	☐

Frågor för att undersöka uppfattningar om politik och demokrati: Jag börjar med att räkna upp några olika områden för Dig. Vill Du för varje område säga om det är ett mycket viktigt område i Ditt liv, om det är ganska viktigt, inte särskilt viktigt eller inte alls viktigt.

	Mycket viktigt	Ganska viktigt	Inte särskilt viktigt	Inte alls viktigt
	1	2	3	4
Politik?	☐	☐	☐	☐

Hur intresserad är Du av politik?

- Mycket intresserad
- Ganska intresserad
- Inte särskilt intresserad
- Inte alls intresserad

Jag kommer nu att räkna upp ett antal institutioner som finns i samhället. Har Du mycket stort förtroende, ganska stort förtroende, inte särskilt stort förtroende eller inget förtroende alls för de olika institutionerna?

	Mycket stort förtroende	Ganska stort förtroende	Inte särskilt stort förtroende	Inget förtroende alls
	1	2	3	4
De politiska partierna?	☐	☐	☐	☐
Riksdagen?	☐	☐	☐	☐

Jag ska nu beskriva några olika politiska system för att styra Sverige. Anser Du att de är mycket bra, ganska bra, ganska dåliga eller mycket dåliga?

	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåligt	Mycket dåligt
	1	2	3	4
Att ha en stark ledare som inte behöver bekymra sig om riksdag och politiska val	☐	☐	☐	☐
Att låta experter och inte riksdag och regering, besluta vad de anser vara bäst för landet	☐	☐	☐	☐
Att låta försvarsmakten bestämma	☐	☐	☐	☐
Att ha ett demokratiskt politiskt system	☐	☐	☐	☐

Hur viktigt är det för Dig att leva i ett land som styrs demokratiskt?

Inte alls viktig							Mycket, mycket viktig		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Frågor för att undersöka vilka innebörder svarspersonerna lägger in i demokratibegreppet:

Man kan tycka att många saker är bra och önskvärda även om man inte skulle tycka att de är nödvändiga för att ett land ska vara demokratiskt. Hur nödvändiga anser Du att följande saker är innan man kan säga att ett land är demokratiskt?

Att staten beskattar de rika och ger stöd till de fattiga.

Att folket väljer sina ledare i fria val

Att de som är arbetslösa får arbetslöshetsunderstöd från staten

Att medborgerliga rättigheter skyddar människors frihet mot förtryck

Att landets ekonomi går mycket bra

Att kvinnor har samma rättigheter som män

Att folket kan ändra på lagarna genom folkomröstningar

Som svarsskala användes följande 10-gradiga skala:

Inte ett nödvändigt kännetecken på en demokrati							Ett nödvändigt kännetecken på en demokrati		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Frågor för att undersöka inställning till två medborgardygder

Fråga 1

Det finns olika åsikter om vad som krävs för att vara en god medborgare. På en skala mellan 1 och 7, där 1 betyder ”inte alls viktigt” och 7 betyder ”mycket viktig”, hur viktigt är det för Dig personligen:

Var vänlig och kryssa i en ruta på varje rad.

	Inte alls viktigt							Mycket viktigt	Vet ej
a) Att alltid rösta i de allmänna valen	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	8 ☐	
b) Att aldrig försöka smita från skatter	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	8 ☐	
c) Att alltid följa lagar och regler	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	8 ☐	
d) Att hålla myndigheternas handlande under uppsikt	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	8 ☐	
e) Att vara aktiv i politiska föreningar eller andra föreningar för samhällsfrågor	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	8 ☐	
f) Att försöka förstå hur människor med andra åsikter än Du själv resonerar	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	8 ☐	
g) Att välja produkter av politiska, etiska eller miljömässiga skäl, även om de kostar lite mer	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐	8 ☐	